

بسم الله الرحمن الرحيم

فصلنامه کاتب

علمی-پژوهشی

سال چهارم، شماره چهارم
بهار ۱۳۹۶

صاحب امتیاز: دانشگاه کاتب

مدیر مسئول:

داکتر علیرضا محسنی

سر دبیر (شورای سردبیران):

داکتر عبدالعزیز دانش

داکتر زکیه عادل

داکتر سید علی معلمزاده

داکتر سید جعفر احمدی

انجنیر علی اکبر احمدی

شورای علمی مجله (هیئت تحریریه):

داکتر علیرضا محسنی

داکتر عبدالعزیز دانش

داکتر زکیه عادل

داکتر سید علی معلمزاده

داکتر سید جعفر احمدی

داکتر امان الله فصیحی

داکتر محمد عارف نعیمزاد

داکتر عباس بصیر

داکتر پوهاند گل محمد طنین

داکتر محمد اکرم عارفی

داکتر احمد جاوید غنیزاده

مدیر اجرایی و ویراستار علمی:

داکتر سید جعفر احمدی

طرح جلد و صفحه آرا:

محمد رضا صمدی

آدرس: کابل، سرک دارالامان، رو به روی لیسه حبیبیه

تلفن: ۰۷۳۹۰۰۱۹۷۰

وبسایت: www.kateb.edu.af/rm

ایمیل: researches@kateb.edu.af

تمام حقوق این فصلنامه برای دانشگاه کاتب محفوظ است.
استفاده از محتویات فصلنامه، تنها با ذکر منبع مجاز است.

فهرست مطالب

و	راهنمای تهیه و تنظیم مقالات فصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه کاتب
ح	سخن آغازین
	اثربخشی آموزش یادآوری خاص (روش جدید) بر علایم اختلال استرس پس از سانحه (PTSD) در نوجوانان
۹	داغ دیده افغانستان
	داکتر سید جعفر احمدی، داکتر محمد باقر کجیاف، داکتر حمید طاهر نشاط دوست
۳۳	بررسی اثر فرهنگ بر حافظه مربوط به خود و دیگران در دانشجویان افغانستان، آمریکا و ایران
	باقر رضایی، جواد حاتمی، رضا کرمی نوری، پگاه نجات، مرا قانع، رضا میرزایی
۴۳	بررسی رابطه بحران هویت با سازگاری دانشجویان مهاجر افغانستانی شهر اصفهان
	خدیدجه محمدی، داکتر مهدی اسلامی، داکتر مریم قربانی
۵۹	بررسی شیوع اسکاریازیس نزد افراد مراجعه کننده در چند مرکز صحتی شهر کابل
	حمیدالله راسخ، روح الله رویین
۷۶	اندازه گیری فقر چندبعدی در شهر کابل
	بیژن اسحاق زی، داکتر سید کاظم حسینی، داکتر سید جعفر احمدی
۹۲	بررسی تأثیر صادرات بر تولید ناخالص داخلی در منتخب کشورهای در حال توسعه طی سال های ۲۰۰۸-۲۰۱۳
	محمد هاشم کاظمی، نجیب الله ارشد، محمد یحیی میرزا
۱۰۷	بررسی عوامل تأثیر گذار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب عضو سازمان همکاری های اقتصادی (اگو)
	سید هارون سادات، داکتر علیرضا محسنی، نجیب الله ارشد
۱۱۹	بررسی رضایت مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل بر اساس مدل سروکوال
	احمد حارث فرازی، داکتر سید کاظم حسینی، داکتر سید جعفر احمدی

راهنمای تهیه و تنظیم مقالات مجله علمی - تحقیقاتی دانشگاه کاتب

الف) شرایط عمومی مقالات

۱. مقالات باید دارای جنبه تحقیقی - تحلیلی، ساختار منطقی و انسجام محتوایی باشد و روشمند، مستند، مستدل و با قلمی روان و رسا نگارش یافته باشد.
۲. مقالات، تایپ شده، به مدیریت تحقیقات علمی دانشگاه و یا فایل آن به پست الکترونیکی مجله یا آدرس مدیر تحقیقات دانشگاه، فرستاده شود.
۳. حجم مقالات بین ۴۰۰۰ تا ۶۰۰۰ کلمه باشد.
۴. مشخصات کامل نویسنده، شامل نام و نام خانوادگی، رتبه علمی (تحصیلات)، ایمیل و شماره تلفن، همراه مقاله فرستاده شود.
۵. مقالات نباید قبلاً در نشریات داخلی و یا خارجی و یا به عنوان بخشی از یک کتاب، چاپ شده باشد.
۶. در مقالات ترجمه شده، اصل مقاله نیز ضمیمه شود.

ب) نحوه تنظیم مقالات

- مقالات باید دارای عنوان، مشخصات نویسنده، چکیده، واژگان کلیدی، مقدمه، بدنه اصلی، نتیجه و فهرست منابع باشد.
۱. **چکیده:** چکیده فارسی و انگلیسی مقاله، بین ۲۵۰-۱۵۰ کلمه باشد و به اختصار، بیان مسئله، هدف پژوهش، روش، چگونگی پژوهش و یافته‌های مهم پژوهش را بیان کند. در چکیده از طرح فهرست مباحث یا مرور بر آن‌ها، ذکر ادله، ارجاع به مأخذ و بیان شعاری خودداری شود.
 ۲. **واژگان کلیدی:** واژگان کلیدی شامل حداکثر ۷ واژه کلیدی مرتبط با محتوا و ایفاکننده نقش نمایه موضوعی مقاله باشد.
 ۳. **مقدمه:** مقدمه به بیان مسئله تحقیق، پیشینه پژوهش، ضرورت و اهمیت پژوهش، جنبه نوآوری بحث، سؤالات اصلی و فرعی، تصویر اجمالی ساختار کلی مقاله بر اساس سؤالات اصلی و فرعی طرح و مفاهیم و اصطلاحات اساسی مقاله اختصاص می‌یابد.
 ۴. **بدنه مقاله:** چارچوب نظری یا مفهومی، روش، شواهد، مدارک، استدلال‌ات و تحلیل را دربرمی‌گیرد.
 ۵. **نتیجه‌گیری:** نتیجه مقاله بیانگر یافته‌های تفصیلی تحقیق است و با گزاره‌های خبری موجز، پاسخ اجمالی به سؤالات اصلی و فرعی بیان می‌شود. از ذکر بیان مسئله، جمع‌بندی، مباحث مقدماتی، بیان ساختار مباحث، چارچوب نظری، ادله، مستندات یا ذکر مثال در این قسمت خودداری شود.

۶. نحوه ارجاع دهی

- درون‌متنی: ارجاع مقالات، درون‌متنی و به صورت (نام خانوادگی، سال انتشار: شماره صفحه) باشد.
- برای مثال: (نقوی، ۱۳۹۳: ۲۲۰)
- فهرست منابع: فهرست منابع در آخر مقاله به صورت زیر خواهد بود:
- الف - کتاب: نام خانوادگی، نام. (سال انتشار). *عنوان اثر*، نام و نام خانوادگی مترجم، محل نشر: ناشر.
- ب - مجله: نام خانوادگی، نام. (سال انتشار). «عنوان مقاله»، نام و نام خانوادگی مترجم، *نام مجله*، سال انتشار، (شماره مجله): صفحات مقاله.

ج) شرایط ارزیابی و پذیرش

۱. مقالات دریافتی پس از بررسی اولیه در شورای پژوهش دانشگاه، در صورت برخورداری از شرایط عمومی مذکور در بند الف، به تناسب موضوعات به دو نفر از متخصصان و اهل فن برای ارزیابی و داوری ارسال خواهد شد و پس از کسب امتیاز لازم، با تأیید شورای پژوهش، امکان چاپ خواهد یافت.
۲. مقالات بر اساس معیارهای ساختاری - شکلی و محتوایی و روشی، ارزیابی می‌شود.

د) یادآوری

۱. حق رد یا قبول و نیز ویرایش مقالات برای مجله محفوظ است.
۲. حق چاپ مقاله پس از پذیرش برای مجله محفوظ است. امکان چاپ در سایر نشریات و یا کتاب‌ها با ذکر نشانی نشریه بلامانع است.
۳. مطالب مقالات بیان‌کننده آراء نویسندگان است. مسئولیت مقاله نیز به نویسنده بازمی‌گردد.
۴. مقالات دریافتی، نرم‌افزارها و... در صورت تأیید یا عدم تأیید بازگردانده نمی‌شود.

سخن آغازین

دنیایی که در آن زندگی می‌کنیم مملو از ناشناخته‌ها و پیچیدگی‌هاست و دانش بشر به او کمک می‌کند تا دامنه وسیع‌تری از شناخته‌ها را ببیند و به شناخت آن همت گمارد. انسان پژوهشگر، نسبت به همه پدیده‌های پیرامون خود کنجکاو است و از میان صدها حدس و گمان، پاسخ صحیح سؤال خود را به روش علمی یافته و از طریق منطق علمی می‌پذیرد. پژوهشگر سعی می‌کند در مورد پدیده‌ای خاص، کنش و واکنش عوامل مختلف را بر یکدیگر یافته و برای نیل به حقایق (Truth) نهفته در واقعیات (Reality)، قواعد و قوانین معینی را از عوامل درهم تنیده آن رویداد کشف نماید و به راز درونی موضوع مورد مطالعه‌اش پی ببرد. در این مسیر سعی او این است که ابتدا فرضیه‌ای را بر اساس عقل و استدلال و قابلیت رد (ابطال پذیری) مشخص نماید و مطابق آن داده‌های مختلف را جمع آوری و طبقه بندی نموده و با تجربه و تحلیل داده‌ها و آزمون علمی و تجربی، روابط بین متغیرها را مورد ارزیابی قرار دهد.

از آنجا که در روش علمی، قضایا کمی می‌شوند، لذا اساس قابلیت اندازه‌گیری در بسیاری از مجموعه روش‌های علمی بر ریاضیات، آمار، اقتصاد سنجی و دیگر شیوه‌های منطقی سنجش و کمی نمودن استوار است. بررسی و تجزیه و تحلیل به روش فوق، به نظر من بزرگترین کشف علمی در طول تاریخ بشری است و تمامی پیشرفت‌ها و دستاوردهای علمی- فنی زاینده آن است، این شیوه فکری و روش حل مسائل، مختصل مسایل علوم طبیعی نیست و امروزه در بسیاری از علوم انسانی متداول است. خلق نگرش‌های جدید و رسیدن به پویایی علمی و عملی ضمن اینکه نیازمند بهره‌گیری از روش‌های نوین علمی است، به مکانیزم‌های قوی تصمیم‌گیری نیز احتیاج دارد، ساز و کارهایی که خود برخاسته از پژوهش‌های هدفمند علمی و کارآمد باشد. در بسیاری از کشورهای عقب‌مانده، نه تنها تعامل موثر بین مطالعات علمی و مکانیزم‌های تصمیم‌گیری وجود ندارد، بلکه بعضاً تصمیمات، مانع تحقیقات علمی یا گمراهی آن می‌شود. این ضعف در کلیه سطوح ورده‌های تصمیم‌ساز کشور وجود دارد و باعث تصمیم‌گیری‌های شتابزده، تک سبب بینانه، فاقد پشتوانه کارشناسی و پژوهشی و گاهی متکی بر تأثیرگذاری آراء افراد و جناح‌های ذی نفوذ اتخاذ می‌گردد. به نظر می‌رسد در کشور ما مقتضیات نظام تصمیم‌گیری در دوران جنگ و نابسامانی‌ها، تدریجاً عاداتی را برای مدیران و تصمیم‌گیران به وجود آورده است که در شرایط حاضر که مقتضیات مذکور مرتفع گردیده است، مدیریت و نظام تصمیم‌گیری دست‌خوش این عادات هستند.

لذا فصلنامه مذکور که حاصل تلاش همکاران اندیشمند که هم با اصول و روش‌شناسی علمی آشنا می‌باشند و هم کاستی‌های نظام تصمیم‌گیری را در کشور به خوبی درک کرده‌اند، سعی کرده است قدمی و لو اندک در جهت تخفیف این مشکلات از یک سو و پژوهش محور شدن نظام تصمیم‌گیری در کشور بردارد. و در اینجا فرصت بدست آمده را مغتنم شمرده و از همه اندیشمندان و صاحبان فکر دعوت بعمل می‌آورد که مطالب و یادداشت‌های علمی خود را به فصلنامه ارسال کرده تا با استفاده از تجربیات و دانش این عزیزان بر غنای این فصلنامه هر روز افزوده شود.

داکتر علیرضا محسنی

مدیر مسئول

بهار ۱۳۹۶

اثربخشی آموزش یادآوری خاص (روش جدید) بر علایم اختلال استرس

پس از سانحه (PTSD) در نوجوانان داغ‌دیده افغانستان

داکتر سید جعفر احمدی^۱، داکتر محمدباقر کجیاف^۲، داکتر حمید طاهر نشاط‌دوست^۳

۱- نویسنده مسئول، استاد دانشگاه کاتب، کابل Email: sjahmadi2002@yahoo.com

۲- دانشیار گروه روانشناسی، دانشگاه اصفهان

۳- استاد گروه روانشناسی، دانشگاه اصفهان

چکیده

هدف این مطالعه، بررسی و مقایسه اثربخشی آموزش یادآوری خاص بر علایم استرس پس از سانحه در نوجوانان داغ‌دیده شهر کابل و نوع تحقیق، شبه‌تجربی با طرح پیش‌تست - پست‌تست و پی‌گیری دوماهه با گروه کنترل است. بدین منظور از بین پرورشگاه‌های شهر کابل یک پرورشگاه انتخاب شد و پس از فراخوان عمومی و انجام تست غربال‌گری و مصاحبه بالینی، نوجوانانی که ملاک‌های اختلال استرس پس از سانحه را داشتند به طور تصادفی در گروه‌های آزمایش (۸ نفر) و کنترل (۸ نفر) قرار گرفتند. گروه آزمایش، پنج جلسه مداخله‌های درمانی را دریافت کردند. ابزار تحقیق، پرسش‌نامه تأثیر حوادث تجدیدنظر شده ۱۳ و پرسش‌نامه اطلاعات عمومی بود. اطلاعات به دست آمده از گروه‌ها توسط نرم‌افزار SPSS-19 تجزیه و تحلیل شد. نتایج آزمون تحلیل کواریانس، نشان داد که تفاوت معنی‌داری بین گروه‌های آزمایش و گروه کنترل در نمرات کلی PTSD وجود دارد ($P < 0/01$). میزان اثربخشی مداخله آموزش یادآوری خاص بر علایم کلی PTSD مرحله پس‌آزمون ۰/۵۷ و در مرحله پی‌گیری ۰/۴۹ و مؤلفه برانگیختگی در مرحله پس‌آزمون ۰/۷۴ و مؤلفه افکار مزاحم در مرحله پی‌گیری ۰/۴۹ بوده است. در کل می‌توان نتیجه گرفت که این مداخله درمانی مؤثر بوده و از آن می‌توان در مراکز درمانی جهت کاهش علایم اختلال استرس پس از سانحه استفاده کرد.

کلمات کلیدی: آموزش یادآوری خاص، اختلال استرس پس از سانحه (PTSD) حافظه سرگذشتی،

خاطره‌پردازی و نوجوانان داغ‌دیده افغانستان

مقدمه

سه دهه جنگ در افغانستان، آسیب‌های بسیاری بر کشور و جامعه وارد کرده است. بر اثر آن، میلیون‌ها نفر کشته و زخمی شده‌اند و میلیون‌ها نفر به کشورهای دیگر مهاجر و پناهنده شده‌اند. افغانستان در حال حاضر، ترکیبی از درگیری‌های مسلحانه، فقر گسترده و بی‌عدالتی‌های اجتماعی را تحمل می‌کند. آموزش و پرورش، سیستم‌های مراقبت بهداشتی به عنوان شبکه‌های اجتماعی حمایت‌کننده شدیداً بحران‌زده و فلج شده‌اند (پالمر؛ استرانگ، ولی^۱ و ساندورپ، ۲۰۰۶ و سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۰۸). بررسی‌ها نشان می‌دهد که طیف وسیعی از بزرگسالان با مشکلات روان‌شناختی از قبیل افسردگی، اضطراب و استرس پس از سانحه در مواجهه با حوادث ناگوار روبرو هستند (اسکالت، آلف، وُتوگل،^۲ ۲۰۰۴ و کاردوز،^۳ بیلاخا،^۴ گراوُفورد، ۲۰۰۴). این در حالی است که بررسی‌های منظم متمرکز بر کودکان و نوجوانان در این زمینه وجود ندارد. تنها یک مطالعه چاپ‌نشده یونیسف در سال ۱۹۹۷ گزارش می‌کند که از میان ۳۰۰ بچه مصاحبه شده در شهر کابل، ۹۰٪ فکر می‌کردند که آن‌ها در جنگ خواهند مرد. ۸۰٪ گفتند که آن‌ها غمگین و وحشت‌زده بوده و قادر به سازگاری با زندگی نیستند (واندپوت، ۲۰۰۳). برعکس در مطالعه کیفی سال ۲۰۰۱-۲۰۰۲ در شهر کابل، از طریق مصاحبه با ۴۳۶ کودک و ۲۱۵ مراقب بزرگسال، این سخن به میان آمد که زندگی افراد خردسال همراه با ترس و متأثر از حوادث جنگ نبوده است (دبری،^۵ فاضلی، فرشاد، نصیری و حکیمی، ۲۰۰۳).

به نظر می‌رسد که با توجه به جنگ و وضعیت جامعه افغانستان، میزان شیوع اختلال استرس پس از سانحه^۶ در افغانستان زیاد باشد. این اختلال، شامل مجموعه‌ای از علایم اضطرابی است که در پی مواجهه با عامل استرس‌زا بروز می‌کند. این مواجهه می‌تواند به صورت شاهد بودن، تجربه فردی و شنیدن باشد و فرد به صورت ترس و درماندگی به آن پاسخ می‌دهد (سادوک، ۱۳۸۶).

این اختلال ممکن است پس از سال‌ها گذشت از یک تروما، ظاهر شود. ممکن است گروه‌های سنی مختلفی تحت تأثیر یک تروما دچار اختلال استرس پس از سانحه شوند؛ ولی امروزه توجه برنامه‌های سلامت عمومی بین‌المللی به سمت سلامت روانی کودکان و نوجوانان گرایش دارد (پاتل^۷،

8 - Cardozo

9 - Bilakha

10 - Van de Put

11 - De berry

12 - Post Traumatic stress Disorder

(PTSD)

13 - Patel

1 - palmer

2 - Strong

3 - Wali

4 - Sondrop

5- Scholt

6 - Olff

7 - Vetvogle

فیشر،^۱ هتتریک^۲ و مک گاری،^۳ ۲۰۰۷). بر اساس تحقیقات، هنوز در مناطق جنگی، قحطی مرتبط با جنگ و جابجایی خردسالان وجود دارد (بویدن^۴ و دبری، ۲۰۰۴).

گزارش‌های چاپ‌نشده توجه اصلی خود را به شناسایی استرس‌های ناگوار و دیگر عواقب منفی جنگ قرار داده‌اند. ضروری است که ابعاد روان‌شناختی بهداشت روانی در مناطق درگیر و حوزه‌های بلایا، بررسی شود (بارن بام،^۵ راجچکین،^۶ اسکاب-استون،^۷ ۲۰۰۴ و کمیته دایم وضعیت اضطراری، ۲۰۰۷). همچنین لازم است که عوامل اجتماعی و اقتصادی بروز جنگ شناسایی شود (بتانکورت^۸ و خان،^۹ ۲۰۰۸). کارهای چاپ‌نشده به فاصله و شکاف بین تحقیق، برنامه‌ریزی و تکالیف کودکان متأثر از جنگ تاکید دارند (موریس،^{۱۰} وانومرن،^{۱۱} بلفر^{۱۲} و ساکسون،^{۱۳} ۲۰۰۷؛ بتانکورت و خان، ۲۰۰۸ و جوردانس،^{۱۴} تول،^{۱۵} کامیارو^{۱۶} و دجانگ،^{۱۷} ۲۰۰۹)؛ در حالی که درخواست جدی تحقیق برای دستیابی و فهم سلامت روان‌شناختی و بهداشت روانی وجود دارد.

با توجه به شرایط جنگی افغانستان، متأسفانه تحقیقات و کارهای دقیق علمی در زمینه بهداشت روانی کودکان و نوجوانان افغانستان بسیار کم صورت گرفته است. در بسیاری از مناطق به علت ناامنی و شرایط اجتماعی - فرهنگی، امکان تحقیق و توجه به بهداشت روانی وجود ندارد؛ با این حال لازم است که متناسب با وضعیت اجتماعی و فرهنگی مردم افغانستان به خصوص کودکان و نوجوانان کارهای دقیق علمی صورت گیرد تا بتوان از نتایج آن برای افزایش بهداشت و سلامت روانی آنان استفاده کرد. این تحقیق دقیقاً همین هدف را دنبال می‌کند و برای اولین بار، چهار مداخله برای کاهش میزان علایم استرس پس از سانحه و افزایش خلق نوجوانان شهر کابل را بررسی می‌کند.

در تحقیقی در شهرهای کابل، مزارشریف و بامیان افغانستان، با مصاحبه با ۱۰۱۱ نوجوان، ۱۰۱۱ مراقب و سرپرست و ۳۵۸ معلم، مشکلات روان‌پزشکی دختران با اتفاقات ناگوار، محل سکونت و بهداشت روانی مراقبین و سرپرست‌ها ارتباط دارد. این متغیرها پیش‌بینی‌کننده افسردگی نیز هستند. دو سوم نوجوانان تجربه حوادث ناگوار را گزارش داده بودند. علایم اختلال استرس پس از سانحه با بیش از پنج حادثه ناگوار، به سلامت روانی مراقبین و سن کودک وابسته بود. تجربیات حوادث ناگوار کودکان

- 10 - Morris
- 11 - Vanommeren
- 12 - Belfer
- 13 - Saxson
- 14 - Jordans
- 15-Tol
- 16 - Komproa
- 17 - Dejong

- 1- Fisher
- 2 - Hettrich
- 3 - Mc Garry
- 4 - Boyden
- 5 - Barenbaum
- 6 - Ruchkin
- 7 - Schwab-Ston
- 8 - Batancourt
- 9 - Khan

اغلب شامل تصادف، نمایش پزشکی، خشونت‌های خانوادگی و اجتماعی و حوادث مربوط به جنگ بودند (پانتر - بریک، ایگرم، گتزالز و صفر، ۲۰۰۹).

اختلال استرس پس از سانحه آخرین گروه اختلالات اضطرابی است که در آن نشانه‌های مرضی روان‌شناختی به دنبال یک رویداد فشارزا و غیرقابل تحمل از قبیل جنگ، زلزله، حوادث رانندگی، بمباران، وحشت و زندگی در اردوگاه‌های اسیران جنگی رخ می‌دهد. در همین راستا، تحقیقات نشان می‌دهد که عوامل فشارزا می‌تواند پیامدهایی مانند کاهش سلامت و خلق را در پی داشته باشد. علاوه براین عوامل در کودکان از دست دادن حمایت خانوادگی و اجتماعی مانند فوت والدین با شدت نشانه‌های اختلال پس از سانحه ارتباط داشته است.

اختلال استرس پس از سانحه در رسانه‌ها از ۱۱ سپتامبر با جنگ در عراق بیشتر مطرح شد و با حملات تروریستی عمومیت پیدا کرد (کوپلند - لیندر و سروینت ۲۰۰۸).

اختلال استرس پس از سانحه می‌تواند در هر سنی، از جمله دوران کودکی روی دهد. نشانه‌ها معمولاً در خلال سه ماه نخست پس از آسیب شروع می‌شوند؛ ولی ممکن است پیش از ظهور نشانه‌ها، ماه‌ها یا حتی سال‌ها فاصله، وجود داشته باشد. بیشتر، این اختلال در آغاز به دلیل عواقب ناگوار فوری آسیب، با ملاک‌های تشخیصی اختلال استرس حاد مطابقت می‌کند. فرهودیان و همکاران (۱۳۸۹) میزان شیوع PTSD و علایم آن را در بازماندگان زلزله بم بعد از ۸ ماه از زلزله مورد مطالعه قرار دادند. بر اساس این پژوهش شیوع اختلال استرس پس از سانحه در طول عمر ۵۹/۱ درصد، شیوع نسبی (برخی علایم) ۲۰٪/۲ و PTSD فعلی ۵۱/۹٪ بود. تفاوت شیوع در زنان و مردان از نظر آماری معنی‌دار نبود.

مطالعات اجتماعی، شیوع مادام‌العمر اختلال استرس پس از سانحه را تقریباً ۸ درصد در بزرگسالان و در نوجوانان آمریکایی ۳٪ تا ۶٪ گزارش می‌کند که در بین دختران میزان آن بیشتر است (کوپلند - لیندر و سروینت، ۲۰۰۸). مطالعات انجام‌شده روی افراد در معرض خطر (یعنی گروه‌هایی که در معرض رویدادهای آسیب‌زای ویژه قرار گرفته‌اند) میزان شیوع متفاوتی به دست آورده‌اند (که دامنه آن از یک‌سوم تا بیش از نصف افراد در معرض رویداد است) و در بازماندگان از تجاوز جنسی، جنگ، اسارت، زندان با انگیزه سیاسی و قومی و قتل‌عام بالاترین نسبت را تشکیل می‌دهد. نتایج یک پژوهش بر روی ۲۲۹ نوجوان فلسطینی ساکن نوارغزه که به دنبال قیام دوم انتفاضه در معرض اعمال خشونت‌آمیز قرارگرفته بودند نشان داد که ۶۸/۹٪ در آن‌ها دارای PTSD می‌باشند (البدور و همکاران،

(۲۰۰۷). پژوهشی بر روی ۳۰۰ دانش آموز شهر کرمان که صحنه های زمین لرزه بم را از تلویزیون تماشا کرده بودند نشان داد ۴۰ نفر تجربه مجدد حادثه را در ذهن تکرار می کردند. ۲۰ نفر رفتارهای اجتنابی داشتند. ۱۹ نفر زورنچی را نشان دادند و ده نفر تمام علائم PTSD را دارا بودند (خسروپور، فرهنگد و یزدانی، ۲۰۱۰).

در افغانستان میزان شیوع PTSD دقیقاً معلوم نیست. در گزارش کاردوزو و همکاران (۲۰۰۴) با مصاحبه با ۶۶۹ فرد سالم و ۱۰۰ معلول بالای ۱۵ سال مشخص شده است که این افراد در طول ۱۰ سال گذشته بیش از چهار حادثه ناگوار را تجربه کرده اند. با وجود این حوادث برای هر دو گروه میزان وجود علائم PTSD، ۴۲٪ بوده است. پانتر بریک، ایگرم، گونزالز و همکاران (۲۰۰۹) با انجام تحقیق در نوجوانان ۱۱ تا ۱۶ ساله (۱۰۱۱ نفر) در شهرهای کابل، مزارشریف و بامیان گزارش می کنند که دوسوم این افراد حداقل ۱ حادثه ناگوار و ۴٪ بیش از ۵ حادثه ناگوار را تجربه کرده اند. در این گزارش مشخص نشده است که آیا این حوادث منجر به PTSD شده است یا خیر و میزان آن چقدر است.

تبیین نظری اختلال استرس پس از سانحه تا حدودی ضعیف است. جهت گیری های روان پویایی بر کنترل کم یا زیاد هیجان ها و نقش اجتناب از شناخت های برانگیزاننده اضطراب متمرکز هستند. بدین معنا که اجتناب فرد از این شناخت ها سرانجام به ظهور فشار افزایش یافته، کابوس ها و وسوسه های فکری و عملی منتهی می شود. رادو و دیگران این نظریه را ابراز داشته اند که یادآوری خاطرات آکنده از اضطراب و تجربه عاطفی همراه با آن، منجر به ضعف، نارسایی و سبب شناسی این اختلال شده است (هالجین، ۱۳۸۸).

درمانگران رفتاری، این اختلال را به عنوان نمونه ای از «تعمیم محرک - پاسخ» در نظر می گیرند. بعضی از آنان این اختلال را به عنوان پاسخی اجتنابی نگریسته اند. گروه اول، آنان را یک تجربه شرطی شده کلاسیک ساده دانسته اند که در خلال آن به علت شدت شرایط فشارزای اولیه تعمیم محرک امری متداول است و شخص در موقعیتهایی که از جهاتی با حادثه مخرب گر اولیه مشابه است آماده ظهور پاسخ هایی به صورت اختلال فشاری است. بر اساس نظریه گروه دوم، فرد از موقعیتهایی که موجب احساس ناراحتی می شود اجتناب می ورزد؛ در نتیجه پاسخ اجتناب آمیز، هیچ گاه عادی نشده یا خاموش نمی شود (هالجین، ۱۳۸۸).

در تئوری شناختی و پردازش اطلاعات، بروز فشار، این گونه مطرح می شود که تجربه ممکن است به صورت زنده باقی بماند (یادآوری شود) و مرتباً به آگاهی تحمیل شود. چون این تجربیات دردناک هستند شخص تلاش می کند که از آن اجتناب یا آن را انکار کند. با این اجتناب ها اضطراب او کاهش می یابد. در PTSD فازهای مهم تهاجم فکر و اجتناب با هم جانشین سازی می شوند. درجه ناخوشایندی را می توان با آزمون های خاصی اندازه گیری کرد. الگوی تحلیل اطلاعات نحوه پیشرفت بیماری را

توضیح می‌دهد. ترس ممکن است در حافظه ذخیره شود و اطلاعات هم در مورد محرک‌های مرتبط با خطر به حافظه سپرده شوند؛ زیرا ترومایی که زندگی را به خطر می‌اندازد پاسخ‌های قوی را ایجاد می‌کند. از بین آنچه بی‌خطر است و آنچه خطرناک است نامشخص می‌ماند و اشخاصی که تحت تأثیر این ترس‌ها هستند ممکن است احساس از دست دادن کنترل را داشته باشند و با توجه به محیط خود قدرت پیش‌بینی را از دست بدهند (نوت،^۱ دیویدسون^۲ و زهر،^۳ ۲۰۰۰).

در راستای درمان PTSD در کودکان و نوجوانان طرح‌ها و مداخلات متعددی بر اساس رویکردهای متفاوت مطرح شده است. از جمله می‌توان به نمایش دارویی (فریدمن،^۴ ۱۹۹۸ و ارگورپولس،^۵ ۲۰۰۰) مداخلات غیردارویی مانند روان‌درمانی‌های حمایتی فردی، گروهی، روش‌های رفتاری- شناختی و سایر روان‌درمانی‌ها اشاره کرد (ففریام،^۶ ۱۹۹۷؛ پری^۷ و آزاد،^۸ ۱۹۹۹؛ باسوقلو،^۹ لوانون^{۱۰} و سالیساقلو،^{۱۱} ۲۰۰۳ و یول^{۱۲} و همکاران، ۲۰۰۵).

مداخله یا طرح درمانی جدید که برای نخستین‌بار در تحقیقات داخلی و خارجی در زمینه بهبود علائم PTSD و خلق نوجوانان مطرح می‌شود «آموزش یادآوری خاص»^{۱۳} است که در این روش درمانی به بهبود حافظه سرگذشتی^{۱۴} توجه می‌شود.

آموزش یادآوری خاص با رویکرد شناختی، روش جدیدی برای بهسازی و ساماندهی حافظه سرگذشتی است. حافظه سرگذشتی یا حافظه مربوط به حوادث زندگی، ثبت، تنظیم و یادآوری دقیق حوادث و رویدادهای زندگی را به عهده دارد. افرادی که عملکرد این بخش از حافظه‌شان بهنجار است به‌خوبی زمان، مکان و ترتیب حوادث و رویدادهای زندگی‌شان را به یاد می‌آورند. بنابراین، این حافظه نقش مهمی در تشکیل سازمان خود و شخصیت دارد (بدلی،^{۱۵} ۱۹۹۰). از آن جا که حافظه سرگذشتی، مجموعه وقایعی که فرد در گذشته تجربه کرده است را حفظ کرده و سازمان می‌بخشد این حافظه نقش اساسی در عملکرد روان‌شناختی، مفهوم خود، جهت‌یابی در جهان، اهداف فردی و اجتماعی و بهداشت روانی دارد (ویلیامز^{۱۶} و همکاران، ۲۰۰۷).

- 9 - Basoglu
- 10 - Livanon
- 11 - Salcioglou
- 12 - Yule
- 13 - Specific Recall Training
- 14 - Autobiographical memory
- 15 - Baddely
- 16 - Williams

- 1 - Nutt
- 2 - Davidson
- 3 - Zohar
- 4 - Fridman
- 5 - Argourpos
- 6 - Phefferbaum
- 7 - Perry
- 8 - Azad

رایج‌ترین شیوه مطالعه حافظه سرگذشتی، روش آزمون حافظه با ارائه لغات سرخ است. این روش مشابه روشی است که نخستین بار توسط فرانسویس گالتون به کار رفت. این روش در سال‌های اخیر به وسیله ویلیامز و همکاران (۲۰۰۷) جهت مطالعه حافظه سرگذشتی افراد افسرده به کار رفته است. در این آزمون، هر بار به آزمودنی یک لغت نشان داده می‌شود و از او خواسته می‌شود آن لغت را با صدای بلند بخواند. از زمان خواندن آن لغت، آزمودنی ۳۰ ثانیه فرصت دارد تا خاطره رویداد خاصی که آن لغت به یاد او می‌اندازد را بیان دارد. همچنین به آزمودنی گفته می‌شود رویدادی که یادآوری می‌شود باید در زمان و مکان خاص در گذشته دور یا نزدیک اتفاق افتاده باشد و کمتر از یک روز طول کشیده باشد. معمولاً آزمودنی‌ها با خواندن لغات سرخ (مثلاً لغت تولد) ۴ نوع پاسخ ممکن است ارائه دهند: «یادآوری رویداد خاص»^۲ (مثال: امسال در جشن تولدم، پدر و مادرم یک کامپیوتر به من هدیه دادند)؛ «یادآوری رویداد طولانی مدت»^۳ (مثال: سال گذشته ۳ روز پی‌درپی جشن تولد گرفتم)؛ «یادآوری رویداد مقوله‌ای»^۴ (مثال: تا حالا همه جشن تولدهایم به من خوش گذشته است) و این که «هیچ خاطره‌ای»^۵ به یاد نیاورند. مجموعه یادآوری‌های رویدادهای طولانی مدت و یادآوردهای رویدادهای مقوله‌ای تحت عنوان «یادآوری‌های عام»^۶ نظر گرفته می‌شوند.

مطالعات انجام گرفته بر روی افراد افسرده و افراد مبتلا به اختلال استرس پس از سانحه، نشان داده است این افراد در مقایسه با افراد بدون مشکلات روان‌شناختی، در آزمون حافظه سرگذشتی، یادآوری‌های عام بیش‌تری دارند (ورلینک،^۷ پیلاس،^۸ فیلیپات،^۹ ۲۰۰۶؛ دالگیش^{۱۰} و همکاران، ۲۰۰۸ و میرزایی و همکاران، ۲۰۱۱). مطالعات اخیر نشان داده‌اند که نتایج آزمون حافظه سرگذشتی، شاخص بسیار دقیقی برای تشخیص افسردگی است. (نشاط دوست، ۲۰۱۲) این یافته‌ها بسیار شبیه یافته‌های مجموعه مطالعات انجام گرفته در مورد جنبه‌های شناختی اختلال افسردگی است (بک،^{۱۱} ۱۹۷۶ و بک، ۱۹۸۷). این مطالعات نشان داده‌اند که تبیین‌های افراد افسرده در مورد رویدادهای منفی، کلی و عام است، در صورتی که تبیین‌های افراد غیر مبتلا به اختلالات روان‌شناختی، اختصاصی و خاص است (بک، ۱۹۸۷). به عبارت دیگر افراد افسرده، شکست‌ها و حوادث منفی را تعمیم یافته، کلی و فراگیر می‌دانند. کاویانی، رحیمی و نقوی (۲۰۰۵) در مطالعه‌ای بر روی افراد افسرده متمایل به خودکشی نشان دادند که در این افراد حافظه عام بیش‌تر و سرعت پاسخ‌گویی در لغات مثبت کمتر از منفی است

7 - Vrielynck
8 - Deplus
9 - Philippot
10 - Dalglish
11 - Beck

1 - cue words
2 - specific recall
3 - extended recall
4 - categorical recall
5 - no memory
6 - general recall

و در تکالیف حل مسئله راهبردهای مؤثر کمتری در نظر می‌گیرند. با توجه به مشابهت تبیین‌های (عام و کلی) افراد افسرده با عملکرد این افراد در حافظه سرگذشتی (یعنی یادآورهای عام) و تمرکز روش‌های شناختی بر تعدیل تبیین‌های افراد افسرده (از عام به خاص و از کلی به اختصاصی) هدف این روش، درمان افراد افسرده از طریق تغییر الگوی یادآوری در حافظه سرگذشتی (از عام به خاص) است. با توجه به مشابهت عملکرد افراد افسرده و افراد دارای اختلال پس از ضربه در حافظه سرگذشتی، به نظر می‌رسد این روش در افراد دارای اختلال استرس پس از ضربه نیز مؤثر باشد.

در رویکردهای جدید آسیب‌شناسی روانی، مشکلات روان‌شناختی همچون افسردگی و علائم آن را نتیجه تعامل سیستم‌های مختلف زیستی، شناختی، روانی، عاطفی و رفتاری می‌دانند (راچمن، ۱۹۸۷). به نظر می‌رسد این سیستم‌ها با یکدیگر ارتباط و تعامل دارند و تغییر در یک سیستم می‌تواند موجب تغییر در دیگر سیستم‌ها شود. بنابراین، نمایش روان‌شناختی، مداخلات خود را بر یک یا بیش از یکی از این سیستم‌ها متمرکز می‌کند. این مداخلات، به‌منظور تغییر در این سیستم‌ها، یا عوامل پدیدآورنده و زیربنایی اختلال را مورد هجوم قرار داده، علائم و نشانه‌های آن اختلال را هدف می‌گیرند و یا به‌طور هم‌زمان علل و علائم را مورد هدف قرار می‌دهند. منطق زیربنایی این مداخلات، اصل ارتباط نظام‌های مختلف در انسان و ارتباط و تأثیر متقابل ظاهر بر باطن و باطن بر ظاهر است. در این راستا، تغییر در عمق شخصیت (مثلاً تغییر در نظام شناختی فرد)، در رفتار و عواطف متجلی وی می‌شود و تغییر در رفتار و عواطف نیز در طول زمان موجب تغییر در عمق شخصیت می‌شود. در این روش درمانی، فرض بر این است که تغییر در الگوی یادآوری حافظه سرگذشتی موجب تغییر در دیگر نظام‌ها از جمله نظام عاطفی و کاهش افسردگی خواهد شد.

آموزش یادآوری دقیق حوادث خاص شامل ۵ جلسه ۷۵ دقیقه‌ای است. در این جلسات معمولاً در ابتدا بار عاطفی کلمات توضیح داده می‌شود. سپس حافظه سرگذشتی و انواع یادآوری خاطراتی که یک فرد با شنیدن یا دیدن یک لغت به یاد خواهد آورد (یادآوری رویداد خاص، یادآوری رویداد طولانی‌مدت و یادآوری رویداد مقوله‌ای) با استفاده از مثال‌های متعدد توضیح داده خواهد شد و آزمودنی‌ها در جلسات و در تکالیف خانگی به تمرین در جهت کنترل اختیاری در یادآوری خواهند پرداخت.

اخیراً تحقیقات جالبی بر روی خاطره‌پردازی^۱ و ارتباط با عملکرد حافظه سرگذشتی انجام شده است (ویستر، ۱۹۹۳؛ بلاک و لوین، ۱۹۹۸ و بلاک و همکاران، ۲۰۰۵). بلاک و آلیا؛ هابرمس و رابین^۷ (۲۰۰۵) در مورد عملکردهای حافظه سرگذشتی بحث می‌کنند. تحقیقات در این حوزه دارای یک توافق عمومی است که حافظه سرگذشتی سه وظیفه و عملکرد را انجام می‌دهد: عملکرد درباره «خود»، عملکرد هدایتی و عملکرد اجتماعی. وظیفه هدایتی یا رهنمودی بسیار شبیه به عملکرد حل مسئله در دیگر طبقه‌بندی‌ها است. وظیفه یا کارکرد خود شامل استفاده از حافظه‌های شخصی برای حفظ و نگهداری احساسی از تداوم و وابستگی و ارتباط است. عملکرد اجتماعی حافظه سرگذشتی توسعه و رشد، بقا و پروراندن ارتباطات اجتماعی را به عهده دارد. وجود این عملکردها در یک مطالعه اکتشافی با ۱۶۷ نمونه از دانشجویان تحصیلات تکمیلی تأیید شد (بلاک و همکاران، ۲۰۰۵). در این مطالعه، پرسش‌نامه TALE اجرا شد که ۲۸ آیتم آن در تشخیص سطحی از سه عملکرد استفاده شده در حافظه سرگذشتی بررسی شد. تحلیل عامل اکتشافی معلوم کرد که تعدادی از عناصر ساخت معنایی، قسمتی از عامل هدایتی هستند. این یافته‌ها همسو با تئوری بدلی و پیلمر^۸ (به نقل از بلاک، ۲۰۰۵) است که می‌گویند: «اگر افراد به طور متناوب معنی و علت اتفاقات گذشته را به روز و پالایش کنند با استفاده از حافظه سرگذشتی اغلب به‌طور مؤثر می‌توانند رفتارهای حال و آینده خود را هدایت کنند.»

روش تحقیق

این پژوهش از نوع پژوهش‌های شبه تجربی با گروه آزمایش و گروه کنترل و طرح پس‌آزمون و پی‌گیری دوماهه است.

جامعه آماری: تمام نوجوانان افغانستانی شهر کابل که پدرشان و یا هر دو والد خود را در جنگ‌های افغانستان و یا عوامل دیگر از دست داده‌اند؛ مبتلا به اختلال PTSD (حادثه جنگ) بر اساس ملاک‌های DSM_IV_TR هستند. تعداد دقیق این افراد در حال حاضر نامعلوم است.

روش و طرح نمونه‌برداری: در ابتدا یک فرم غربال‌گری بر اساس علائم PTSD در مراکز حمایتی نوجوانان پسر داغ‌دیده شهر کابل تکمیل شد. سپس نوجوانان مشکوک به PTSD برای مصاحبه تشخیصی دعوت شدند. پس از ارزیابی کلینیکی و اجرای مقیاس تأثیر حوادث ۱۳-، به‌صورت تصادفی در گروه‌های آزمایش و کنترل قرار گرفتند. در این طرح یک گروه مداخله آموزش یادآوری

7 - Rubin
8 - Think about life experience
Questionnaire
9 - pillmer

1 - Reminiscence
2 - Webster
3 - Bluck
4 - Levine
5 - Alia
6 - Habermes

خاص را به صورت مجزا تجربه کردند. گروه دوم، گروه کنترل بودند که در لیست انتظار برای درمان قرار داشتند. در این طرح به خاطر امکان ریزش نمونه‌ها، برای هر گروه ۱۵ نفر به عنوان نمونه مقدماتی در نظر گرفته شده بود. در جریان مصاحبه و بر اساس ملاک‌های ورود در طرح و رضایت آزمودنی، ۱۶ نوجوان پسر در دو گروه آزمایشی و ۸ نفر در گروه کنترل قرار گرفتند.

ابزار گردآوری داده‌ها

- مقیاس تأثیر حوادث تجدیدنظر شده -۱۳:^۱

مقیاس تجدیدنظر شده حوادث- ۱۳ یک پرسش‌نامه خودسنجی ۱۳ ماده‌ای است که میزان نشانه‌های پس از حادثه مانند اجتناب، برانگیختگی و علائم آزاددهنده (افکار مزاحم) را در مقیاس‌های جداگانه در طول یک هفته اخیر می‌سنجد. همسانی درونی آزمون به روش آلفای کرونباخ ۰/۷۰-۰/۹۰ به دست آمده است و پایایی آزمون به روش بازآزمایی مناسب بوده است (عبدی، مولوی و اکرمیان، ۱۳۸۸). در پژوهش نشاط‌دوست و همکاران (۲۰۱۲) ضریب پایایی این آزمون به روش آلفای کرونباخ ۰/۹۰ به دست آمده است.

- پرسش‌نامه اطلاعات عمومی: این پرسش‌نامه توسط محقق تدوین شده و شامل پرسش‌هایی در مورد سن، تحصیلات، مدت گذشت حادثه، مدت اقامت در پرورشگاه و سن وقوع داغ‌دیدگی است.

ابزار تجزیه و تحلیل

در این طرح از آمارهای توصیفی نظیر میانگین و انحراف استاندارد استفاده شد. همچنین به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از آزمون‌های پارامتریک مانند تحلیل کواریانس برای میزان اثرگذاری مداخلات در مقایسه با گروه کنترل استفاده شده است. بدین منظور از نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۱۹ استفاده کردیم.

چگونگی اجرای طرح: پس از گماردن نوجوانان پسر داغ‌دیده در گروه‌های آزمایش و گواه و تکمیل فرم رضایت‌نامه شرکت در تحقیق، گروه آزمایش ۵ جلسه ۷۵ دقیقه‌ای آموزش یادآوری خاص را دریافت کردند. گروه کنترل بدون مداخله در لیست انتظار درمان قرار گرفتند. پس از اجرای مداخله گروه‌های آزمایش و کنترل پرسش‌نامه تأثیر حوادث تجدیدنظر شده-۱۳ را تکمیل کردند. (پست تست) پس از دو ماه از گروه‌های آزمایش و کنترل خواسته شد که پرسش‌نامه تأثیر حوادث تجدیدنظر شده-

1- Impact of Event Scale- Revised (IES-R-13)

۱۳ را تکمیل کنند. (پی گیری) پس جمع آوری اطلاعات، اطلاعات توسط نرم افزار آماری SPSS نسخه ۱۹ تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌ها و نتایج

اطلاعات پس از جمع آوری توسط نرم افزار SPSS نسخه ۱۹ تجزیه و تحلیل شد. نتایج نشان داد که گروه آزمایش با میانگین سنی و انحراف استاندارد ۱۵/۴۲ (۱/۵۱)، میانگین تحصیلات و انحراف استاندارد ۸/۷۵ (۱/۰۳) و میانگین مدت گذشت از حادثه و انحراف استاندارد ۶/۶ (۲/۵) در این تحقیق شرکت داشتند. گروه کنترل با میانگین سنی و انحراف استاندارد ۱۵ (۲/۶۱)، میانگین تحصیلات و انحراف استاندارد ۷ (۲/۰۷) و میانگین مدت گذشت از حادثه و انحراف استاندارد ۸/۲ (۲/۷) در این تحقیق شرکت داشتند. در ابتدا میانگین و انحراف معیار نمرات PTSD و مؤلفه‌های آن در گروه‌های آزمایش و کنترل، در مراحل پیش‌آزمون و پس‌آزمون و پی‌گیری مورد مقایسه قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۱ آورده شده است.

جدول ۱) مقایسه میانگین و انحراف معیار نمرات PTSD و مؤلفه‌های آن در گروه‌های آزمایش و کنترل، در مراحل پیش‌آزمون، پس‌آزمون و مرحله پی‌گیری

گروه‌ها	مؤلفه‌ها	تعداد	پیش‌آزمون	پس‌آزمون	پی‌گیری
			میانگین انحراف استاندارد	میانگین انحراف استاندارد	میانگین انحراف استاندارد
آموزش یادآوری خاص	افکار مزاحم	۸	۱۳/۳۷	۱۳/۱	۴/۸۸
	اجتناب	۸	۱۴/۱۲	۴/۴۲	۹/۱۲
	برانگیختگی	۸	۱۲/۱۲	۷/۱	۸/۵
	نمره کل	۸	۳۹/۶۲	۱/۶۴	۲۲/۵
PTSD					
کنترل	افکار مزاحم	۸	۸/۸۷	۵/۱۶	۴/۶۷
	اجتناب	۸	۱۱/۲۵	۲/۶	۱۱/۲۵
	برانگیختگی	۸	۱۲/۸۷	۳/۷۹	۱۳
	نمره کل	۸	۳۳	۶/۹۸	۳۲/۷۵
PTSD					

همان‌طور که در جدول ۱ نشان داده شده است؛ میانگین کل نمره PTSD در گروه آزمایشی آموزش یادآوری خاص در مرحله پیش‌آزمون ۳۹/۶۲ است که این مقدار بعد از مداخله درمانی در مرحله پس‌آزمون به ۱۹/۲۵ و در مرحله پی‌گیری به ۲۲/۵ رسیده است. در گروه گواه، روند به‌گونه‌ای دیگر است. میانگین کل نمره PTSD در این گروه، در مرحله پیش‌آزمون برابر ۳۳ است که در مرحله پس‌آزمون و پی‌گیری به ۳۲/۷۵ رسیده است.

به منظور استفاده از تحلیل کوواریانس لازم است که پیش‌فرض‌های آن رعایت شود. بدین منظور در ابتدا شرط نرمال بودن بررسی شد. اساس پیش‌فرض نرمال بودن آن است که تفاوت بین توزیع نمرات نمونه و توزیع نمرات نرمال در جامعه صفر است. برای آزمون این پیش‌فرض، از آزمون کولموگروف-اسمیرنف استفاده شد. نتایج این آزمون برای نمرات پیش‌آزمون متغیر PTSD همراه با زیر مقیاس‌های آن، نشان داد که پیش‌فرض نرمال بودن توزیع نمرات در گروه‌های آزمایش و گواه رد نمی‌شود. ($P > 0/05$)

پیش‌فرض دیگر برای استفاده از آزمون تحلیل کوواریانس، تساوی واریانس گروه‌ها است. اساس پیش‌فرض تساوی واریانس‌ها آن است که واریانس نمرات دو گروه در جامعه با هم برابر است و از لحاظ آماری تفاوت معناداری وجود ندارد. برای آزمون این فرضیه از آزمون لوین استفاده می‌شود (مولوی، ۱۳۸۶). نتایج این آزمون، برای نمرات پس‌آزمون PTSD و زیر مقیاس‌های آن در دو گروه آزمایش و گواه نشان داد که پیش‌فرض برابری واریانس‌ها تنها در بعد اجتناب، در مرحله پس‌آزمون تأیید نمی‌شود. در سایر زیرمقیاس‌ها این پیش‌فرض تأیید می‌شود. با این حال، به دلیل این که پیش‌فرض نرمال بودن توزیع نمرات تأیید شده است و حجم نمونه دو گروه آزمایش و گواه برابر است ($n=8$) استفاده از تحلیل کوواریانس بلامانع است.

میزان اثرگذاری مداخلات درمانی بر PTSD و یا مقایسه گروه‌های آزمایش و کنترل توسط تحلیل کوواریانس انجام شد که در آن اثر متغیر مداخله‌گر پیش‌آزمون کنترل گردید. نتایج تحلیل کوواریانس گروه‌ها در متغیر وابسته PTSD و زیر مقیاس‌های آن بعد از کنترل متغیر مداخله‌گر پیش‌آزمون، در مرحله پس‌آزمون در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۲) نتایج تحلیل کوواریانس دو گروه آموزش یادآوری خاص و کنترل در متغیر وابسته علائم PTSD
بعد از کنترل متغیر مداخله گر، در مرحله پس آزمون و پی گیری

متغیرها	مراحل	منبع تغییرات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	F	سطح معناداری	مجذور اتا	توان آماری
افکار مزاحم	پس آزمون	پیش آزمون	۱	۵۷/۷۲	۰/۲۹	۰/۶۰	۰/۰۲	۰/۰۸
	پای گیری	عضویت گروهی	۱	۵۷/۸۹	۲/۹۸	۰/۱۰	۰/۱۸۶	۰/۳۶
		پیش آزمون	۱	۱/۷۸	۰/۲۶۶	۰/۶۱	۰/۰۲	۰/۰۷
		عضویت گروهی	۱	۸۲/۱۱	۱۲/۲۷	۰/۰۰۴	۰/۴۹	۰/۹۰
اجتناب	پس آزمون	پیش آزمون	۱	۳۴/۵۵	۱/۵۸	۰/۲۳	۰/۱۱	۰/۲۱
	پای گیری	عضویت گروهی	۱	۱۲/۰۶	۰/۵۵	۰/۴۷	۰/۰۴	۰/۱۱
		پیش آزمون	۱	۲۰/۴۳	۰/۷۷	۰/۳۹	۰/۰۶	۰/۱۳
		عضویت گروهی	۱	۳۲/۳۹	۱/۲۲	۰/۲۹	۰/۰۹	۰/۱۸
برانگیختگی	پس آزمون	پیش آزمون	۱	۸/۷۱	۱/۰۴	۰/۳۲	۰/۰۸	۰/۱۶
	پای گیری	عضویت گروهی	۱	۳۰۶/۲۰	۳۷/۶۷	۰/۰۰۰۱	۰/۷۴	۱/۰۰
		پیش آزمون	۱	۱۲/۹۴	۱/۰۸	۰/۳۲	۰/۰۸	۰/۱۶
		عضویت گروهی	۱	۴۸/۷۱	۴/۰۶	۰/۰۶	۰/۲۴	۰/۴۶
نمره کل	پس آزمون	پیش آزمون	۱	۲۷/۳۳	۰/۶۳	۰/۴۴	۰/۰۵	۰/۱۱
	پای گیری	عضویت گروهی	۱	۷۵۱/۳۳	۱۷/۲۰	۰/۰۰۱	۰/۵۷	۰/۹۷
		پیش آزمون	۱	۶۰/۱۳	۱/۵۶	۰/۲۳	۰/۱۱	۰/۲۱
		عضویت گروهی	۱	۴۷۶/۵۸	۱۲/۳۶	۰/۰۰۴	۰/۴۹	۰/۹۰

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود تفاوت بین دو گروه آموزش یادآوری خاص و گواه در مرحله پس‌آزمون در متغیر افکار مزاحم معنی‌دار نیست ($P = 0/10$) و در مرحله پی‌گیری معنی‌دار است. ($P = 0/04$) این نتیجه بیانگر این است که تفاوت مشاهده‌شده در مرحله پس‌آزمون بین میانگین نمره افکار مزاحم افراد گروه آموزش خاص ($5/25$) و گروه کنترل ($8/87$) که از جدول ۱ به دست آمده است معنادار نیست. در نتیجه آموزش یادآوری خاص بر کاهش میزان افکار مزاحم در سطح $P < 0/05$ مؤثر نبوده است. این در حالی است که تفاوت مشاهده شده در مرحله پی‌گیری بین میانگین نمره افکار مزاحم افراد گروه آموزش یادآوری خاص ($4/87$) و گروه کنترل ($9/37$) که از جدول ۱ به دست آمده است معنادار است. در نتیجه آموزش یادآوری خاص بر کاهش میزان افکار مزاحم در سطح $P < 0/05$ در مرحله پی‌گیری مؤثر بوده است.

سایر یافته‌ها نشان می‌دهد که پیش‌آزمون افکار مزاحم بر نتایج پس‌آزمون تأثیر معنادار نداشته است. با این حال در این پژوهش کنترل شده است. مطابق با جدول میزان تأثیر در مرحله پس‌آزمون ۱۹ درصد و توان آماری $0/36$ است. میزان تأثیر آموزش یادآوری خاص در مرحله پی‌گیری ۴۹ درصد و توان آماری $0/90$ است. براین اساس میزان خطای نوع اول $0/10$ است.

بر اساس جدول ۲، تفاوت بین دو گروه آموزش یادآوری خاص و گواه در مرحله پس‌آزمون و پی‌گیری در متغیر اجتناب معنی‌دار نیست. ($P = 0/47$ و $P = 0/39$) این نتیجه بیانگر آن است که تفاوت مشاهده شده در مرحله پس‌آزمون بین میانگین نمره اجتناب افراد گروه آموزش خاص ($9/75$) و گروه کنترل ($10/37$) که از جدول ۱ به دست آمده است معنادار نیست. در نتیجه آموزش یادآوری خاص بر کاهش میزان اجتناب در سطح $P < 0/05$ در مرحله پس‌آزمون و پی‌گیری مؤثر نبوده است. در جدول ۲ مشاهده می‌شود تفاوت بین دو گروه آموزش یادآوری خاص و گواه در مرحله پس‌آزمون در متغیر برانگیختگی معنی‌دار است ($P = 0/0001$) و در مرحله پی‌گیری معنی‌دار نیست. ($P = 0/06$). این نتیجه بیانگر آن است که تفاوت مشاهده‌شده در مرحله پس‌آزمون بین میانگین نمره برانگیختگی افراد گروه آموزش خاص ($4/25$) و گروه کنترل (13) که از جدول ۱ به دست آمده معنادار است. در نتیجه آموزش یادآوری خاص بر کاهش میزان برانگیختگی در سطح $P < 0/05$ مؤثر بوده است. این در حالی است که تفاوت مشاهده‌شده در مرحله پی‌گیری بین میانگین نمره برانگیختگی افراد گروه آموزش یادآوری خاص ($8/5$) و گروه کنترل ($12/12$) که از جدول ۱ به دست آمده است معنادار نیست. در نتیجه آموزش یادآوری خاص بر کاهش میزان برانگیختگی در سطح $P < 0/05$ در مرحله پی‌گیری مؤثر نبوده است.

سایر یافته‌ها نشان می‌دهد که پیش‌آزمون برانگیختگی بر نتایج پس‌آزمون تأثیر معنادار نداشته است. با این حال در این پژوهش کنترل‌شده است. مطابق با جدول ۲ میزان تأثیر در مرحله پس‌آزمون

۷۴ درصد و توان آماری ۱/۰۰ است. این امر نشان‌دهنده آن است که میزان حجم نمونه برای بررسی این فرضیه کافی بوده است. میزان تأثیر آموزش یادآوری خاص بر برانگیختگی در مرحله پی‌گیری ۲۴ درصد و توان آماری ۰/۴۶ است. میزان معنی‌داری در پی‌گیری ۰/۰۶ است. این میزان نزدیک به سطح $P < ۰/۰۵$ است و از طرفی توان آماری کمتر از ۰/۷۰ است. این نتایج نشان‌گر آن است که حجم نمونه برای بررسی این فرضیه کافی نیست و با افزایش حجم نمونه احتمال تأیید فرضیه تحقیق وجود دارد. همچنین بر اساس نتایج میزان خطای نوع اول ۰/۵۴ است.

در نهایت همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود تفاوت بین دو گروه آموزش یادآوری خاص و گواه در مرحله پس‌آزمون و مرحله پی‌گیری در متغیر نمره کل PTSD معنی‌دار است. ($P = ۰/۰۰۱$ و $P = ۰/۰۰۴$) این نتیجه بیانگر آن است که تفاوت مشاهده شده در مرحله پس‌آزمون بین میانگین نمره کل PTSD افراد گروه آموزش یادآوری خاص (۱۹/۲۵) و گروه کنترل (۳۲/۷۵) که از جدول ۱ به دست آمده معنادار است. در نتیجه آموزش یادآوری خاص بر کاهش نمره کل PTSD در سطح $P < ۰/۰۵$ مؤثر بوده است. همچنین تفاوت مشاهده شده در مرحله پی‌گیری بین میانگین نمره کل PTSD افراد گروه آموزش یادآوری خاص (۲۲/۵) و گروه کنترل (۳۲/۷۵) که از جدول ۱ به دست آمده است؛ معنادار است. در نتیجه آموزش یادآوری خاص بر کاهش نمره کل PTSD در سطح $P < ۰/۰۵$ در مرحله پی‌گیری مؤثر بوده است.

سایر یافته‌ها نشان می‌دهد که پیش‌آزمون نمره کل PTSD بر نتایج پس‌آزمون تأثیر معنادار نداشته است. با این حال در این پژوهش کنترل شده است. مطابق با جدول ۲ میزان تأثیر در مرحله پس‌آزمون ۵۷ درصد و توان آماری ۰/۹۷ است. این امر نشان‌دهنده آن است که میزان حجم نمونه برای بررسی این فرضیه کافی بوده است. میزان تأثیر آموزش یادآوری خاص بر نمره کل PTSD در مرحله پی‌گیری ۴۹ درصد و توان آماری ۰/۹۰ است. براین اساس نتایج میزان خطای نوع اول ۰/۳ است. در ضمن بر اساس این نتایج میزان حجم نمونه برای بررسی فرضیه تحقیق کافی به نظر می‌رسد.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج جدول ۲ فرضیه پژوهش تأیید می‌شود. ($P < ۰/۰۱$) این بدان معنی است که مداخله آموزش یادآوری خاص باعث کاهش علائم کلی PTSD در مرحله پس‌آزمون و پی‌گیری شده است. با کنترل میزان اثر پیش‌آزمون در مرحله پس‌آزمون و پی‌گیری، میزان اثربخشی مداخله آموزش یادآوری خاص بر علائم کلی PTSD در مرحله پس‌آزمون ۵۷٪ و در مرحله پی‌گیری ۴۹٪ بوده است. یعنی ۵۷٪ واریانس نمره کلی علائم PTSD در مرحله پس‌آزمون و ۴۹٪ واریانس نمره کلی علائم PTSD در مرحله پی‌گیری ناشی از عضویت گروهی (دو گروه آزمایش و کنترل) بوده است. در جدول ۲ میزان اثربخشی آموزش یادآوری خاص بر مؤلفه‌های PTSD ذکر شده است. این جدول نشان می‌دهد که با کنترل میزان اثر پیش‌آزمون در مرحله پس‌آزمون و پی‌گیری، آموزش یادآوری

خاص بر مؤلفه برانگیختگی در مرحله پس‌آزمون و مؤلفه افکار مزاحم در مرحله پی‌گیری مؤثر بوده است. ($P < 0/01$) میزان اثر این مداخله بر هردو مؤلفه برانگیختگی و افکار مزاحم به ترتیب «۰/۷۴» و «۰/۴۹» است. به عبارتی ۷۴٪ واریانس نمره برانگیختگی در مرحله پس‌آزمون و ۴۹٪ واریانس نمره افکار مزاحم در مرحله پی‌گیری مربوط به عضویت گروهی (دو گروه آزمایش و کنترل) بوده است. میزان اثر مداخله آموزش یادآوری خاص بر مؤلفه برانگیختگی در مرحله پس‌آزمون نزدیک به معنی‌داری است. ($P = 0/06$) این نشان‌گر عدم کفایت حجم نمونه در این متغیر است و با افزایش تعداد نمونه امکان تأیید فرضیه وجود دارد. آموزش یادآوری خاص بر مؤلفه اجتناب چه در مرحله پس‌آزمون و چه در مرحله پی‌گیری مؤثر نبوده است. ($P > 0/05$)

این مداخله برای نخستین بار است که بر PTSD اجرا و بررسی می‌شود. به همین خاطر امکان مقایسه آن با نتایج تحقیقات قبل وجود ندارد. از آنجا که این نوع مداخله با درمان خاطره‌پردازی نزدیک و شبیه است می‌توان این دو درمان را با هم مقایسه کرد.

درمان خاطره‌پردازی برای افراد افسرده استفاده می‌شود. آن‌ها که در پاسخ به اتفاقات منفی زندگی، به صورت خودکار زندگی‌شان را مرور می‌کنند و درباره معنی زندگی تفکر می‌کنند (بالمیجر؛ ۲۰۰۷). در مطالعات مختلفی (فری؛ ۱۹۸۳^۲؛ وات و کیپلایز؛ ۲۰۰۰ و سرانو و همکاران، ۲۰۰۴) خاطره‌پردازی به عنوان یک درمان برای درمان افسردگی اساسی به کار گرفته شده و مؤثر واقع شده است.

نقطه مشترک این دو مداخله استفاده و بهره‌گیری از عملکرد حافظه سرگذشتی است. حافظه سرگذشتی ثبت، نگهداری و تنظیم رویدادهایی را به عهده دارد و نقش اساسی در شکل‌گیری مفهوم خود، هویت‌یابی، جهت‌یابی و حل مسئله و توسعه و حفظ و تداوم روابط اجتماعی دارد. بر اساس نظریه بدلی و پیلمر [به نقل از بریون^۳ ۲۰۰۷] استفاده از حافظه سرگذشتی می‌تواند رفتارهای حال و آینده را هدایت کند. در یک انسان سالم، حافظه سرگذشتی، به طور طبیعی عملکردهای خویش را انجام می‌دهد؛ ولی در برخی اختلالات مانند اختلالات خلقی و PTSD عملکرد این حافظه مختل می‌شود. بر اساس تحقیقات (پیلمر؛ ۲۰۰۳^۴؛ ملچرت^۵ و پارکر^۶ ۱۹۹۷؛ ویلیامز و همکاران، ۲۰۰۷ و مسترز^۷، مرکلباخ و هریس^۸ ۲۰۰۱) در PTSD حافظه سرگذشتی به صورت کلی است و در یادآوری خاطرات و وقایع، جزئیات به آسانی به یاد آورده نمی‌شوند.

7 - Pillemer
8 - Melchert
9 - Parker
10 - Messters
11 - Merckelbach
12 - Huris

1 - Bohlmeijer
2 - Fry
3 - Watt
4 - Copoliez
5 - Serrano
6 - Briwin

اما چرا در PTSD میزان اختصاصی بودن حافظه کاهش می‌یابد؟ چندین تبیین محتمل را می‌توان در مورد این امر ارائه کرد. فرضیه تعدیل اثر^۱ (بروین، ۲۰۰۷) بیان می‌کند که کاهش اختصاصی بودن حافظه بیانگر یک راهبرد شناختی برای ممانعت از دسترسی به جزئیات حوادث سرگذشت رنج‌آور مانند تروما است. این فرضیه تبیین قابل قبولی در این مورد فراهم می‌کند که چرا افراد دارای سابقه مواجهه با تروما در مقایسه با افراد عادی که چنین سابقه‌ای ندارند حافظه اختصاصی کاهش‌یافته‌تری نشان می‌دهند و چرا در بین جمعیت دارای تاریخچه مواجهه با تروما، آن‌هایی که تجربه تروما با درماندگی فعلی بیش‌تری برایشان همراه است نواقص بیش‌تری در اختصاصی بودن دارند؛ بنابراین، این فرضیه بیان می‌کند که: ۱. سطوح بالاتر استرس پس از سانحه در پاسخ به یک تروما با AMS کاهش‌یافته‌تری همراه است؛ ۲. افراد دارای سابقه مواجهه با تروما و مبتلا به PTSD در مقایسه با گروه کنترل دارای تاریخچه مواجهه و غیر مبتلا PTSD، AMS کاهش‌یافته‌تری نشان می‌دهند. (راگ و ویدینگ، ۲۰۰۵)

همچنین بر اساس این فرضیه، مفهوم‌سازی‌های کنونی از حافظه، دانش شخصی معنایی و خود (کانگاس، هنری و براین، ۲۰۰۵) همسان با این نکته است که فرایندهای تنظیم اثر تکراری علاوه بر ممانعت از دسترسی به اطلاعات اختصاصی معنایی مربوط به گذشته نیز می‌شوند. بر طبق نظر کانوی^۲ (۲۰۰۵) نیز یکی از اهداف حافظه کاری، ممانعت از دستیابی به مواد شرح‌حال به عنوان شکلی از اجتناب کارکردی است.

فرضیه کنترل اجرایی، پیش‌بینی‌کننده عملکرد کلی ضعیف‌تر در تکالیف شناختی هستند که مستلزم تلاش می‌باشند. این فرضیه بیان می‌کند که کاهش‌یافتگی اختصاصی بودن حافظه در نمونه‌های دارای اختلال هیجانی، به عنوان نمونه‌ای از عملکرد ضعیف در تکالیف شناختی، ناشی از کنترل اجرایی تقلیل یافته است (داگلیش و همکاران، ۲۰۰۲). در تشریح این فرضیه چنین مطرح شده است؛ تولید موفقیت‌آمیز خاطره نیازمند دو مؤلفه است:

۱. کنترل اجرایی خواستار جستجوی خاطره اختصاصی از میان پایگاه داده‌های حافظه سرگذشتی است. در طول این جستجو، خاطراتی به ذهن می‌آیند که به‌طور متناسبی اختصاصی نیستند (بیش‌کلی‌اند)؛ بنابراین باید کنار گذاشته شوند. در طول این تحلیل، کنترل اجرایی ضعیف باعث افزایش این احتمال می‌شود که خاطرات نامتناسب کنار گذاشته نشده و به‌طور اشتباه به عنوان پاسخ تکلیف ارائه شوند.

- 1 - Affect regulation hypothesis
- 2 - Briwin
- 3 - Autobiographical Memory Specificity
- 4 - Rugg
- 5 - Widing

- 6 -Kangas
- 7 - Henry
- 8 - Bryant
- 9 - Conway

۲. به منظور پیمودن سلسله مراتب فرضی حافظه سرگذشتی از خاطرات کلی که در سطح قرار دارند به سمت خاطرات اختصاصی عمقی، منابع اجرایی متعددی مورد نیاز است. باز در اینجا، ممکن است کنترل اجرایی نسبتاً ضعیف‌تر باعث شود فرایند جستجو به‌طور موفقیت‌آمیز تکمیل نگشته، خاطرات کلی و غیراختصاصی که در سطوح بالای سلسله‌مراتب قرار دارند به عنوان پاسخ تکلیف ارائه شوند و در نتیجه به کاهش اختصاصی بودن حافظه منجر شود.

بر اساس اطلاعات بالا می‌توان اثرگذاری آموزش یادآوری خاص را تبیین کرد. در مداخله آموزش یادآوری خاص، هدف بهسازی حافظه سرگذشتی است. به عبارتی سعی بر این است که راهبرد شناختی در به یادآوری جزئیات تروما که در نظریه تعدیل اثر مطرح است بهبود پیدا کند. بدین منظور در آموزش یادآوری خاص به آزمودنی‌ها تفاوت بین یادآوری خاص و کلی توضیح داده می‌شود. معمولاً افراد مبتلا به PTSD در قدم اول و تمرینات اولی در به یادآوردن جزئیات یک خاطره شکست می‌خورند. کلمات کلیدی در این مداخله به عنوان یک محرک عمل می‌کنند و بر اساس آن‌ها خاطره‌ای بازگو می‌شود با ارائه یک کلمه و محرک به‌صورت ناخودآگاه خاطره کلی به یاد آورده می‌شود. با آموزش و توصیه‌ای که به آزمودنی می‌شود آن‌ها باید تلاش کنند که به‌صورت هوشیارانه، جزئیات خاطره را به یاد آورند. به عبارتی تلاش برای یادآوری خاطره اختصاصی است بر اثر تمرین میزان به یادآوری خاطره خاص افزایش می‌یابد.

در آموزش یادآوری خاص، با توجه به اینکه محرک‌ها یا کلمات کلیدی با بار عاطفی مثبت، منفی و خنثی ارائه می‌شوند به نظر می‌رسد نتایج زیر حاصل شود:

۱. با کلمات کلیدی منفی و اتفاقات مربوط به آن مواجهه صورت می‌گیرد.
۲. بر اثر تمرین و یادگیری به یادآوری خاطرات خاص با کلمات کلیدی، به کل شرایط و اتفاقات زندگی تعمیم صورت می‌گیرد.
۳. افراد متوجه می‌شوند که زندگی پر از خاطرات مثبت، منفی و خنثی است و شرایط زندگی در حال دگرگونی است.

به نظر می‌رسد که نتایج سه‌گانه بالا فرد را به سمت بهبودی به‌پیش می‌برد و اولین تأثیر آن، اثر بر روی خلق است. این امر خود یک سیکل را به وجود می‌آورد. بدین صورت که چون حافظه وابسته به خلق است خلق بهتر موجب تأثیر مثبت بر حافظه می‌گردد. این امر تأثیرگذار بر راهبردهای شناختی بوده و بر کنترل اجرایی حافظه سرگذشتی اثر گذاشته و آن را بهبود می‌بخشد. با تقویت کنترل اجرایی خاطرات اختصاصی راحت‌گزینش شده و توجه به عمق حافظه سرگذشتی بیش‌تر می‌شود و در نتیجه میزان به یادآوری خاطرات اختصاصی بیش‌تر خواهد شد.

حجم کم نمونه، عدم تناسب سن و سطح تحصیلات نمونه، چندزبانه بودن نمونه‌ها، تجربه‌های متعدد تروما و بروز عملیات‌های تروریستی متعدد در زمان پی‌گیری از محدودیت‌های تحقیق حاضر بوده است. پیشنهاد می‌شود که نوع تحقیق با حجم بیش‌تر نمونه و گروه جنسیتی مؤنث و گروه‌های سنی متفاوت اجرا شود. از نتایج این تحقیق می‌توان در مراکز کلینیکی، درمانی و مراکز حمایتی استفاده کرد.

تقدیر و تشکر

لازم است که از ریاست محترم پرورشگاه تهیه مسکن کابل، مدیر مرکز آزادی و مدیر لیسه تهیه مسکن و کلیه نوجوانان شرکت‌کننده در این تحقیق تقدیر و تشکر کنیم.

منابع

- سادوک، ب. سادوک، و. (۱۳۸۶). *خلاصه روان‌پزشکی*. ترجمه نصرت‌الله پور افکاری، چاپ چهارم، تهران: انتشارات شهرآب.
- عبدی، ا؛ مولوی، ع. ر؛ اکرمیان، ف. (۱۳۸۸). مقایسه عملکرد افراد مبتلا به اختلال استرس پس از سانحه و افراد بهنجار در حافظه شرح حال معنایی، *مجله روانشناسی بالینی*؛ ۱ (۳): ۵۳-۸۲
- فرهودیان، ع؛ شریفی، و؛ رحیمی موفر، آ؛ راد گودرزی، ر؛ محمدی، م. ر؛ یونسیان، م، و یاسمی، م. ت. (۱۳۸۹). بررسی شیوع اختلال پس از سانحه و علائم آن در بازماندگان زلزله بم، *تازه‌های علوم شناختی*؛ ۸ (۳): ۷۰-۵۸.
- مولوی، ح. (۱۳۸۵). *راهنمای عملی SPSS- 10- 13- 14 در علوم رفتاری*. اصفهان: انتشارات پویش اندیشه.
- هالجین، ر. و تیورن، س. ک. (۱۳۸۸). *آسیب‌شناسی روانی*، ترجمه یحیی سید محمدی، تهران: نشر روان.

- Argouropoulos, S.V. (2000). The psychobiology of Anxiety disorders. *Pharmacology Therapy*; 88: 213-27.
- Baddeley, A. D. (1990). *Human memory: Theory and practice*. UK: Lawrence Erlbaum Associates.
- Barenbaum, J., Ruchkin, V., Schweb-Stone, M. (2004). The psychological aspects of children exposed to war: practice and policy initiatives. *J child psych psychiatry*. 45: 41-62.
- Basoglu, M. Livanou, M., Salcioglou, E. (2003). A brief behavioral treatment of chronic post traumatic stress disorder in earthquake survivors: Result from an open clinical trial. *Psychological Medicine*; 33(4): 647-54.
- Beck, A. T. (1987). Cognitive models of depression. *Journal of Cognitive Psychotherapy*; 1, 5-37.
- Beck, A.T. (1976). *Cognitive Therapy and the Emotional Disorders*. New York: Penguin Books.
- Betancourt, T, Khan, K. (2008). The mental health of children affected by armed conflict: protective processes and pathways to resilience. *Int Rev Psychiatry*; 20: 317-28.

- Bluck, S., Alea, N., Habermas, T. & Rubin, D. C. (2005). A Tale of Three Functions: The Self-Reported Uses of Autobiographical Memory. *Social Cognition*; 23: 91-117.
- Bluck, S. & Levine, L. J. (1998). Reminiscence as autobiographical memory: a catalyst for reminiscence theory development. *Ageing and Society*; 18: i185-208.
- Bohlmeijer, E. (2007). *Reminiscence and depression in later life (Dissertation)*. Amsterdam: Faculty of Psychology and education, Vrije Universiteit.
- Boyden, J., de Berry, J. (2004). Children and youth on the front line: ethnography, armed conflict and displacement. Oxford: Berghahn Books.
- Brewin, C. R. (2007). Auto biographical memory for trauma: Update on for controversies. *Memory*; 5 (3): 227- 248.
- Cardozo, B. L., Bilukha, O. O., & Crawford, C. A. G. (2004). Mental health, social functioning, and disability in postwar Afghanistan. *JAMA*; 292: 575-84.
- Conway MA. Memory and the Self. *Journal of Memory and Language*. 2005; i53 (4): 594- 628.
- Copeland-linder, N. And Serwint, J. R. (2008). Posttraumatic stress disorder. *Pdiatr. Rev.*; 29:103-104.
- Dagleish, T., Rolfe, J., Golden, A., Dunn, B. D & Barnard, P, J. (2008). Reduced autobiographical memory specificity and posttraumatic stress: Exploring the contributions of impaired executive control and affect regulation. *Journal of Abnormal Psychology*; 117: 236-241.
- Dagleish, T., Williams, J. M. G., Perkins, N., Golden, A. J, Barnard, P. J., Yeung, C. et al. (2007). Reduced specificity of autobiographical memory and depression: The role of executive process. *Journal of Experimental Psychology: General*; 136: 23- 42.
- De Berry, J., Fazili, A., Farhad, S., Nasiry, F, & Hakimi, M. (2003). *The children of Kabul: discussion with Afghan families*. Kabul: Save the Children Federation.
- Elbedour, S., Onwuegbuzie, A. J, Ghannam, J, Whitcome, J. A and Abu Hein, F. (2007). Posttraumatic stress disorder depression and anxiety among Gaza Strip adolescents in the wake of second uprising (Intifada). *Child Abuse and Neglect*; 31: 719- 729.
- Fridman, M. J. (1998). Current and future drug treatment for PTSD patients, *Psychiatric Ann.*; 28: 461-8.

- Fry, P. S. (1983). Structured and unstructured reminiscence training and depression among the elderly. *Clinical Gerontologist*; 1: 15-37.
- Jordans, M., Tol, W., Komproa, I., de Jong, J. (2009). Systematic review of evidence and treatment approaches: psychological and mental health care for children in war. *Child Adolesc mental health*; 14: 2-14.
- Kangas, H, Henry, J. L, Bryant, R. A. (2005). A prospective study of autobiographical memory and posttraumatic stress disorder following cancer. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*; 73: 293- 299.
- Kaviani, H., Rahimimi-Darabad, P. and Naghavi, H. R. (2005). Autobiographical memory retrieval and problem-solving deficits of Iranian depressed patients attempting suicide. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*; 27 (1): 39-44.
- Khosropur, F., Farahmand, M., Yazdani, R. (2010). Prevalence of PTSD in the Kerman school students witnessing the Bam earthquake Scenes on TV, *Annals of general psychiatry*; 9 (1): 584.
- Meesters, C., Merckelbach, H., Muris, P., Wessel, I. (2000). Autobiographical memory and trauma in adolescents. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*; 31: 29- 39.
- Melchert, T. P., Parker, R. L. (1997). Different forms of childhood abuse and memory. *Child abuse and neglect*; 21: 125-135.
- Mirzayi, J., Taheri, F., Moradi, A. R, AzadFalah, P., Alizadeh, R and Namegh, M. (2011). Investigation of autobiographical memory among PTSD veteran, s young children. *Paper presented at the Forth International Conference on Cognitive Science*. Tehran. Iran, 10-12 may 2011.
- Morris, J., van Ommeren, M., Belfer, M., Saxena, B. (2007). *Children and the Sphere standards on mental and social aspects of health. Disasters*; 31: 71-90.
- Neshat Doost, H. T, Kalantari, M., Ahmadi, S. J., Rezvani, R. (20012). Effects of specific recall training on the improvement of mood and autobiographical memory in Afghan war affected bereaved children and adolescents. Unpublished research project, *Children and War Foundation*. Retrieved from www.childrenandwar.org
- Nutt, D., Davidsons, J. R. T, Zohar, J. (2000). *Post-traumatic stress disorder*. Londo, Martin Dunitz; pp: 115-31.
- Palmer, N., Strong, L., Wali, A., & Sondorp, E. (2006). Contracting out health services in fragile states. *BMJ*; 332: 718-21.

- Panther-Brick, C., Eggerman, M., Gonzalez, V, Safdar, S. (2009). *Violence, suffering, and mental health in Afghanistan: a school-based cross-sectional survey*. Lancet, published online Aug 21; DOI: 10.1016/S0140-6736 (09) 61080-1.
- Patel, V., Fisher, A. J, Hetrick, S., McGarry, M. (2007). Mental health of young people: a global public-health chalenge. *Lancet*; 369: 1302-13.
- Perry, B. D., Azad, I. (1999). Post traumatic stress disorder in children and adolescents. *Curr Opin Pediatr*; 11 (4): 310-16.
- Phefferbaum, B. (1997). Post traumatic stress disorder in children: A review of the 10 years. *J Am Acad Child Adolesc psychiatry*. 11 (4):1503-16.
- Pillemer, D. B. (2003). Directive functions of autobiographical memory: The guiding power of the specific episode. *Memory*; 11:193-202
- Rachman, S. (1987). Human fears: A three systems analysis. *Scandinavian, Journal of Behavior Therapy*; 7, 235, 247.
- Rugg, M. D., Widing, E. L. (2000). Retrieval Processing and episodic memory. *Trend in Cognitive Science*; 4: 108- 115.
- Scholte, W. F, olff, M & Ventevogel, P. (2004). Mental Health symptoms following war and repression in eastern Afghanistan. *JAMA*; 292: 585-94.
- Serrano, J. P., Latorre, J. M., Gatz, M., & Montanes, J. (2004). Life Review Therapy Using Autobiographical Retrieval Practice for Older Adults with Depressive Symptomatology. *Psychology and Aging*; 19: 272-277.
- Van de Put, W. (2002). Addressing mental health in Afghanistan. *Lancet*: 2002; 360: 41-42.
- Vrielynck, V., Deplus, D., and Philippot, P. (2007). Over general Autobiographical Memory and Depressive Disorder in Children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*; 36, 95-105.
- Watt, L. M & Cappeliez, P. (2000). Integrative and instrumental reminiscence therapies for depression in older adults: Intervention strategies and treatment effectiveness. *Aging & Mental Health*; 4: 166-177.
- Webster, J. D. (1993). Construction and validation of the Reminiscence Functions Scale. *Journals of Gerontology*; 48: 256-262.

- Williams, J. M. G., Barnhofer, T., Crane, C., Hermans, D., Rase, F., Watkins, E., Dalglish, T. (2007). Autobiographical memory specificity and emotional disorder. *Psychological Bulletin*; 133: 122- 148.
- World Health Organization. (2008). *Social determinants of health in countries in conflict: a perspective from the Eastern Mediterranean Region*. Cairo: World Health Organization Regional Office for the Eastern Mediterranean.
- Yule, W., Dyregrov, A., Neuner, F., Pennebaker, J.W., Raundnlen, M. and van Emmeric, A. V. (2005). Writing for recovery, a manual for structured writing after disaster and war. *Norway: children and war foundation*.

بررسی اثر فرهنگ بر حافظه مربوط به خود و دیگران در دانشجویان افغانستان،

آمریکا و ایران

باقر رضایی^۱، جواد حاتمی^۲، رضا کرمی نوری^۳، پگاه نجات، مرا قانع، رضا میرزایی

۱ - دانشجوی دکتری روان‌شناسی دانشگاه شاهد تهران، rezai64@gmail.com

۲ و ۳- عضو هیئت علمی دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران

چکیده

این مطالعه با هدف بررسی اثر فرهنگ بر حافظه مربوط به خود و دیگران در دانشجویان افغانستان، آمریکا و ایران طراحی شده است. فرضیه، طی یک تحقیق شبه‌آزمایشی مورد آزمون قرار گرفته است. نمونه مورد پژوهش، متشکل از ۹۸ دانشجوی مرد و زن از سه کشور افغانستان (۱۵ مرد، ۱۵ زن) آمریکا (۱۸ مرد، ۱۶ زن) و ایران (۱۵ مرد، ۱۹ زن) با میانگین سنی، ۲۲،۷۰ و (SD، ۵، ۴) است که در کشور خود متولد شده و در همان کشور سکونت داشته و در رشته روان‌شناسی، درس خوانده‌اند. این گروه‌ها با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس (داوطلبانه) انتخاب شده‌اند. آزمودنی‌ها در اتاقی مجزا و عاری از هرگونه آلودگی سمعی و بصری در مقابل کامپیوتر قرار گرفته و تکالیف مربوط به نوع پردازش و بار عاطفی کلمات را انجام دادند. کلیه داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS15 تجزیه و تحلیل شده است. بر اساس یافته‌های این پژوهش، بین سه گروه مورد مطالعه، در سرعت بازشناسی کل کلمات ارائه شده تفاوت معناداری وجود دارد. این در حالی است که میانگین سرعت بازشناسی کل کلمات دانشجویان افغانستانی نسبت به دانشجویان آمریکایی و ایرانی تفاوت معناداری دارد. همچنین علی‌رغم پژوهش‌های صورت گرفته در حوزه‌های بین فرهنگی در کشورهای خاور دور و نزدیک در بررسی حافظه مربوط به خود و دیگران کلمات مربوط به خود و دوست توسط شرکت‌کنندگان با سرعت بیشتری نسبت به مادر بازشناسی شده است؛ اما در بین اثر نوع پردازش در تعامل با گروه و همچنین اثر بار عاطفی کلمات و نیز در تعامل با گروه تفاوت معناداری وجود نداشت که نشان می‌دهد کشورهای منطقه خاورمیانه از قبیل افغانستان و ایران، روان‌بندهایشان بیشتر تمایل به سمت کشورهای غربی دارد که آن‌ها را از کشورهای آسیای شرقی متمایز می‌کند.

کلمات کلیدی: فرهنگ، حافظه بلندمدت، سطوح پردازش، ارجاع به خود و دیگران

مقدمه

فرهنگ^۱ برای جامعه، همچون حافظه^۲ برای انسان است. به عبارت دیگر، فرهنگ شامل سنت‌هایی است که نشان می‌دهد پیش از این چگونه عمل شده است. همچنین شامل شیوه‌های نگرش مردم به خود و محیط اطرافشان، پیش‌فرض‌های بیان نشده آن‌ها درباره راه و رسم دنیا و همچنین روشی است که مردم باید عمل کنند (تریانیدیس، ۱۳۷۸). جامعه و سبک زندگی در ساخته شدن حافظه تأثیر می‌گذارد. در هر فرهنگی سبک زندگی خاصی وجود دارد که بر الگوی سازش‌یافتگی فرد با محیط تأثیر می‌گذارد. فرهنگ از این طریق بر شخصیت تأثیر می‌گذارد و با گذر زمانی یا مکانی از یک فرهنگ به فرهنگ دیگر، سازمان‌دهی شخصیت ممکن است تغییر کند (حاتمی، ۱۳۸۷). شخصیت نیز در اثر فرهنگی شدن و درونی‌سازی عناصر فرهنگی، سامان می‌یابد. این مبنا می‌تواند در فرایندهای تعیین‌کننده‌ای چون شناخت، هیجان^۳ و انگیزش،^۴ تأثیرگذار باشد.

تأثیر فرهنگ بر «خود» را می‌توان از طریق مطالعات بین فرهنگی^۵ جستجو کرد. مطالعات قابل‌ملاحظه‌ای (برای مثال، مارکوس و کیتایاما، ۱۹۹۱) در این زمینه صورت گرفته است که همه آن‌ها این تأثیر را تأکید می‌کنند. مارکوس و کیتایاما (۱۹۹۱: ۷) نشان داده‌اند که فرهنگ اروپای غربی، خود فرد را در جهت فردیت‌گرایی^۶ و فرهنگ آسیایی و شرقی و نیز آمریکای جنوبی فرد را به‌سوی تعلق به گروه سوق می‌دهد. در ادبیات غربی، خود موفق و متکی بیشتر از موارد دیگر به چشم می‌خورد. اگر دوست داشتن مطرح باشد آن‌ها دوست داشتن خود را به دوست داشتن دیگران ترجیح می‌دهند. به این دلیل که فردیت‌گرایی به دلیل تجربیات فراوان، تحرک و ویژگی‌های شتاب‌زده شهرنشینی به وجود می‌آید (پور حسین، ۱۳۸۴).

در سراسر تاریخ روان‌شناسی، محققان از «خود»^۷ به‌عنوان بخش مرکزی توضیحاتشان درباره پدیده‌های گوناگون استفاده می‌کردند (سیمون و جانسون، ۱۹۹۷: ۹) (هونگ^۸ و همکاران، ۲۰۰۰) اعتراف می‌کنند که سنجش محتوای خود، یکی از تکالیف مشکل در پژوهش‌های بین فرهنگی می‌باشد؛ خصوصاً زمانی که ماهیت فردگرایی در مقابل جمع‌گرایی^۹ یا خود آمریکای شمالی در مقابل خود آسیایی بررسی شود. بخش زیادی از پژوهش‌ها، پیشنهاد می‌کند که ساختار خود، «بی‌نظیر» و دارای ساختار و محتوایست و یک نقش اثرساز و بااهمیت در خودپنداره دارد. مارکوس و وورف^{۱۰}

- 7-Individualism
- 8- Self
- 9-Hong Y
- 1 -Collectivism
- 1 -Self-Concept
- 12- Wurf

- 1-Culture
- 2-Memory
- 3-Cognition
- 4-Emotion
- 5-Motivation
- 6 -Transcultural

(۱۹۸۷) اگرچه مطالعات شخصیت سابقه طولانی در مطالعات روان‌شناختی دارد اما این مطالعه در چهارچوب رویکرد شناختی^۱ و بررسی آن در تعامل با فرهنگ پدیده نسبتاً جدیدی است. این پژوهش در پی بررسی نحوه تأثیر فرهنگ بر شخصیت از طریق فرایندهای شناختی است. چندین محقق، درباره ساختار خود در حافظه که ارتباط تنگاتنگ با دیگر مفاهیم دارد در نتیجه اتکا به بسطیافتگی^۲ و خاصیت سازمانی^۳ آن بحث کرده‌اند که به‌طور گسترده در پردازش اطلاعات^۴ استفاده شده است (کیلستروم و همکاران، ۱۹۸۸). اگر خود، بسطیافتگی و خاصیت سازمانی دارد بنابراین اطلاعات باید به‌طور فعال و خودبه‌خود، نسبت به اطلاعاتی که در دیگر مسیرها هستند بهتر به یاد آورده شوند (از قبیل اطلاعات درباره اشخاص دیگر) (سیمون و جانسون، ۱۹۹۷).

کریک و لوکارت^۵ در سال ۱۹۷۲ برای نخستین‌بار به معرفی اصل سطوح پردازش پرداختند. به عقیده آنان ادراک یک محرک در سطوح مختلفی از پردازش اطلاعات صورت می‌پذیرد. در اولین مرحله، محرک، از جنبه ویژگی‌ها و خصوصیات فیزیکی^۶ و حسی^۷ ادراک می‌شود؛ درحالی‌که در مراحل بعدی در سطح عمیق‌تری ادراک صورت می‌گیرد، از جمله معنی‌دادن به محرک‌ها یا درگیر کردن یادگیری‌های گذشته در ادراک کنونی محرک (کرمی نوری، ۱۳۸۳).

در یکی از مطالعات اثرگذار (راجرز و همکاران، ۱۹۷۷)، تئوری عمق پردازش^۸ (DOP) کریک و تالونیک^۹ (۱۹۷۵) را در حوزه «خود» توسعه دادند. تئوری DOP بیان می‌کند که یادآوری، تابع شیوه پردازش اطلاعات در مرحله رمزگردانی است. هرچه رمزگردانی بسطیافته‌تر و عمیق‌تر باشد یادآوری بیشتری صورت می‌گیرد (سیمون و جانسون، ۱۹۹۷). راجرز و همکاران، ۱۹۷۷، از تکالیف رمزگردانی DOP استاندارد استفاده کرده‌اند و یک مؤلفه جدیدی به تکلیف ارجاع به خود (SR)، وارد کرده‌اند: «آیا این کلمه شما را شرح می‌دهد؟» که نشان‌دهنده حافظه بهتر در شرایط SR نسبت به شرایط معنایی^{۱۰} است و نتیجه گرفتند که اعمال خود به‌عنوان یک «طرح فوق عادی»^{۱۱} برای تسهیل رمزگردانی^{۱۲} و بازیابی اطلاعات^{۱۳} است.

اثر خودارجاعی^{۱۴} (SRE) یکی از پدیده‌هایی است که نشان‌دهنده تفاوت پردازش اطلاعات مربوط به خود با سایر اطلاعات از قبیل دیگران، مانند دوستان نزدیک، مادر و آشنایان است. بهترین توضیح مورد قبول درباره اثر SR این است که SR فرایند بسطیافتگی اطلاعات یادسپاری شده را ارتقاء می‌دهد (کی نان، ۱۹۹۳: ۸). هر یک از ما دارای روان‌بنه بسطیافته‌ای از خود هستیم. این

- 1 -Depth of processing (DOP) paradigm
- 1 - Craik, F. I. M., & Tulving, E
- 1 -Semantic condition
- 1 -Superordinate Schema
- 1 -Encoding
- 1 -Information Retrieval
- 1 -Self-reference effect

- 1-Approval Cognitive
- 2-Elaborative
- 3-Organizational
- 4-Information processing
- 5-Klhlstrom, J, E
- 6-Craik & Lockhart
- 7-Physical
- 8-Sensory
- 9-Rogers, T. B

روان بنه خود، نظام سازمان یافته‌ای از نشانه‌های درونی درباره خود، صفات خویش و تجارب شخصی ماست؛ بنابراین ما می‌توانیم اطلاعات مربوط به خودمان را بیش از سایر اطلاعات رمزگردانی کنیم و عملکردمان در یادآوری اطلاعات مربوط به خود، بهتر از اطلاعات مربوط به دیگران است که به این اثر، اثر «خودارجاعی» گفته می‌شود. بسیاری از پژوهش‌ها از این اثر حمایت می‌کنند (مانند باور و گیلیگان، ۱۹۷۹؛ براون، کینان و پانس ۱۹۸۶؛ هالپین و همکاران، ۱۹۸۴).

اثر SR، در برخی مطالعات بین فرهنگی نیز مورد توجه قرار گرفته است که آیا اثر SR در فرهنگ‌های شرقی و غربی به یک‌میزان مشاهده می‌شود یا خیر.

واگرا و چن، از الگوی حافظه اثر ارجاع به خود (SRE)، برای بررسی ماهیت بازنمایی خود در حافظه بلندمدت که زمینه‌های فرهنگی متفاوتی را داراست در دانشجویان کانادایی آسیایی تبار و کانادایی‌های اروپایی تبار استفاده کرده‌اند. در نمونه‌های غربی، کلماتی که با خود مرتبط می‌شد و رمزگردانی شده بود، بهتر یادآوری می‌شد و شرکت‌کننده‌های غربی در این پژوهش، اثر ارجاع به خود استاندارد را نشان دادند. اگرچه شرکت‌کننده‌های کانادایی آسیایی تبار، ویژگی‌های شخصی را به آهستگی بازشناسی^۱ کرده‌اند (برخلاف ویژگی‌های جمعی) (چوئی^۲ و همکاران، ۲۰۰۶). در تحقیقی که بر روی حافظه دو فرهنگی^۳ و خودپنداره شرقی و غربی‌ها و همچنین ارجاع به خود و مادر^۴ در فرهنگ‌های قدیمی بر روی حافظه بازشناسی صورت گرفته بود نشان داد: اطلاعاتی که مردم درباره خود نسبت به دیگران رمزگردانی کرده بودند بسط یافته‌تر است. بر اساس نتایج، در یک تکلیف حافظه، آن‌ها اطلاعات رمزگردانی شده درباره خود، در مقایسه با اطلاعات رمزگردانی شده در رابطه با چهره‌های عمومی^۵ را بهتر به یاد می‌آورند که این اثر، اغلب به اثر ارجاع به خود (SRE) اشاره دارد که بین آسیای شرقی و غربی‌ها یافت شده است. تحقیقات اخیر نشان داده است که دانشجویان چینی اثرات ارجاع به مادر را نیز نشان دادند. در حالی که از این اثر در میان غربی‌ها مشاهده نشده است. دانشجویان چینی در حافظه بازشناسی، مواد قبلی که به ارجاع به مادر^۶ رمزگردانی شده بود را بهتر از ارجاع به اشخاص عمومی نشان دادند. این تفاوت فرهنگی در ارجاع به مادر و خود که در بالا شرح داده شد به این دلیل است که شرقی‌ها، خود وابسته^۷ قابل دسترس‌تری دارند و به مادرشان به اندازه‌ای که آن‌ها به خود توجه می‌کنند اهمیت قائل هستند. در حالی که در غربی‌ها خود مستقل^۸ قابل دسترس‌تری دارند و به خود بیشتر توجه می‌کنند تا دیگران که حتی دیگران، شامل مادرانشان هم می‌شود.

5-Public Features

6-Mother-reference effect

7-Dependent self

8-Independent self

1-Recognition

2-Chui, c. Zhu, y& sui, j

3-Bicultural

4-Self-and mother-reference

اکثر مطالبی که ما درباره روان‌شناسی اجتماعی می‌دانیم از مطالعاتی نشأت می‌گیرد که نتیجه پاسخگویی به مردم اروپا و آمریکای شمالی به آزمون‌هاست. به‌طور منطقی می‌توان نتیجه گرفت که بیش از ۹۰ درصد روان‌شناسی اجتماعی از آمریکای شمالی (مثل مکزیک) نشأت گرفته است؛ اما این مقدار کمتر از ۷ درصد جمعیت بشری را شامل می‌شود (تریاندیس، ۱۳۷۸). اغلب پژوهش‌هایی که در زمینه تفاوت‌های فرهنگی صورت گرفته است بین کشورهای خاور دور و خاور نزدیک می‌باشد. در نتیجه جای خالی چنین پژوهش‌هایی در کشورهای خاورمیانه به وضوح مشهود است. اگر علم، خود را جهان‌شمول می‌داند پس ما برای بررسی یافته‌های خود نیازمند تحقیقات بین فرهنگی در همه فرهنگ‌ها می‌باشیم.

در واقع اغلب مطالعات انجام‌شده، طبقه‌بندی فردگرایی و جمع‌گرایی را به‌عنوان یک طبقه‌بندی دو مقوله‌ای پذیرفته‌اند. در اغلب مطالعات، مقایسه میان کشورهای شرق دور و کشورهای غربی به‌عنوان نمایندگان فرهنگ‌های جمع‌گرا و فردگرا پرداخته‌اند. به‌ندرت می‌توان مطالعه‌ای یافت که به بررسی سایر فرهنگ‌ها، به‌ویژه کشورهای خاورمیانه بپردازد. نکته‌ای که به دنبال پژوهش‌های مطرح‌شده و این نکته اخیر می‌توان مطرح کرد این است که کشورهایی مانند افغانستان و ایران در چهارچوب کدام‌یک از این فرهنگ‌ها قرار می‌گیرند؛ آیا تفاوت‌هایی که در مطالعات مربوط به مقایسه‌های فرهنگ‌های غربی و شرقی مشاهده شده است در مقایسه این دو کشور هم مشاهده می‌شود؟

روش

این تحقیق یک مطالعه شبه‌آزمایشی^۱ است که در آن کلیه دانشجویان کشورهای افغانستان (دانشگاه کابل)، ایران (دانشگاه تهران) و آمریکا (الم هورست) که در کشور خود اقامت داشته و در آنجا متولد شده‌اند با تفکیک جنسیت، شامل شده‌اند. نمونه آزمودنی‌ها از جامعه مذکور با روش نمونه‌گیری در دسترس^۲ یا داوطلبانه از دانشجویان کارشناسی روان‌شناسی انتخاب شده‌اند. میانگین سن کل آزمودنی‌ها ۲۲،۷۰ و با انحراف استاندارد ۴،۵ می‌باشد. از آنجا که حداقل حجم نمونه برای تحقیقات آزمایشی، ۱۵ نفر در هر گروه است (کال و دیگران، ۱۳۷۸، هومن ۱۳۸۴) و با توجه به هدف تحقیق حاضر سه گروه برای این مطالعه نیاز بوده است. نمونه مورد پژوهش، متشکل از ۹۸ دانشجوی مرد و زن از سه کشور افغانستان (۱۵ مرد، ۱۵ زن) آمریکا (۱۸ مرد، ۱۶ زن) و ایران (۱۵ مرد، ۱۹ زن) می‌باشد.

برای انجام این مطالعه یک برنامه کمپیوتری طراحی شده است. نرم‌افزاری در این رابطه توسط محقق طراحی و ساخته شده است که این دارای دو مرحله می‌باشد. مرحله اول مرحله بازنمایی

اولیه است که در واقع در این مرحله سه پرسش در رابطه با خود، مادر و دوست نزدیک ارائه شد و برای هر پرسش یک صفت مزبور نشان داده شد. این نوع نرم‌افزار نخستین بار توسط واگار (۲۰۰۳) بر روی حافظه بلندمدت کانادایی‌های آسیایی تبار و کانادایی‌های آمریکایی تبار استفاده شده است که با کمی ویرایش در این مطالعه نیز استفاده شده است. در مرحله دوم بعد از ۴۵ دقیقه تأخیر پس از بازشناسی تکلیف زمان واکنش برای آزمون کردن انواع صفاتی که در حافظه بلندمدت در مرحله اول رمزگردانی شده بود استفاده می‌شود. بر اساس زمان واکنش، تأخیر پاسخ در جواب با این پرسش‌ها اندازه‌گیری می‌شود. صفاتی که در این پژوهش استفاده شده است از مجموعه صفاتی بوده‌اند که اندرسون^۱ (۱۹۶۸) آن صفات را همراه با بار عاطفی آن در جوامع غربی و آمریکای شمالی اعتباریابی کرده است. تعداد صفاتی که در این پژوهش نیاز بوده است از مجموعه صفات اندرسون انتخاب شده است. صفات انتخاب شده به ده استاد روان‌شناس ایرانی و نیز به نه استاد روانشناس افغانستانی که هم به زبان انگلیسی و هم با اصطلاحات روان‌شناسی مسلط بوده‌اند ارائه شد و از آن‌ها خواسته شد تا ترجمه دقیق آن صفات را انجام دهند و بعد از برگرداندن به زبان فارسی ایرانی و فارسی دری، بر روی ۴۵ دانشجوی ایرانی و ۴۸ دانشجوی افغانستانی بار عاطفی منفی و مثبت این صفات، اعتباریابی شود. تعداد ۱۲۰ صفت (۶۰ صفت مثبت و ۶۰ صفت منفی) در این مطالعه استفاده شده است. شرکت‌کنندگان این کلمات را با وجود این که خودشان یا دوست نزدیکشان و همچنین مادرشان را شرح می‌دهد یا خیر، در مرحله اول، رمزگردانی و در مرحله دوم، بازشناسی می‌کنند. همه محرک‌ها (کلمات) در فاصله نزدیک در یک زمینه سیاه در مقابل سفید بر روی صفحه مانیتور کامپیوتر به صورت متوالی و تصادفی، بر روی نرم‌افزاری که به وسیله محقق طراحی شده است ارائه شد. آزمایش دارای دو مرحله است؛ مرحله اول آن مرحله بازنمایی اولیه است و هدف آن رمزگردانی‌های متفاوت در سه نوع پردازش در آزمودنی‌های سه کشور افغانستان، آمریکا و ایران است. مرحله دوم آزمون حافظه است که هدف اصلی این مرحله سرعت بازشناسی کلماتی است که در مرحله قبل ارائه شده‌اند که شاخصی از حافظه نهان است که به صورت جداگانه و با ۴۵ دقیقه تأخیر از مرحله اولیه صورت گرفته است. در این مرحله شرکت‌کنندگان به صورت انفرادی و در جلسه‌ای مجزا آزمون شدند. پیش از آغاز آزمایش اصلی، برای این که شرکت‌کنندگان با آزمایش آشنا شوند تعداد شش کوشش آزمایشی برای آن‌ها تدارک دیده شده بود. بعد از آشنایی آزمودنی‌ها با نحوه آزمایش، آنان وارد مرحله اول شدند. داده‌ها با روش آماری تحلیل واریانس، تجزیه و تحلیل شد.

یافته‌ها

تکلیف انتخاب شده در این آزمایش، متأثر از نظریه سطوح پردازش، به نقل از کریک و لاکهارت (۱۹۷۲) انتخاب شده است. مطابق این مدل، حافظه شامل انباره‌های متعدد و مجزا نیست بلکه اطلاعات در طول یک پیوستار بر اساس عمق رمزگردانی‌شان در حال تغییر است. با گسترش سطح پردازش، می‌توان نتایج آن را به پردازش اطلاعات مربوط به خود و دیگران نیز گسترش داد. به اثر خودارجایی در مطالعات بین فرهنگی نیز توجه شده است؛ زیرا فرهنگ، بر شیوه سازمان‌یافتن حافظه شکل‌دهنده خود تأثیر می‌گذارد (حاتمی، ۱۳۸۷). شکل این تأثیرگذاری در فرهنگ‌های مختلف می‌تواند متفاوت باشد. برخی از پژوهش‌ها به بررسی اثر خودارجایی و مقایسه آن با اثر ارجاع به دیگران در فرهنگ‌های فردگرا و جمع‌گرا پرداخته‌اند.

یافته‌های این تحقیق نشان داد که با توجه به نتایج جدول ۱-۱، بین سه گروه مورد مطالعه در این پژوهش، تفاوت معناداری در سرعت بازشناسی کل کلمات ارائه شده به شرکت‌کنندگان وجود دارد و نتایج آزمون توکی نشان داد که این تفاوت در میانگین دانشجویان افغانستانی با دانشجویان آمریکایی و ایرانی بوده است. این در حالی است که دانشجویان افغانستانی زمان بیشتری را نسبت به دانشجویان آمریکایی و ایرانی در بازشناسی کلمات رمزگردانی شده صرف کرده‌اند.

منبع تغییر	درجه آزادی	F	سطح معناداری
گروه (دانشجویان افغانستان، آمریکا و ایران)	۲	۵,۳۶	۰,۰۰۶
نوع پردازش	۲	۳,۵	۰,۰۳
کلمات	۱	۰,۰۳	۰,۸۵
خطا	۱۹۰	---	---
گروه* نوع پردازش	۴	۰,۷	۰,۵۹
گروه* کلمات	۲	۰,۶	۰,۹۳
نوع پردازش* کلمات	۲	۰,۲۳	۰,۷۸
گروه* نوع پردازش* کلمات	۴	۰,۳۴	۰,۸۴
خطا	۱۹۰	---	---

جدول شماره ۱: خلاصه اطلاعات تحلیل واریانس

یافته‌های این تحقیق نشان داد که با توجه به نتایج جدول ۱ اثر اصلی، سه نوع پردازش ارجاع به خود، مادر و دوست با یکدیگر تفاوت معناداری دارند که نتایج آزمون توکی نشان داد که تفاوت در ارجاع به مادر با دو نوع پردازش ارجاع به خود و دوست می‌باشد و نیز نشان می‌دهد که شرکت‌کنندگان در این

پژوهش کلمات مربوط به خود و دوست را نسبت به مادر با سرعت بیشتری پردازش کرده‌اند. هنگامی که نوع پردازش با گروه در تعامل قرار گرفت تفاوت معناداری رخ نداده است که نتایج این قسمت از پژوهش نشان می‌دهد که مغایر با نتایج بررسی‌های صورت گرفته قبلی (مانند واگرا و چن، ۲۰۰۳؛ چوئی و همکاران، ۲۰۰۶) است. اما نتایج این پژوهش نشان داد که هیچ تفاوتی در خودارجاعی و هم‌چنین ارجاع به دیگران (از قبیل مادر و دوست نزدیک) بین دانشجویان کشورهای افغانستان و ایران با دانشجویان آمریکایی وجود ندارد.

در بیشتر پژوهش‌ها ذکر شده است که درجه بالایی از بسط‌یافتگی منجر به افزایش و ارتقاء حافظه می‌گردد (برای مثال: چوئی و همکاران، ۲۰۰۶). نتایج نشان می‌دهد که ارجاع به افرادی که از صمیمیت کمتری نسبت به افرادی که از صمیمیت بالایی برخوردار است باید بسط یافتگی کمتری داشته باشد (سیمون و جانسون، ۱۹۷۷). این دو پژوهشگر معتقدند، پردازش اطلاعات درباره افرادی که دارای صمیمیت بالایی (مانند مادر شخص) هستند، بایستی حافظه عالی را نسبت به ارجاع به افرادی که کمتر صمیمی هستند ارتقاء بدهد. درحالی که نتایج پژوهش حاضر نشان داد که در گروه‌های مورد مطالعه بین اثرات ارجاع به مادر و دوست و خود بدون در نظر گرفتن گروه تفاوت معناداری وجود داشته و این تفاوت نشان می‌دهد که نوع پردازش ارجاع به مادر با دو نوع پردازش ارجاع به خود و دوست متفاوت است این در حالی است که شرکت‌کنندگان زمان بیشتری را در بازشناسی کلمات مربوط به مادر نسبت به دوست صرف کرده‌اند که با نتایج پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه مانند (سیمون و جانسون، ۱۹۹۷؛ چوئی و همکاران، ۲۰۰۶) مغایر می‌باشد. این در حالی است که اثرات اصلی سه نوع پردازش در تعامل با گروه در سرعت بازشناسی کلمات تفاوتی مشاهده نگردیده است. درحالی که این پژوهش انتظار داشت کلمات مربوط به مادر نسبت به دوست منجر به تسهیل و ارتقاء گردد. که این اثر در مطالعه حاضر مشاهده نشد.

در پژوهش حاضر به بررسی تفاوت گروه‌های مورد مطالعه در مورد ویژگی‌های شخصی، با بار عاطفی مثبت و منفی در تعامل با اثر نوع پردازش و نیز بدون تعامل با نوع پردازش پرداخته شده است. نتایج نشان داد که بین سه گروه با تفکیک و بدون تفکیک سه نوع پردازش، همراه با بار عاطفی کلمات مثبت و منفی تفاوت معناداری مشاهده نگردیده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت، با توجه به این موضوع که یکی از عوامل تأثیرگذار در تکوین شخصیت، فرهنگ می‌باشد. و با توجه به نتایج به‌دست‌آمده در این پژوهش، شاید بتوان گفت کشورهای خاورمیانه از قبیل افغانستان و ایران دارای ویژگی‌های خاصی در روان بنه‌های خود می‌باشد درواقع نتایج این پژوهش نشان داد که این دو کشور افغانستان و ایران ساختار روان بنه‌هایشان تمایل به کشورهای غربی دارد. که طبعاً این ویژگی‌ها کشورها را از سایر کشورهای آسیای شرقی متمایز می‌سازد.

منابع

- پور حسین، رضا، (۱۳۸۴). *روان‌شناسی خود*، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- حاتمی، جواد. (۱۳۸۷). *خویش‌تن*، جلد اول، چاپ اول، تهران، انتشارات تبلور
- کرمی نوری، رضا. (۱۳۸۳). *روان‌شناسی حافظه*، با رویکرد شناختی، تهران، انتشارات سمت
- تری هاندیس، هری چارا لامبوس، (۱۳۷۸). *فرهنگ و رفتار اجتماعی*، ترجمه نصرت فتی، جلد اول، چاپ اول، انتشارات رسانش

Anderson, N. H. (1968). Likableness ratings of personality-trait, 555 words. *Journal of Personality and Social Psychology*, 9(3), 272-279

Bower; G. H., & Gilligan, S. G. (1979). Remembering information related to one's self. *Journal of Research in Personality*, 13, 420-432.

Brown, P., Keenan, J. M., & Potts, G. R. (1986). The self-reference effect with imagery encoding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 897-906.

Craik, F. I. M., & Tulving, E. (1975). Depth of processing and the retention of words in episodic memory. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104, 268-294.

Craik, F. I. M., & Lockhart, R. S. (1972). Level of processing: A framework for memory research. *Journal of verbal learning and verbal behavior*, 11, 671-676.

effects: consequences of cultural priming on recognition memory. *Journal of Experimental social psychology* 43/818-824

Halpin, J. A., Puff, R., Mason, H. E., & Marston, S. P. (1984). Selfreference encoding and incidental recall by children. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 22, 87-89

Hong, Y., Morris, M., Chiu, C., & Benet-Martinez, V. (2000). Multicultural minds: A dynamic constructivist approach to culture and cognition. *American Psychologist*, 55, 709-720.

Keenan, J. M. (1993). *An exemplar model can explain Klein and Loftus' results*. In 1". K. Srull & R. S. Wyer (Eds.), *Advances in social cognition*(Vol. 5, pp. 69-78). New York: Erlbaum.

Information processing and the study of the self. In L. *Journal of Experimental Social Psychology*.24, 469-489.

Markus, H., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253

Markus, H., & Wurf, E. (1987). The dynamic self-concept: A social psychological perspective. *Annual Review of Psychology*, 38, 299-337.

Rogers, T. B., Kuipers, N. A., & Kirker, W. S. (1977). Self-reference and the encoding of personal information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 677-688

Symons, C. S. Johnson, B. T. (1997) The Self-Reference Effect in Memory: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin American Psychological Association, Inc.*, Vol. 121, No. 3, 371-394

Wagar, B. M. Chen, D. (2003). Culture, memory, and the self: An analysis of the personal and collective self in long-term memory, *Journal of Experimental Social Psychology*, 39.468-475.

بررسی رابطه بحران هویت با سازگاری دانشجویان

مهاجر افغانستانی ساکن شهر اصفهان

خدیدجه محمدی^۱، داکتر مهدی اسلامی^{۲*}، داکتر مریم قربانی^۳

۱- کارشناسی ارشد روانشناسی بالینی، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

*۲- استاد گروه روانشناسی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

۳- استاد گروه روانشناسی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران

چکیده:

هدف از این پژوهش بررسی رابطه بحران هویت با سازگاری دانشجویان مهاجر افغانستانی ساکن شهر اصفهان بود. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دانشجویان مهاجر افغانستانی ساکن شهر اصفهان در سال تحصیلی ۹۳-۹۴ مشغول به تحصیل می‌باشد، با حجم نمونه ۱۸۰ نفر (دختر و پسر دانشجوی) از دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های (دولتی، آزاد، پیام نور و غیر انتفاعی) بود که با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسش‌نامه سبک‌های هویت و پرسش‌نامه سازگاری بل (۱۹۶۱) استفاده گردیده است. برای تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون گام به گام واز نرم افزار SPSS22 استفاده شد. نتایج نشان داد که بین سبک‌های هویت با سازگاری و ۷ خرده مقیاس آن (سازگاری کلی، سازگاری در خانه، سازگاری اجتماعی، سازگاری عاطفی، تحصیلی، شغلی و سازگاری بهداشتی) دانشجویان رابطه منفی و معنی‌دار وجود دارد.

کلمات کلیدی: بحران هویت، سازگاری، مهاجرت

مقدمه

مهاجرت نوعی جابه جایی است که به دلایل با هدف های متفاوت در دو سطح داخلی و بین المللی انجام می گیرد. حرکات مهاجرتی یا جابه جایی جغرافیایی جمعی دستاورد شرایط اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی یا محیطی است. منظور اینکه هر یک از عوامل فوق به نحوی زمینه مهاجرت را فراهم می آورند (فروغی و همکاران، ۱۳۸۸).

هنگامی که این مهاجرت ها رخ می دهد، اغلب افزایش های چشمگیری در تنوع و تناقض بین گروه های میزبان و گروه های تازه وارد به وجود می آید (لاندیس^۱، ۲۰۱۰). مهاجرت ها از دیرباز در میان ملت ها و فرهنگ های مختلف، وجود داشته است. برخی از این حرکت ها در مبادلات میان فرهنگی مهم بوده و توانسته اند نقش حیاتی در پیشبرد جوامع و فرهنگ های گوناگون ایفا کنند و برخی دیگر از این حرکت ها دارای اهمیت کمتری بوده اند (بالبو و مارکونی^۲، ۲۰۰۶).

مهاجرت بیش از پنج میلیون نفر از افغانستان به خارج، در طی دو دهه گذشته و پرورش نسلی در آوارگی با تبعات جدی فرهنگی برای زندگی اجتماعی آنها همراه بوده است. تبعاتی که از سویی به دنبال حضور در فضای بیگانه و با آداب و رسوم و الزامات یک فرهنگ جدید ملی و از دیگر سو بر اثر شکنندگی ساختارهای سیاسی و از دست دادن پیوندهای همبستگی اجتماعی بوجود آمده و به تحمل گسستی دوگانه از جانب جامعه مهاجر منجر شده است. حضور این جمعیت مهاجر در کشور ایران گرچه به دلیل سنخیت زبانی و تشابه فرهنگی بخشی از بحران های ناشی از ناهمگونی را پشت سر گذاشته، اما جامعه مهاجرین افغان به طور کلی از تغییر مصون نبوده و دگرگونی های عمیقی را در طی این سال ها تجربه کرده، تغییرات فرهنگی ژرفی در ساختار خانواده و ارزش های سنتی مهاجران به وقوع پیوسته که با ظهور موجی از بی علاقهی و عدم تعلق هویتی به پهنه سرزمینی خود، تداوم حضور آنان در کشورهای میزبانی از جمله ایران را به رغم معضلات موجود به دنبال داشته است (ابراهیم و هوئر، ۲۰۱۶).

نهایتاً اینگونه استنباط می شود که مهاجرت به خاطر تغییرات فرهنگی زیادی که در ساختار خانواده و ارزش های سنتی آنها ایجاد می کند، سبب اخلال در شکل گیری هویت و نوعی آشفتگی و سردرگمی می شود که به دنبال آن فرد احساس منزوی شدن، پوچی، از خود بیگانگی و تنهایی می کند. سازگار شدن با فرهنگ، آداب و رسوم جدید برای افراد مهاجر، امری بسیار ضروری و درخور توجه است تا افراد با کمترین آسیب به اهداف خود دست یابند.

بنابراین یادگیری روش زندگی کردن و کار کردن در فرهنگ جدید، تجربه ای چالش برانگیز است که سازگاری روانشناختی و اجتماعی را در هم می آمیزد. منظور از سازگاری میان فرهنگی، توانایی انطباق و کنار آمدن فرد با فرهنگی دیگر می باشد، نه به معنای پذیرفتن کامل آن فرهنگ (مک کری، ۲۰۰۲).

سازگاری دو جنبه دارد؛ سازگاری انسان با خوشتن و محیط درون، سازگاری با دیگران و محیط پیرامون. این دو محیط (درونی و بیرونی) با هم روابط پیچیده و نزدیکی دارند. ارتباط مستقیمی میان نوع برخورد با فرهنگ جدید و سازگاری و خودکارآمدی فرد مهاجر و حتی سلامت روانی او وجود دارد (صفورایی پاریزی، ۱۳۹۱).

سازگاری انسان و نیز سازگاری میان فرهنگی، یکی از مهمترین نشانه های سلامت روان بوده و از جمله مباحثی است که توجه بسیاری از جامعه شناسان، روان شناسان و به ویژه مربیان را به خود جلب کرده است که نشان گر این است که پدیده مهاجرت مستلزم رسیدن به درجه ای از سازگاری با فرهنگ و آداب و رسوم کشور میزبان است (صفورایی پاریزی، ۱۳۹۱). به عنوان مثال زیائوجیاو و همکاران (۲۰۱۳) در پژوهشی طولی با هدف بررسی میزان سازگاری و سبک هویت کودکان مهاجر در چین نشان دادند کودکانی که توانسته بودند هویت خود را با فرهنگی که در آن زندگی می کنند همسان کنند از سازگاری بالاتری برخوردار بودند. و در پژوهش دیگر جانسون و نوزیک (۲۰۱۱) نشان دادند که سبک های هویتی دانشجویان با ویژگی های شخصیتی و سازگاری آنها رابطه معناداری دارد و دانشجویانی دارای سبک سردرگم اجتنابی بودند سازگاری کمتری نسبت به سایر سبک ها داشتند. لذا از این جهت پژوهشگرانی بسیاری رسیدگی به امور سازگاری و هویت یابی مهاجران به دلیل تاثیر که بر سلامت و کارکرد های اجتماعی می گذارند را ضروری می داند.

از جمله عوامل دیگر که مهاجران را با چالش های زیادی روبرو می کند، بحران های هویتی است که در روبرو شدن با فرهنگ جامعه میزبان تجربه می کنند (تیو، ۲۰۱۵). در واقع هویت چهارچوب داوری است که افراد برای تعبیر تجارب شخصی، بحث درباره معانی، اهداف و مسیر زندگی شان به کار می برند (هودکینسون، ۲۰۰۲). بسیاری از عوامل فردی از جمله جنسیت، وضعیت اقتصادی، اجتماعی و محیط خانوادگی میتواند در شکل گیری هویت نقش داشته باشد (ساباتیر، ۲۰۰۸). از سوی دیگر، هویت فرد نیز پس از شکلگیری، باورها، برداشتها و رفتارهای فرد را تحت تاثیر قرار می دهد (اریکسون، ۱۹۶۸).

اکثر پژوهش‌های صورت گرفته درباره هویت، بر اساس الگوی هویتی بوده است که بر اساس ترکیب دو بعد؛ تعهد و کاوش تعریف شده است (لوکسی، گوسنس، سنس و بیرز، ۲۰۰۶). برزونسکی و فراری (۱۹۹۶) معتقدند که افراد براساس فرایندهای شناختی و اجتماعی، سه سبک هویتی متفاوت یعنی سبک هویت اطلاعاتی، اجتنابی-آشفته و هنجاری را شکل می‌دهند. براساس دیدگاه شناختی-اجتماعی برزونسکی (۱۹۹۰) سبک‌های هویتی، راهبردهای شناختی-اجتماعی هستند که افراد در زمان مواجهه با تعارضات هویتی از آنها استفاده می‌کنند (برزونسکی و همکاران، ۲۰۱۳).

افراد با سبک هویت اطلاعاتی، به طور فعال به جستجو و ارزیابی اطلاعات مربوط به خود می‌پردازند، آنها تلاش می‌کنند تا اندیشه ورز، آگاه و گشوده نسبت به تجارب جدید باشند، آگاهانه به حل مسایل بپردازند و تصمیم گیرندگان هوشیاری باشند (سونس، دوریز و گوسنس ۲۰۰۵). افرادی که سبک هویتی هنجاری دارند، به طور خودکار انتظارات و دستورالعمل‌های اطرافیان مهم خود را به اجرا می‌گذارند. آنها افراد با وجدان و هدف‌مداری هستند، تمایل به نظام‌مندی و سازماندهی امور دارند (مرادی و همکاران، ۱۳۸۸). اما از پیش شکل گرفته اند و نسبت به اطلاعاتی که ممکن است دانسته‌ها و ارزش‌های شخصی آنها را به چالش بکشد، کاملاً بسته عمل می‌کنند (۲۰۰۳، برزونسکی، سونس و همکاران، ۲۰۰۵). از سوی دیگر، سبک هویت سردرگم-اجتنابی از یک ساختار هویتی نامنسجم به وجود می‌آید. ویژگی اصلی این سبک، سطوح پایین پردازش فعالانه اطلاعات و مهارت‌های حل مساله محدود است. در واقع افراد با این سبک به میزان کمتری از روش‌های منطقی در فرایند پردازش اطلاعات استفاده می‌کنند (سونس و همکاران، ۲۰۰۵).

از آنجایی که مهاجرت با فشارهای روانی توأم است که می‌تواند فرد را به بحران هویت دچار سازد و هرچه فرد تفاوت بیشتری بین ارزش‌های فرهنگی خود و سرزمین جدید احساس کند این بحران از عمق بیشتری برخوردار خواهد شد. در طی آشفتگی هویت، فرد ممکن است احساس کند به جای آنکه در حال پیشرفت است دچار پس‌روی شده است. بسیاری از افراد، هنگامی که دچار بیماری بحران هویت می‌شوند، احساس پوچی، ازخودبیگانگی، تنهایی و غربت می‌کنند. حتی گاهی به دنبال هویت منفی می‌گردند. آثار بعدی بحران‌هویت را می‌توان در پدیده‌هایی همچون مسئولیت‌گریزی، دل‌زدگی و بی‌تفاوتی جستجو نمود؛ چون از آنجا که به‌طور طبیعی نتوانسته است پاسخی برای پرسش‌های اساسی خویش بیابد، قطعاً برای ادای وظیفه خویش در قبال دیگران نیز انگیزه‌ای نخواهد داشت (شرفی، ۱۳۸۴).

از آنجایی که زندگی در یک جامعه انسانی که براساس مجموعه ای از چهارچوب های ارزشی مشخص و انتظارات و توقعات خاص شکل گرفته است، مستلزم رسیدن به درجه ای از سازگاری است. پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این سوال است که رابطه بحران هویت با سازگاری دانشجویان مهاجر افغانستانی ساکن شهر اصفهان چگونه است.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر، توصیفی از نوع همبستگی بود. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه دانشجویان مهاجر افغانستانی ساکن شهر اصفهان در سال تحصیلی ۹۴-۹۳ مشغول به تحصیل بودند که به منظور انجام پژوهش حاضر نمونه ای به حجم ۱۸۰ نفر دختر و پسر دانشجو به روش نمونه گیری در دسترس از بین دانشجویان دانشگاه های (آزاد، دولتی، پیام نور و غیر انتفاعی) انتخاب شدند.

ابزار پژوهش:

پرسش نامه ی سازگاری بل (BAI)

پرسش نامه ی سازگاری بل^۱ در سال ۱۹۶۱ توسط بل تدوین گردید. وی در زمینه ی سازگاری دو پرسش نامه ارائه کرده است که یکی مربوط به دانش آموزان و دانشجویان، و دیگری مربوط به بزرگسالان است.

از این پرسش نامه به عنوان کمک به مشاوره با بزرگسالانی که مسایل شخصی خود را در موارد مندرج در آزمون مطرح می کنند موفقیت آمیز بوده است و در مورد هر دو جنس زن و مرد کاربرد دارد. این پرسش نامه توسط بهرامی احسان (۱۳۷۱) بعد از ترجمه و ویرایش بر روی ۲۰۰ نفر به صورت تصادفی اجرا شد. اعتبار این آزمون با روش آلفای کرونباخ بر اساس ۸۰ سوال که تامین کننده تمام بخش های قابل محاسبه از قبیل سازگاری کل، سازگاری در خانه، سازگاری بهداشتی، سازگاری اجتماعی، سازگاری عاطفی و سازگاری شغلی یا تحصیلی بود، محاسبه گردید و ضریب آلفای آن معادل ۰/۸۹. به دست آمد.

هر فرم پنج بُعد سازگاری را در بر می گیرد که عبارتند از :

الف) سازگاری در خانه: نمرات سطح بالای افراد در این سطح نشانگر عدم سازگاری مطلوب با محیط خانه است و نمرات پایین از سازگاری در خانه حکایت دارد.

ب) سازگاری بهداشتی: نمرات بالا در این سطح، از سازگاری نامطلوب سخن می گوید و نمرات پایین معرف سازگاری رضایت بخش است.

ج) سازگاری اجتماعی: نمره‌ی بالا نشانگر دوری و کناره‌گیری از تماس‌های اجتماعی و تسلیم در برابر آن معرفی می‌شود و افرادی که نمره‌ی کم احراز کرده‌اند در تماس‌های اجتماعی حالت پرخاشگری دارند.

د) سازگاری عاطفی: افراد با نمره‌ی بالا از نظر عادی بی‌ثباتی را نشان می‌دهند و افراد با نمره‌ی کم از ثبیت عاطفی برخوردارند.

هـ) سازگاری شغلی (تحصیلی): افرادی که نمرات کم می‌گیرند از مشاغل خود رضایت دارند و آنهایی که نمرات بالا به دست می‌آورند از مشاغل خود ناراضی‌اند.

اعتبار آزمون - آزمون مجدد این پرسش‌نامه در راهنمای آزمون از مقادیر $0/70$ تا $0/93$ و ضریب همسانی درونی آن از $0/74$ تا $0/93$ گزارش شده است. بل ضرایب اعتبار (پایایی) را برای خرده مقیاس‌های سازگاری در خانه، سازگاری بهداشتی، سازگاری اجتماعی، سازگاری عاطفی و سازگاری شغلی و برای کل آزمون به ترتیب $0/91$ ، $0/81$ ، $0/88$ ، $0/91$ ، $0/85$ و $0/94$ گزارش کرده است. همچنین، این آزمون روایی بالایی در تشخیص گروه‌های بهنجار از نوروپیک و همبستگی آزمون‌های شخصیت آپسنگ نشان داده است (بل، ۱۹۶۲، به نقل از فتحی آشتیانی، ۱۳۸۸).

پرسش‌نامه سبک هویت

پرسش‌نامه سبک‌های پردازش هویت (ISI-6G) در پژوهش حاضر به منظور اندازه‌گیری سبک پردازش هویت از فرم ۳۰ سوالی پرسش‌نامه سبک‌های هویت ساخته وایت و همکاران (۱۹۹۸) استفاده شد. این پرسش‌نامه برگرفته از مدل برزونسکی (۱۹۹۲) است و دارای سه مولفه می‌باشد. زیر مقیاس‌های آن عبارتند از: سبک اطلاعاتی (۱۱ سوال) سبک هنجاری (۹ سوال) سبک سردرگم - اجتنابی (۱۰ سوال) می‌باشند. سؤالات بر روی یک مقیاس پنج درجه‌ای (کاملاً مخالف = ۱، مخالف = ۲، تا حدودی موافق = ۳، موافق = ۴، کاملاً موافق = ۵) نمره‌گذاری می‌شوند. سؤالات ۱۱، ۱۴، ۲۰ به طور معکوس نمره‌گذاری می‌شوند. در مقابل هر گویه یک طیف ۵ گزینه ای مقیاس لیکرت قرار دارد و از گزینه کاملاً مخالفم نمره ۱ تا کاملاً موافقم نمره ۵ را شامل می‌شود.

برزونسکی^(۱) (۱۹۹۲) میزان ضریب آلفای کرونباخ را برای سبک اطلاعاتی $0/62$ ، سبک هنجاری $0/66$ و سبک سردرگم - اجتنابی $0/73$ گزارش کرد. وایت و همکاران (۱۹۹۸) برای نسخه تجدید نظرشده پرسش‌نامه سبک هویت میزان ضریب آلفای کرونباخ را $0/59$ ، $0/64$ و $0/78$ برای سبک‌های اطلاعاتی، هنجاری و سردرگم - اجتنابی گزارش کردند. کروسیتی، روبینی، برزونسکی و میوس^(۲) (۲۰۰۸) ضرایب $0/64$ ، $0/58$ و $0/75$ را برای سبک‌های اطلاعاتی، هنجاری و سردرگم - اجتنابی به

دست آوردند. اسمیتس^۱ و همکاران (۲۰۰۸) ضریب آلفا را برای سبک اطلاعاتی ۰/۶۹، هنجاری ۰/۵۲ و سردرگم - اجتنابی ۰/۶۸ گزارش کردند. در ایران فولاد چنگ و همکاران (۱۳۸۸) آلفای کرونباخ را برای سبک‌های اطلاعاتی، هنجاری و سردرگم - اجتنابی به ترتیب ۰/۶۳، ۰/۵۰ و ۰/۶۴ بدست آوردند. غضنفری (۱۳۸۳) جهت بررسی روایی پرسش‌نامه سبک پردازش هویت از روش همبستگی همزمان بین پرسش‌نامه سبک پردازش و مقیاس سلامت عمومی استفاده کرد و گزارش داد که پرسش‌نامه از اعتبار مناسبی برخوردار است. همچنین جوکار و حسین چاری (۱۳۸۰) و فولاد چنگ و همکاران (۱۳۸۸) نیز روایی مطلوب را جهت پرسش‌نامه سبک پردازش هویت گزارش کرده‌اند.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های حاصل از متغیرهای دموگرافیک نشان می‌دهد که ۴۲ درصد پاسخگویان مرد و مابقی دارای جنسیت مونث بودند که از این میان گروه سنی ۲۰ تا ۲۵ سال با درصد فراوانی ۵۸/۳ بزرگترین طبقه و گروه سنی بالای ۲۵ سال با درصد فراوانی ۱۰/۶ کوچکترین طبقه پژوهش بودند. یافته‌های توصیفی متغیرهای پژوهش در جدول شماره ۱ نشان داده می‌شود.

جدول ۱: سبک‌های هویتی و سازگاری

سبک‌های هویت					سازگاری					
کل	تعهد	هنجاری	سردرگم	اطلاعاتی	کل	تغلی	اجتماعی	عاطفی	بهداشتی	درخانه
۱۳/۳۴	۳۴/۷۵	۳۲/۳۱	۲۹/۱۰	۳۹/۰۵	۵۵/۶۵	۱۱/۱۴	۱۳/۷۵	۱۱/۶۱	۷/۷۶	۱۱/۳۸
۱۵/۸۶	۶/۱۰	۵/۲۰	۵/۶۳	۵/۸۶	۲۱/۳۳	۶/۳۳	۵/۷۲	۵/۷۱	۴/۸۲	۶/۴
										انحراف استاندارد
										د

همانطور که در جدول ۱ ملاحظه می‌شود، میانگین نمره سبک اطلاعاتی ۳۹/۰۵، سبک سردرگم یا اجتنابی ۲۹/۱۰، سبک هنجاری ۳۲/۳۱، سبک تعهد ۳۴/۷۵، نمره کل ۱۳۵/۴۳ می‌باشد. میانگین سازگاری در خانه ۱۱/۳۸، سازگاری بهداشتی ۷/۷۶، سازگاری عاطفی ۱۱/۶۱، سازگاری اجتماعی ۱۳/۷۵،

سازگاری شغلی ۱۱/۱۴ و سازگاری کل ۵۵/۶۵ می‌باشد. در جدول شماره ۲ نتایج حاصل از ضریب همبستگی بین مولفه‌های پژوهش نشان داده می‌شود.

جدول ۲ نتایج ضریب همبستگی پیرسون بین ابعاد سازگاری و سبک هویتی

سازگاری سبک هویت	خانه	بهداشتی	اجتماعی	عاطفی	تحصیلی-شغلی	سازگاری کل
اطلاعاتی	-۰/۲۰ ^{xx}	-۰/۰۵	-۰/۲۸ ^{xx}	-۰/۱۵ ^x	-۰/۱۷ ^x	-۰/۲۴ ^{xx}
هنجاری	-۰/۲۹ ^{xx}	-۰/۱۶ ^x	-۰/۲۳ ^{xx}	-۰/۱۳	-۰/۲۴ ^{xx}	-۰/۲۹ ^{xx}
سردرگم یا اجتنابی	۰/۰۶۲	۰/۱۰۲	۰/۱۳۱	۰/۱۲۴	۰/۰۷۸	۰/۱۳۴
تعهد	-۰/۳۶ ^{xx}	-۰/۲۴ ^{xx}	-۰/۳۹ ^{xx}	-۰/۳۳ ^{xx}	-۰/۴۰ ^{xx}	-۰/۴۸ ^{xx}
کل	-۰/۲۸ ^{xx}	-۰/۱۴	-۰/۲۸ ^{xx}	-۰/۱۸ ^x	-۰/۲۶ ^{xx}	-۰/۳۱ ^{xx}

^{xx} , $p < 0/01$ ^x $p < 0/05$

همانطور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود باتوجه به سطح معنادری ($p < ۰/۰۱$) بین سبک هویت اطلاعاتی با سازگاری در خانه، سازگاری اجتماعی و سازگاری کلی و با سازگاری عاطفی، تحصیلی و شغلی همبستگی منفی وجود دارد. سبک هویت هنجاری با سازگاری در خانه، سازگاری اجتماعی، تحصیلی و سازگاری کلی و با سازگاری بهداشتی رابطه منفی وجود دارد. سبک هویتی اجتنابی با هیچ کدام از ابعاد سازگاری رابطه معناداری ندارد. سبک هویت کلی نیز با سازگاری در خانه، سازگاری اجتماعی، تحصیلی و کلی و با سازگاری عاطفی همبستگی منفی برقرار است.

جدول ۳ نتایج تحلیل رگرسیون گام به گام سبک‌های هویت (اطلاعاتی، هنجاری و اجتنابی) بر سازگاری در خانه

شاخص‌ها	گام	آزمون دوربین واتسون
	۱	هنجاری
R	۰/۶۹	
R ²	۰/۰۸	
R ² Δ	۰/۰۸	
تغییر F	۱۶/۳۴۸	
معنی داری	۰/۰۰۰	
B	-۰/۳۶	
β	-۰/۶۹	
SE _b	۰/۰۸۸	
t	-۴/۰۳۱	
معنی داری	۰/۰۰۰	
آزمون دوربین واتسون	۲/۰۶۰	

همانگونه که در جدول ۳ مشاهده می‌شود از بین کل ابعاد سبک هویت، تنها در یک گام، سبک هویت هنجاری پیش‌بینی کننده سازگاری در خانه بوده است ($p < ۰/۰۱$ و $t = -۴/۰۳۱$). سبک هویت هنجاری با ضریب استاندارد بتا $-۰/۲۹$ توانسته است حدود ۸ درصد واریانس میزان سازگاری در خانه را تبیین کند.

جدول ۴ نتایج تحلیل رگرسیون گام به گام سبک‌های هویت (اطلاعاتی، هنجاری و اجتنابی) بر سازگاری بهداشتی

شاخص‌ها	گام	آزمون دوربین واتسون
	۱	هنجاری
R	۰/۱۶	
R ²	۰/۰۳	
R ² Δ	۰/۰۳	
تغییر F	۴/۴۸۴	
معنی داری	۰/۰۳۶	
B	-۰/۱۴	
β	-۰/۱۶	
SE _b	۰/۰۶۹	
T	-۲/۱۱۸	
معنی داری	۰/۰۳۶	
آزمون دوربین واتسون	۱/۸۹۰	

همانگونه که در جدول ۴ مشاهده می‌شود از بین کل ابعاد سبک هویت، تنها در یک گام، سبک هویت هنجاری پیش بینی کننده سازگاری بهداشتی بوده است ($p < 0/05$ و $t = -2/118$). سبک هویت هنجاری با ضریب استاندارد بتا $0/16-$ توانسته است حدود ۳ درصد واریانس میزان سازگاری در خانه را تبیین کند.

جدول ۵ نتایج تحلیل رگرسیون گام به گام سبک‌های هویت (اطلاعاتی، هنجاری و اجتنابی) بر سازگاری اجتماعی

آزمون دوربین واتسون	معنی داری	F تغییر	$R^2 \Delta$	R^2	R	شاخص‌ها گام	
						اطلاعاتی	۱
۲/۰۹۶	۰/۰۰۰	۱۵/۶۳۷	۰/۰۸	۰/۰۸	۰/۲۸	اطلاعاتی	۲
	۰/۰۴۹	۳/۹۳۵	۰/۰۲	۰/۱۰	۰/۳۲	اطلاعاتی	
						اجتنابی	

همانگونه که در جدول ۵ مشاهده می‌شود سبک هویت اطلاعاتی و اجتنابی با سازگاری اجتماعی به شیوه گام به گام رابطه چندگانه معنادار وجود دارد ($p < 0/05$). مجذور R که نشان دهنده همپوشانی واریانس هاست نشان می‌دهد که در گام اول سبک هویتی اطلاعاتی ۸ درصد از پراکندگی نمرات خودکارآمدی را پیش بینی می‌کند. در گام دوم سبک هویتی اطلاعاتی و اجتنابی باهم ۱۰ درصد از نمرات سازگاری اجتماعی را پیش بینی می‌کنند.

در جدول ۶ ضرایب رگرسیون پیش‌بینی سازگاری اجتماعی با توجه به متغیرهای سبک‌های هویت (اطلاعاتی، هنجاری و اجتنابی) به روش گام به گام گزارش شده است.

جدول ۶ ضرایب رگرسیون پیش‌بینی سازگاری اجتماعی با توجه به متغیرهای سبک‌های هویت (اطلاعاتی، هنجاری و اجتنابی) به روش گام به گام

VIF	Tolerance	معنی‌داری	t	SE _b	β	B	شاخص‌ها گام	
							۱	۲
۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۰/۰۰۰	-۳/۹۵۴	۰/۰۷۰	-۰/۲۸	-۰/۲۸	اطلاعاتی	
۱/۰۰۱	۰/۹۹۹	۰/۰۰۰	-۴/۰۵۹	۰/۰۶۹	-۰/۲۹	-۰/۲۸	اطلاعاتی	
۱/۰۰۱	۰/۹۹۹	۰/۰۴۹	-۱/۹۸۴	۰/۰۷۲	۰/۱۴	۰/۱۴	اجتنابی	

جدول ۷ نتایج تحلیل رگرسیون گام به گام سبک‌های هویت (اطلاعاتی، هنجاری و اجتنابی) بر سازگاری عاطفی

آزمون دورین واتسون	معنی‌داری	t	SE _b	β	B	معنی‌داری	F	تغییر $R^2 \Delta$	R^2	R	شاخص‌ها گام	
											۱	اطلاعاتی
۱/۸۰۴	۰/۰۴۲	۲/۰۵۱	۰/۰۷۴	-۰/۱۵	-۰/۱۵	۰/۰۴۲	۴/۲۰۵	۰/۰۲	۰/۰۲	۰/۱۵		

همانگونه که در جدول ۷ مشاهده می‌شود از بین کل ابعاد سبک هویت، تنها در یک گام، سبک هویت اطلاعاتی پیش‌بینی کننده سازگاری عاطفی بوده است ($p < ۰/۰۵$ و $t = -۲/۰۵۱$). سبک هویت اطلاعاتی با ضریب استاندارد بتا $-۰/۱۵$ - توانسته است حدود ۲ درصد واریانس میزان سازگاری عاطفی را تبیین کند.

جدول ۸ نتایج تحلیل رگرسیون گام به گام سبک‌های هویت (اطلاعاتی، هنجاری و اجتنابی) بر سازگاری تحصیلی

شاخص‌ها گام	۱
	هنجاری
R	۰/۲۴
R ²	۰/۰۶
R ² >	۰/۰۶
F تغییر	۱۱/۰۵۶
معنی‌داری	۰/۰۰۱
B	-۰/۲۹
ρ	-۰/۲۴
SEb	۰/۰۸۸
t	-۳/۳۲۵
معنی‌داری	۰/۰۰۱
آزمون دوربین	۱/۸۰۸

نتیجه گیری:

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه بحران هویت با سازگاری دانشجویان مهاجر افغانستانی ساکن شهر اصفهان انجام پذیرفت. یافته های حاصل از این پژوهش نشان داد که بین سبک های هویتی با ابعاد سازگاری در دانشجویان افغانستانی شهر اصفهان رابطه وجود دارد.

این یافته با یافته های مطالعه زیائوجیاو^۱ و همکاران (۲۰۱۳)، سونس^۲، داریز و گوسنز^۳ (۲۰۰۵)، جانسون و نوزیک^۴ (۲۰۱۱) و نورمی^۵ و همکاران (۱۹۹۷)، پرت^۶ (۲۰۰۰)، آدامز^۷ و همکاران (۲۰۰۵)، بوید^۸ و همکاران (۲۰۰۳) و لویکس و همکاران (۲۰۰۷) همسو است. نتایج مجموع پژوهش ها حاکی از این بود که افراد دارای سبک هویت سردرگم/اجتنابی بیش از افراد دارای سبک هویت اطلاعاتی و هنجاری بهتر از سایر سبک ها سازگاری را پیش بینی می کند و مشکلات رفتاری و سازگاری کمتری را نشان می دهند. کسانی که سبک هویت اطلاعاتی دارند در محیط آمادگی بیشتری برای مقابله مؤثر با الزامات بافت جدید دارند. قدرت پیش بینی بهتر سبک هنجاری برای سازگاری را می توان به ویژگی های افراد با این سبک نسبت داد. آن ها بیشتر به قوانین احترام می گذارند، روابط انسانی با دیگران داشته و در موقعیت های جمعی مؤفق تر عمل می کنند. این یافته مؤید یافته های بررسی برزونسکی و کوک^۹ (۲۰۰۵) است.

در همین راستا مطالعات نورمی و همکاران (۱۹۹۷)، آدامز و همکاران (۲۰۰۵)، ولیوراس و بوسما^{۱۰} (۲۰۰۵) نیز نشان داد که عملکرد بسنده در حوزه های تحصیلی و سازگاری و مشکلات رفتاری کمتر با سبک هویت اطلاعاتی رابطه دارد. لویکس^{۱۱} و همکاران (۲۰۰۷) هم به این نتیجه رسیدند که سبک هویت اطلاعاتی و هنجاری در دانشجویان با سازگاری با دانشگاه رابطه مثبت دارد. به عبارتی افراد با تعهد بالا که فعالانه در جستجوی هدف و برنامه ریزی مناسب برای زندگی خود بوده و توانایی خودارزیابی و تجدید نظر در ساختار خود دارند راحت تر با مشکلات و تغییرات محیطی مقابله می کنند. در مقابل بوید و همکاران (۲۰۰۳) در مطالعه خود دریافتند که سبک هویت اجتنابی/سردرگم با انتظارات پایین موفقیت و عملکرد نامناسب در دانشگاه رابطه دارد، در حالی که دو سبک دیگر با عملکرد و انتظارات مثبت همبستگی داشت. مجموع یافته ها از رابطه بین سبک هویت و سازگاری حمایت می کند.

8 Boyd

9 Berzonski & Kook

10- Vileira's and Bosma

11- Lucks

1- Xiao Jiao Yuan

2 Soenens

3 Duriez and Gossans

4 Johnson and Nozick

5 Norma.

6 Parrot

7 Adams

یافته‌ها نشان داد تعهد هویتی به عنوان متغیری میانجی قادر است رابطه سبک‌های هویت و مؤلفه‌های سازگاری با دانشگاه را به شکل معناداری تحت تأثیر قرار دهد. زمانی فرد به تعهد هویتی می‌رسد که تصمیمات قاطعی در زمینه‌های مختلف زندگی خود مانند شغل، ازدواج، پابندی به دیدگاه‌های سیاسی یا عقیدتی خاص اتخاذ کرده و راهبردهای خاصی را برای رسیدن به اهداف شخصی و تعیین مسیر زندگی در نظر گرفته باشد (آقا محمدیان و حسینی، ۱۳۸۴). به این دلیل داشتن تعهد می‌تواند به فرد کمک کند تا بین نیازهای شخصی و خواسته‌های اجتماعی تعادل برقرار کند و به شکل بسنده‌ای با محیط و شرایط سازگار شود. پژوهش کامینسکی (۲۰۰۲) نیز نشان داده است تعهد هویتی نقش تعیین کننده‌ای در سازگاری داشته و می‌تواند در کاهش یا افزایش آن مؤثر باشد. به عبارتی داشتن تعهد همانند نقشه‌ای عمل می‌کند که به فرد کمک می‌کند توانایی‌ها و کوشش‌های خود را در سمت و سوی مشخصی متمرکز و از پراکندگی پرهیز کند. در همین راستا، اریکسون معتقد است کسب نکردن هویت و نداشتن تعهد می‌تواند بروز اختلال در درک زمان، اشتغال فکری بیش از اندازه با خود و هویت منفی را موجب شود که کارکرد بسنده و سازگارانۀ فرد را مختل کند (مارسیا، ۱۹۹۳).

از جمله محدودیت‌های پژوهش، محدود بودن نمونه به دانشجویان مهاجر افغانستانی، تعمیم نتایج به سنین و گروه‌های فرهنگی دیگر باید با احتیاط صورت پذیرد. از جمله محدودیت‌های دیگری که در پژوهش حاضر وجود دارد روش نمونه‌گیری به صورت در دسترس است لذا در تعمیم نتایج باید جانب احتیاط را رعایت کرد.

به پژوهش‌گران آینده پیشنهاد می‌شود متغیرهای بیشتری در ارتباط با سبک‌های هویتی مهاجران و موارد مرتبط با سازگاری این افراد مورد بررسی قرار دهند. همچنین لازم است که در پژوهش‌های دیگر گروه‌های دیگر که شامل دانشجویان ایرانی و دیگر گروه‌های مهاجر می‌باشند با یکدیگر مقایسه کنند.

منابع:

- شرفی جم، محمد رضا (۱۳۸۴). *جوان و بحران هویت*. تهران: انتشارات سروش.
- فرقدانی، آزاده (۱۳۸۳). *بررسی رابطه بین هوش هیجانی و سازگاری اجتماعی دانشجویان دوره کارشناسی دانشکده علوم تربیتی دانشگاه علامه*. پایان نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه علامه طباطبائی.
- مرادی، گلمراد و ایمان، محمد تقی (۱۳۸۸). *بررسی رابطه بین راهبردهای فرهنگ پذیری و سلامت روانی در میان مهاجران: نمونه موردی مطالعه شهر کرمانشاه*. *جامعه شناسی کاربردی، سال بیستم، شماره ۳۳*، ص ۱۴۷-۱۷۰.
- محمدیان، مهرداد، دادفر، محبوبه، بوالهری، جعفر و کریمی کیسمی، عیسی (۱۳۸۴). *غربالگری اختلال‌های روانی در مهاجران افغان مقیم تهران*. *فصلنامه پژوهشهای جامعه شناسی معاصر، شماره ۵*، ص ۳۲۱-۳۰۳.
- کاوندی، زینب و محمد مهدی صفورایی پاریزی (۱۳۹۱). *سازگاری میان فرهنگی، پدیده های مطرح ولی دور از نظر*. *فصلنامه ظهور، سال پنجم، شماره ۱۳*.

- Ibrahim, F. A. and J. R. Heuer (2016). Immigrants: Identity Development and Counseling Issues. *Cultural and Social Justice Counseling, Springer: 123-149*
- Social Science & Medicine, olume(2015). International parental migration and the psychological well-eing of children in Ghana, Nigeria, and Angola identity reduces depression by fostering positive attributions. *Social Psychological and Personality Science, 1948550614543309*
- Koh, K. B. (2013). *Identity of somatoform disorders: Comparison with depressive disorders and anxiety disorders Somatization and psychosomatic symptoms* (pp.3-15): Springer
- Berzonsky, M. D., Soenens, B., Luyckx, K., Smits, I., Papini, D. R., & Goossens, L. (2013). Development and validation of the revised Identity Style Inventory (ISI-5): Factor structure, reliability, and validity. *Psychological assessment, 25*(3), 893
- Kirmayer, L. J., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, A. G., Guzder, J., . . . Pottie, K. (2011). Common mental health problems in immigrants and refugees: general approach in primary care. *Canadian Medical Association Journal, 183*(12), E959-E967.

- Landis, D.(2010). Globalization, Migration into Urban Enters and Cross-cultural training, *International Journal of International Relations*, Vol. 32, pp. 337-348
- Sabatier, C. (2008). Ethnic and national identity among second-generation immigrant adolescents in France: The role of social context and family. *Journal of adolescence*, 31(2), 185-205
- Luyckx, K., Goossens, L., Soenens, B., & Beyers, W. (2006). Unpacking commitment and exploration: Preliminary validation of an integrative model of late adolescent identity formation. *Journal of adolescence*, 29(3), 361-378
- Pumariega, A. J., Rothe, E., & Pumariega, J. B. (2005). Mental health of immigrants and refugees. *Community mental health journal*, 41(5), 581-597
- Hodkinson, P. (2002). *Goth. Identity, style and subculture*: Berg Publishers.
- Berzonsky, M.D. (1996). Self - identity: the relation ship between process and content, *Journal of research in personality* .
- Berzonsky, M.D. (1994). Self - identity: the relation ship between process and content, *Journal of research in personality*
- Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton.
- Balbo, M. and Marconi, G. (2006). International Migration, Diversity and Urban Governance in Cities of South, *Journal of Habitat International*, 30, 706-715.

بررسی شیوع اسکاریازیس نزد افراد مراجعه کننده در چند مرکز صحتی شهر کابل

حمیدالله راسخ^۱ و روح الله رویین^{۲*}

۱- دبیرتمنت میکروبیولوژی، دانشکده فارمسی، دانشگاه کابل

۲*- عضو هیئت علمی دانشکده طب، دانشگاه کاتب، rohullahroien@yahoo.com

چکیده

کرم اسکاریس لومبریکوئیدیس، کلاترین و شایع ترین کرم پرازیته در انسان ها است که در کشورهای فقیر و در شرایط عدم رعایت حفظ الصحه و کمبود امکانات صحتی واقعات آن بیشتر دیده می شود. در این مقاله شیوع واقعات آلودگی به اسکاریس لومبریکوئیدیس و ارتباط آن نظر به سن، جنس و فصل های سال در برخی شفاخانه های شهر کابل مورد بررسی قرار گرفته است. در این تحقیق دوسیه های مریضان که طی چهار سال به این مراکز صحتی مراجعه نموده بودند، براساس میتود سرشماری مورد ارزیابی قرار گرفت و هم چنان نمونه های مواد غایطه مریضان در این مراکز صحتی به روش مستقیم توسط میتود قطره مرطوب سالین و آیودین مورد آزمایش قرار گرفتند. واقعات ثبت شده اسکاریازیس طی سال های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۴ نشان می دهد که کرم اسکاریس لومبریکوئیدیس، از جمله کرم های بسیار شایع جهاز هضمی می باشد و واقعات درشت آن در این مراکز صحتی ثبت گردیده است. طبق آمار بدست آمده، بیشترین واقعات اسکاریس لومبریکوئیدیس نزد اطفال (تا ۱۲ سالگی) و به درجه دوم نزد مردان نسبت به زنان ثبت شده است. بلندترین ارقام این انتان در موسم گرما شامل ماه های ثور، جوزا، سرطان و اسد در مقایسه به ماه های دیگر سال دیده شده است. بررسی های انجام شده در نقاط مختلف دنیا نیز نشان می دهد که آلودگی به اسکاریازیس هنوز هم یکی از مسایل مهم صحتی در اکثر کشورها به ویژه جوامعی دارای امکانات صحتی کمتر می باشد. با توجه به اینکه نتایج بدست آمده از این بررسی، میزان شیوع این پرازیته در این دو مرکز صحتی را بلند نشان می دهد، مطالعه بیشتری جهت بررسی آن در سایر نقاط کشور نیاز می باشد.

کلمات کلیدی: اسکاریازیس، اسکاریس لومبریکوئیدیس، پرازیته، کرم، مرکز صحتی، کابل

مقدمه

کرم اسکاریس لومبریکوئیدیس، کلانترین و شایع ترین کرم پرازیته در انسان ها است که سبب بیماری اسکاریازیس در انسان ها می شود. طبق آمار سازمان صحتی جهان در سال ۲۰۱۵ در جهان بیش از ۱,۵ میلیارد نفر حداقل با یک کرم منتقل شده توسط خاک آلوده بودند که اکثر آنها در مناطق حاره و تحت حاره جهان زندگی می کنند. کرم های مدور (اسکاریس لومبریکوئیدیس)، کرم های شلاقی (ترایشوریس ترایشورا) و کرم های چنگکی (انکیلوستوما دودینال) شایع ترین کرم های اند که انسان ها را آلوده می کنند (اموا^۱ و همکاران، ۲۰۱۷). براساس مطالعات پولن و همکاران اش در سال ۲۰۱۴ نزدیک به ۷۷۱,۷ الی ۸۹۱,۶ میلیون نفر در جهان به اسکاریازیس مصاب بوده اند (پولن^۲ و همکاران، ۲۰۱۴).

انتانات پرازیته، شایع ترین انتانات در کشورهای روبه انکشاف می باشند. انتانات پرازیته روده ای توسط کرم ها و پروتوزوهای مختلف به میان می آیند. اسکاریازیس یکی از شایع ترین انتانات پرازیته (کرمی) در جهان می باشد (رامامورتی^۳، ۲۰۱۵) مخصوصاً در کشورهای رو به انکشاف و در شرایط عدم رعایت حفظ الصحه که واقعات آن تا ۱۰۰٪ می رسد (مارکل^۴ و همکاران، ۱۹۹۲). روش انتقال آن بصورت فمی-مدفوعی می باشد، بنابراین در نواحی که کمتر حفظ الصحه را مراعات می کنند و جاهایی که از مدفوع انسانی به عنوان کود استفاده می کنند، بیشتر شایع می باشد (رامامورتی، ۲۰۱۵) و (یلماز^۵ و همکاران، ۲۰۱۵).

مطالعات انجام شده در نواحی شهری و دهاتی چین نشان می دهد که شیوع بیماری های پرازیته روده ای بین ۶۰ تا ۹۰٪ می باشد، که در میان آنها اسکاریس لومبریکوئیدیس شایع ترین انتان پرازیته شناسایی شده است (۵۲,۵٪) (فرناندیز^۶ و همکاران، ۲۰۰۲).

براساس مطالعات انجام شده توسط نیشیورا و همکارانش که در بین ۴۹۲ طفل از پنج قریه در مناطق شمالی پاکستان انجام شده، نشان می دهد که شیوع کلی اسکاریس لومبریکوئیدیس ۹۱٪ می باشد و شدیدترین انتان ناشی از اسکاریس لومبریکوئیدیس در اطفال بین سنین ۵ تا ۸ سال گزارش شده است (نیشیورا^۷ و همکاران، ۲۰۰۲).

براساس مطالعات انجام شده واقعات اسکاریس لومبریکوئیدیس در کشورهای فقیر و در شرایط عدم رعایت حفظ الصحه، بیشتر می باشد. اسکاریازیس بصورت جهانی واقع می شود، اما بصورت شایع تر در آسیا، افریقا و مناطق فقیر نشین روستایی دیده می شود (گهلوت^۸ و همکاران، ۲۰۱۷).

5- Yilmaz H
6- Fernandez MC
7- Nishiura H
8- Gehlot R

1- Amoah ID
2- R.L. Pullan
3- Ramamoorthy K G
4- Markel EK

یک مطالعه دیگر نشان می‌دهد که اسکاریازیس در اروپا شایع نمی‌باشد و دانش راجع به تشخیص و تداوی آن محدود به برخی از متخصصین می‌باشد. از طرف دیگر داکتران با تعداد زیادی از مهاجرین که از کشورهای با شیوع بلند آمده‌اند، مواجه می‌باشند، بنابراین داکتران نیاز به بروز نمودن دانش شان در زمینه این بیماری انتانی دارند (دیتریچ^۱ و همکاران، ۲۰۱۷). در یک مطالعه دیگر راجع به شیوع واقعات اسکاریازیس در میان افراد مصاب به پلازمودیم فالسیپارم در ایالت کوآرا کشور نایجریا نشان داده شده است که شیوع اسکاریازیس بصورت قابل ملاحظه‌ای در افراد آلوده به پلازمودیم فالسیپارم بلند بوده است. آلودگی شدید با اسکاریس لومبریکوئیدس و ترایشورس ترایشورا با پرازیتمیای بلندی از پلازمودیم فالسیپارم همراه بوده است (بابامالی^۲ و همکاران، ۲۰۱۷).

هدف از انجام این مطالعه، بررسی شیوع واقعات آلودگی به اسکاریس لومبریکوئیدس در برخی شفاخانه‌های شهر کابل، هم چنان شیوع این بیماری نظر به سن، جنس و فصل‌های سال می‌باشد. ارقام و معلومات بدست آمده از آن به کارکنان صحتی کمک خواهد نمود تا اقدامات موثری را جهت پیشگیری، تداوی و شناخت این بیماری روی دست گیرند.

روش تحقیق و مواد

این تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی و از نظر زمانی مقطع‌ای می‌باشد. در این تحقیق سعی شد که شیوع بیماری اسکاریازیس در نزد افراد مراجعه کننده به چند مرکز صحتی شهر کابل نظر به سن، جنس و فصل سال مورد بررسی قرار گیرد.

جامعه آماری: در این تحقیق جامعه آماری ما شامل تمام افرادی است که در سال‌های ۱۳۹۱، ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ و ۶ ماه اول سال ۱۳۹۴ به شفاخانه تدریسی میوند و شفاخانه انتانی شهر کابل مراجعه کرده بودند.

روش نمونه گیری و جمع‌آوری اطلاعات: در این تحقیق دوسیه‌های بیماران که در جریان سال‌های ۱۳۹۱، ۱۳۹۲ و ۱۳۹۳ به این دو شفاخانه مراجعه کرده بودند، بررسی شد و موارد مثبت اسکاریس لومبریکوئیدس ثبت و مورد تحلیل و تجزیه قرار گرفت. هم چنان در طی مدت ۶ ماه اول سال ۱۳۹۴ نمونه‌های مدفوع مریضان مراجعه کننده به این دو مرکز به روش قطره مرطوب سالین و ایودین مورد آزمایش قرار گرفت.

قطره مرطوب سالین: مقدار کم (تقریباً ۲ ملی گرام) مواد غایطه در یک قطره سیروم فزیولوژیک بالای سلاید مخلوط گردیده و توسط کاور سلاید پوشانیده می‌شد و سلاید تهیه شده بعداً تحت میکروسکوپ معاینه می‌گردید. جستجو از یک کنار سلاید شروع شده و به صورت منظم و پی در پی

ردیف های همجوار با قوه 10X معاینه و بعداً جهت تشخیص قطعی تحت قوه 40X معالعه می گردید. قطره مرطوب برای جستجوی تخم و لاور کرم ها خصوصاً اسکاریس استفاده می شد.

قطره مرطوب ایودین: ایمولشن مواد غایطه در یک قطره محلول لوگول ایودین روی یک سلاید شیشه ای پاک ساخته می شد، با یک کور سلاید پوشانیده شده و تحت میکروسکوپ به قوه 10X معاینه می گردید و جهت تشخیص قطعی تحت قوه 40X معاینه می گردید. قطره مرطوب ایودین جهت تشخیص خصوصیات هستوی کیست ها و تروفوزویت ها و انواع آنها استفاده می گردید. در طول ۶ ماه اول سال ۱۳۹۴ در شفاخانه کدری میوند، ۲۲ نمونه مواد غایطه توسط قطره مرطوب سالین و قطره مرطوب ایودین که افراد مصاب به اسکاریس بودند، مورد آزمایش قرار گرفتند. در ابتدا نمونه های مواد غایطه میضان توسط چوبک گوگرد از کانتینرها گرفته شده در روی سلاید همراه با سیروم فزیولوژیک مخلوط و هموار می گردید، بعداً کور سلاید بالای آن گذاشته شده و در تحت میکروسکوپ توسط قوه 10X برای مشاهده تخم اسکاریس مورد آزمایش قرار می گرفت.

نتایج

آمار ثبت شده در این مقاله که از دو مرکز صحتی یعنی شفاخانه تدریسی میوند و شفاخانه انتانی جمع آوری گردیده اند، در زیر ارائه شده است. در سال ۱۳۹۱ به تعداد ۳۶۵ مریض آلوده به کرم اسکاریس لومبریکوئیدس در لابراتوار شفاخانه میوند تشخیص شده بودند که از میان این تعداد مریضان، در حدود ۳۰۳ مریض (۸۳٫۶٪) اطفال خورد سن تا ۱۲ سال، ۳۱ مریض (۹٪) مردان بین سنین ۱۲-۸۰ سال و در حدود ۲۷ مریض (۷٫۴٪) زنان بین سنین ۱۲-۸۰ سال ثبت شده است (شکل ۱).

در سال ۱۳۹۲ به تعداد ۳۰۳ مریض آلوده به اسکاریس لومبریکوئیدس در لابراتوار شفاخانه تدریسی میوند به ثبت رسیده بوده که ۲۸۵ تن آنان (۸۵٫۱٪) اطفال خورد سن تا ۱۲ سال، ۲۴ مریض (۷٫۹٪) مردان بین سنین ۱۲-۸۰ سال و ۲۱ مریض (۷٪) خانم های بین سنین ۱۲-۸۰ سال بودند (شکل ۲).

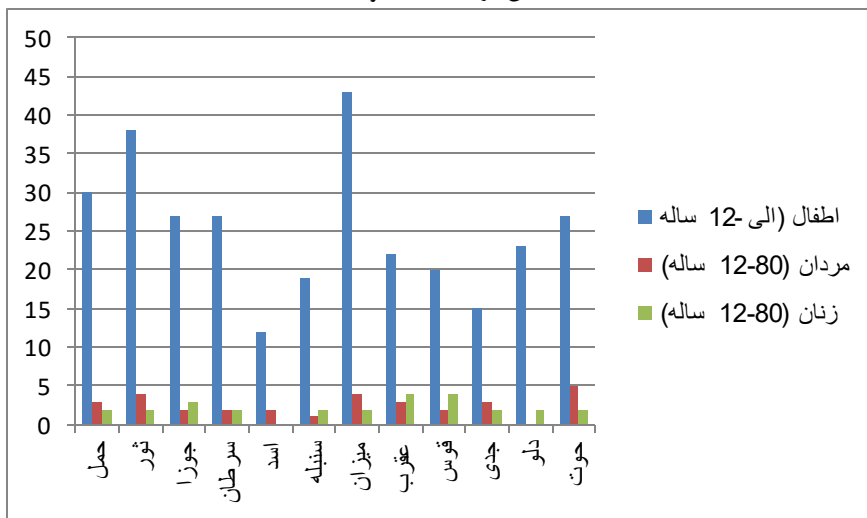
در سال ۱۳۹۳ به تعداد ۲۰۸ مریض آلوده به اسکاریس لومبریکوئیدس در شفاخانه تدریسی میوند به ثبت رسیده بود که ۱۷۷ واقعه آن (۸۵٫۱٪) نزد اطفال خورد سن تا ۱۲ سال، ۱۷ واقعه (۸٫۱۷٪) نزد مردان بین سنین ۱۲-۸۰٪ و ۱۴ واقعه (۶٫۷۳٪) نزد خانم های بین سنین ۱۲-۸۰ سال ثبت گردیده بود (شکل ۳).

در طول ۶ ماه اول سال ۱۳۹۴ به تعداد ۱۸۰ مریض آلوده به اسکاریس لومبریکوئیدس در لابراتوار شفاخانه تدریسی میوند ثبت گردیده بود که از آن جمله ۳۶ تن (۲۰٪) را مردان بین سنین ۱۲-۸۰ سال، ۲۷ تن (۱۵٪) را خانم های بین سنین ۱۲-۸۰ سال و تقریباً ۱۱۷ تن (۶۵٪) را اطفال خورد سن تا ۱۲ سال تشکیل می داد (شکل ۴). در سال ۱۳۹۱ به تعداد ۳۵ مریض آلوده به اسکاریس

لومبریکوئیدس در شفاخانه انتانی تشخیص گردیده بودند که از این میان ۱۰ تن (۲۸,۵٪) را مردان بین سنین ۸۰-۱۲ سال، ۲۵ تن (۷۱,۵٪) را خانم های بین سنین ۸۰-۱۲ سال تشکیل داده بود (شکل ۵).

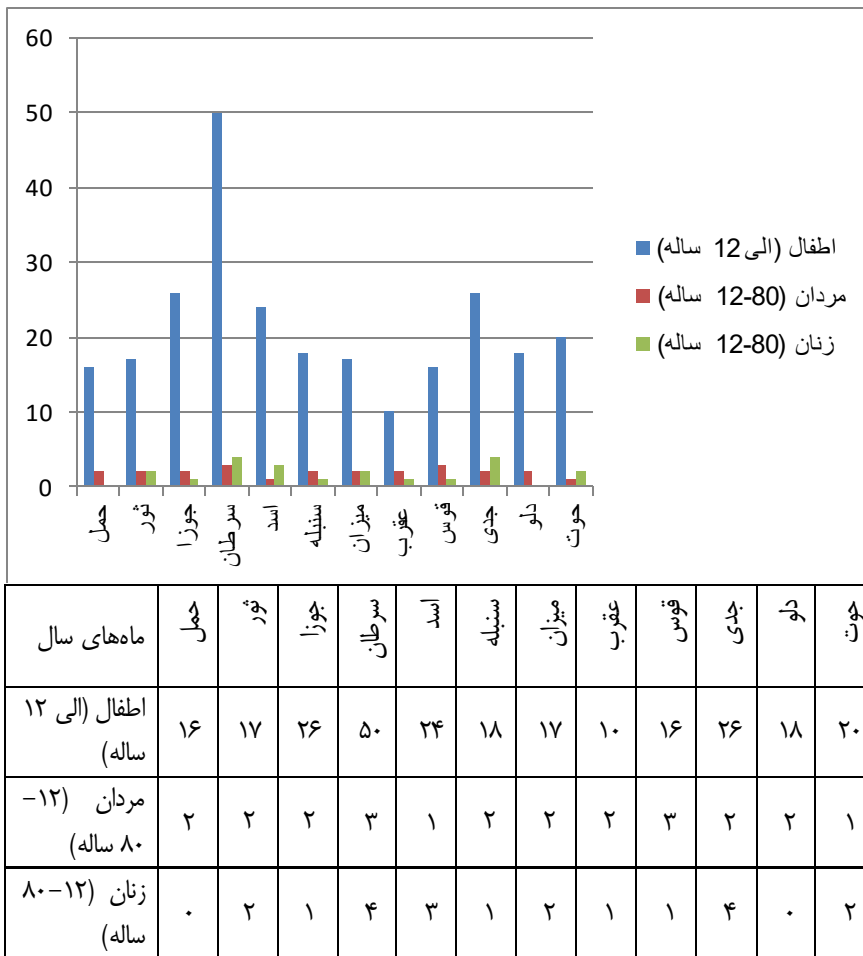
در سال ۱۳۹۲ به تعداد ۴۰ مریض آلوده به اسکاریس لومبریکوئیدس در شفاخانه انتانی تشخیص گردیده بود که از آن جمله ۲۲ تن (۵۵٪) را مردان بین سنین ۸۰-۱۲ سال، ۱۸ تن (۴۵٪) را خانم های بین سنین ۸۰-۱۲ سال تشکیل می داد (شکل ۶). در سال ۱۳۹۳ به تعداد ۳۷ مریض آلوده به اسکاریس لومبریکوئیدس در شفاخانه انتانی تشخیص گردیده بود که از میان آنها ۱۷ تن (۴۵,۹٪) را مردان بین سنین ۸۰-۱۲ سال و ۲۰ تن (۵۴,۱٪) آنها خانم های بین سنین ۸۰-۱۲ سال بودند (شکل ۷). در طی ۶ ماه اول سال ۱۳۹۴ به تعداد ۲۶ مریض آلوده به اسکاریس لومبریکوئیدس در شفاخانه انتانی تشخیص گردیده بودند که ۱۶ تن آنها (۶۱,۵٪) مردان بین سنین ۸۰-۱۲ سال و ۱۰ تن آنها (۳۸,۵٪) را خانم های بین سنین ۸۰-۱۲ سال تشکیل می داد (شکل ۸).

شکل ۱. واقعیات آلودگی به اسکاریس لومبریکوئیدس در سال ۱۳۹۱ نظر به سن جنس و ماههای سال در شفاخانه میوند

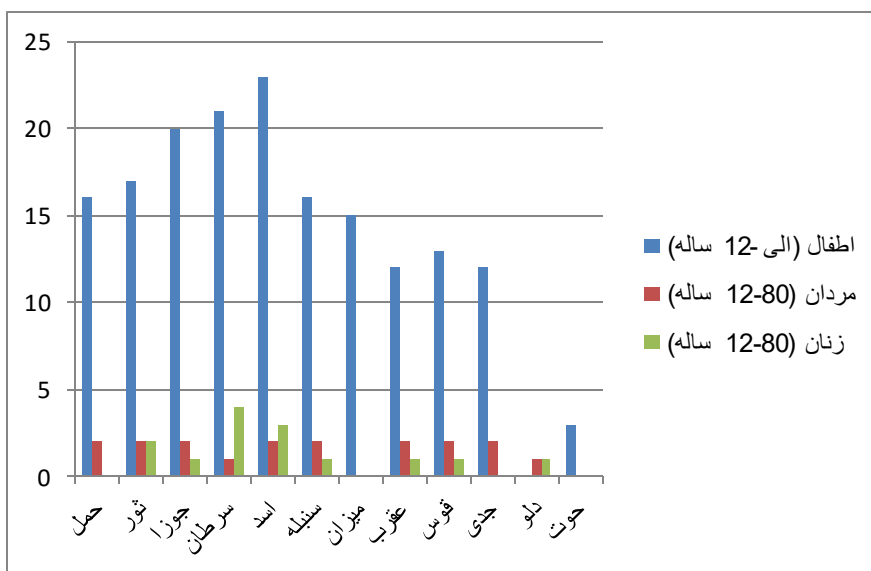

ماه‌های سال	ژانویه	فوریه	مارچ	آوریل	مئی	ژوئن	جولای	اگست	سپتامبر	اکتوبر	نوامبر	دسامبر
اطفال (۱۲-۱۸ ساله)	۳۰	۳۸	۲۷	۲۷	۱۲	۱۹	۴۳	۲۲	۲۰	۱۵	۳۲	۲۷
مردان (۱۲-۸۰ ساله)	۳	۴	۲	۲	۲	۱	۴	۳	۲	۳	۰	۵
زنان (۱۲-۸۰ ساله)	۲	۲	۳	۲	۰	۲	۲	۴	۴	۲	۲	۲

شکل ۲. وقایع آلودگی به اسکاریس لومبریکوئیدس در سال ۱۳۹۲ نظر به سن، جنس و ماههای سال در شفاخانه میوند

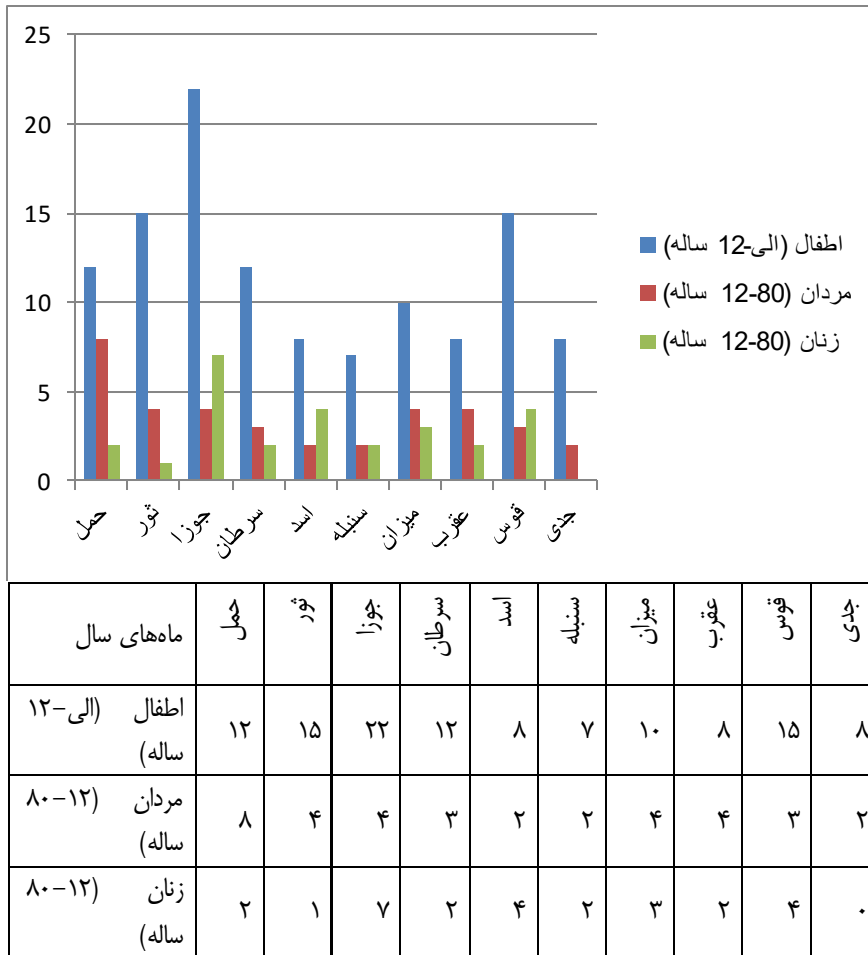

شکل ۳. واقعات آلودگی به اسکاریس لومبریکوئیدس در سال ۱۳۹۳ نظر به سن، جنس و ماه‌های سال در شفاخانه میوند

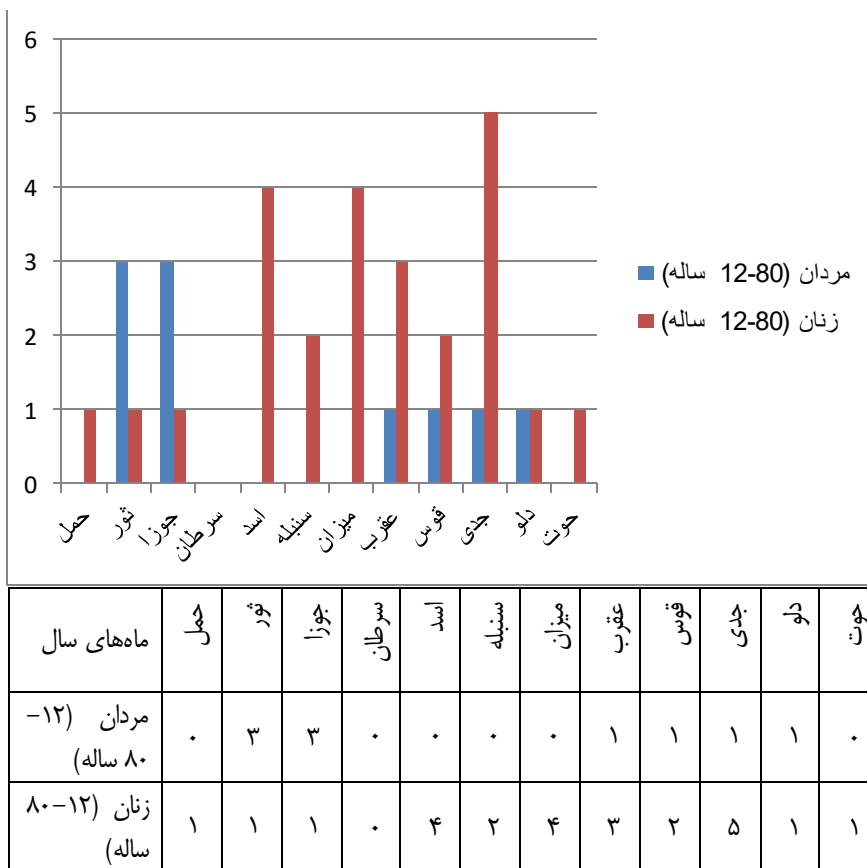

ماه‌های سال	حمل	ثور	جوزا	سرطان	اسد	سنبه	میزان	غزبر	فوس	خی	دلو	چون
اطفال (الی-12 ساله)	۱۶	۱۷	۲۰	۲۱	۳۲	۱۶	۱۵	۱۲	۱۳	۱۲	۰	۳
مردان (۸۰-۱۲ ساله)	۲	۲	۲	۱	۲	۲	۰	۲	۲	۲	۱	۰
زنان (۸۰-۱۲ ساله)	۰	۲	۱	۴	۳	۱	۰	۱	۱	۰	۱	۰

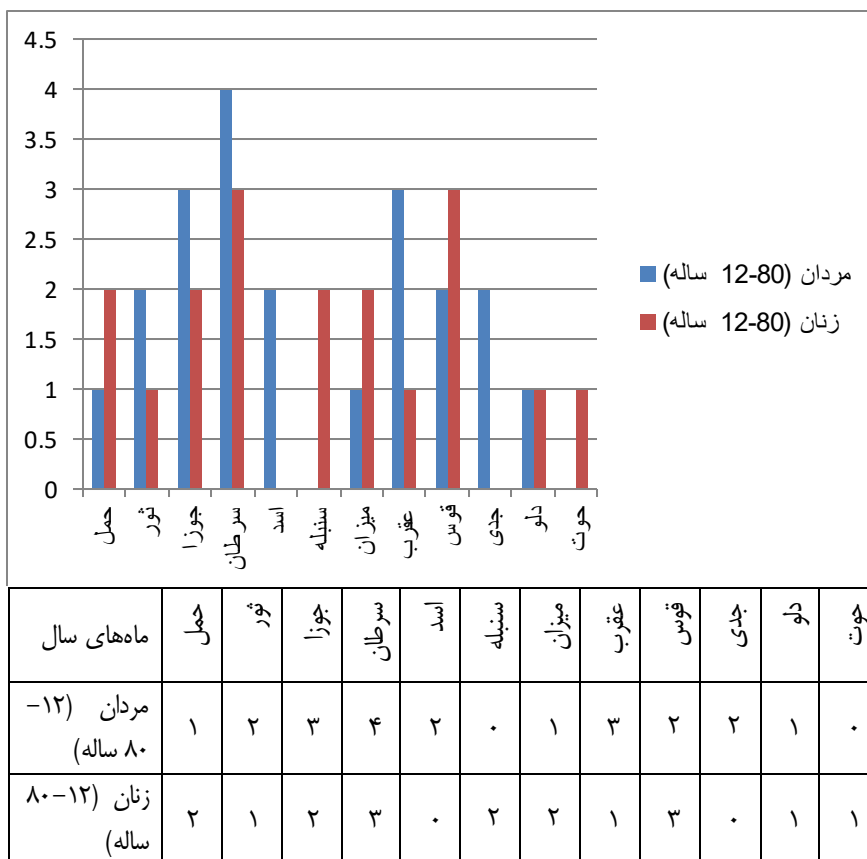
شکل ۴. وقایع آلودگی به اسکاریس لومبریکوئیدس در سال ۱۳۹۴ نظر به سن، جنس و ماههای سال در شفاخانه میوند

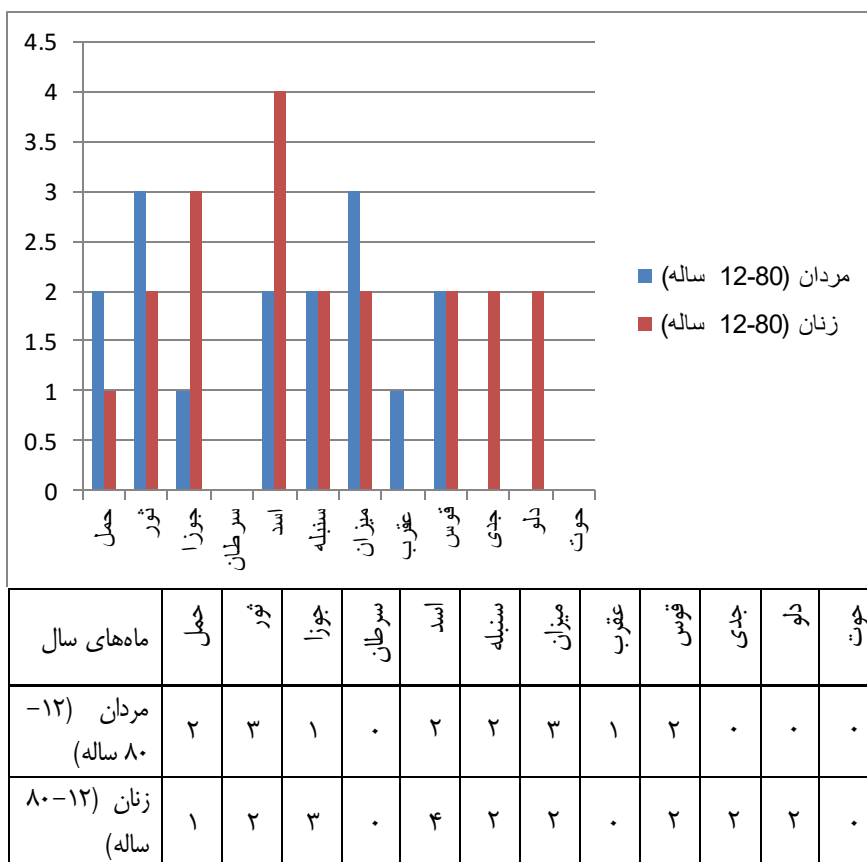
شکل ۵. واقعات آلودگی به اسکاریس لومبریکوئیدس در سال ۱۳۹۱ نظر به جنس و ماه‌های سال در شفاخانه انتانی شهر کابل

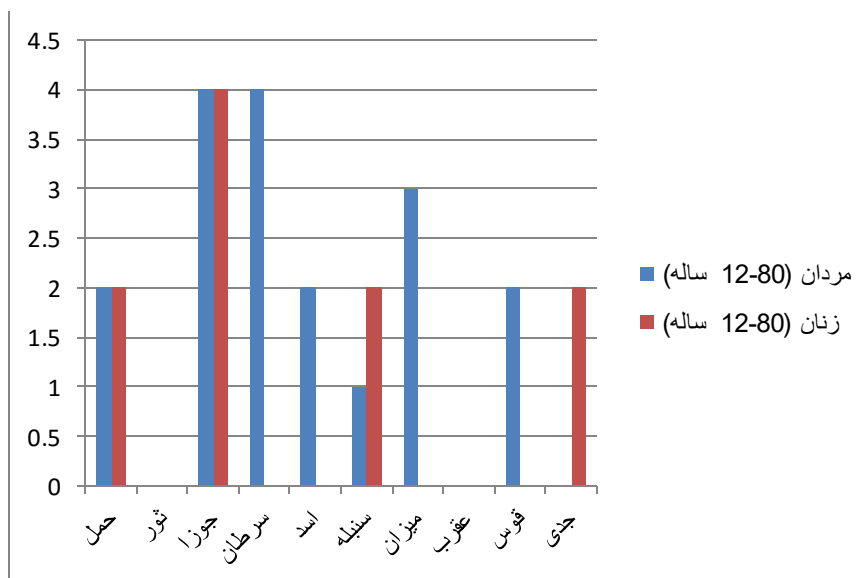
شکل ۶. واقعات آلودگی به اسکاریس لومبریکوئیدس در سال ۱۳۹۲ نظر به جنس و ماههای سال در شفاخانه انتانی شهر کابل

شکل ۷. واقعات آلودگی به اسکاریس لومبریکوئیدس در سال ۱۳۹۳ نظر به جنس و ماههای سال در شفاخانه انتانی شهر کابل.

شکل ۸. واقعات آلودگی به اسکاریس لومبریکوئیدس در ۶ ماه اول سال ۱۳۹۴ نظر به جنس و ماههای سال در شفاخانه انتانی شهر کابل.

ماه‌های سال	حمل	ثور	جوزا	سرطان	اسد	سنبله	میزان	عقرب	قوس	جدی
مردان (12-80 ساله)	2	0	4	4	2	1	3	0	2	0
زنان (12-80 ساله)	2	0	4	0	0	2	0	0	0	2

بحث و نتیجه گیری

بر اساس واقعات ثبت شده این پرازیس در دو شفاخانه شهر کابل (شفاخانه تدریسی میوند و انتانی) و گزارش تهیه شده طی سال های ۱۳۹۱، ۱۳۹۲، ۱۳۹۳ و ۶ ماه اول ۱۳۹۴ چنین گفته می توانیم که کرم اسکاریس لومبریکوئیدیس، از جمله کرم های شایع جهاز هضمی می باشد که واقعات بسیار درشت آن در این دو شفاخانه ثبت گردیده است. طبق آمار بدست آمده از این دو شفاخانه، بیشترین واقعات اسکاریس لومبریکوئیدیس نزد اطفال (تا ۱۲ سالگی) و به درجه دوم نزد مردان نسبت به زنان بوده است. بلندترین ارقام این انتان در موسم گرما شامل ماه های ثور، جوزا، سرطان و اسد در مقایسه به ماه های دیگر سال ثبت شده است. ممکن است یکی از دلایل عمده شیوع بیشتر نزد اطفال، این باشد که اطفال اکثراً در خاک های منتن بازی می کنند و کمتر حفظ الصحه را مراعات می نمایند. دلیل بالا بودن واقعات اسکاریازیس نزد مردان نسبت به زنان در این دو مرکز صحتی، ممکن است مراجعه بیشتر مردان نسبت به زنان به مراکز صحتی باشد و این ممکن است یک رقم واقعی نباشد. برعلاوه اکثراً مردان خصوصاً قشر زارع با خاک های منتن در تماس هستند و به این ترتیب بیشتر در معرض این بیماری قرار دارند. دلیل اینکه چرا واقعات اسکاریازیس در ماه های گرم سال بلند می باشد، ممکن است استفاده بیشتر ترکاری ها و سبزیجات در بهار و تابستان باشد. در حالیکه این مواد به تخم اسکاریس ملوث هستند و به این ترتیب به انسان ها منتقل شده و سبب ایجاد بیماری می شوند. بیشترین واقعات اسکاریازیس از نظر سنی در افغانستان و جهان در اطفال دیده شده است، ولی از نگاه جنس واقعات بالاتر آن در مردان نسبت به زنان دیده شده است، در حالیکه در کشورهای دیگر جهان ممکن است خانم ها بیشتر به این کرم آلوده باشند.

مطالعات انجام شده نشان می دهد که در کشورهای جنگ زده، فقیر و روبه انکشاف، امراض کشنده ناشی از اسکاریس لومبریکوئیدیس تا حدی زیاده تر دیده می شود. فکتورهای عمده مانند فقر اقتصادی، سطح پایین زندگی اجتماعی، جهل و نادانی، جنگ ها و عدم آگاهی از مسائل صحتی و حفظ الصحه، آمار این بیماری را افزایش داده و دلایل عمده آلودگی به آن را تشکیل می دهند، به این اساس افغانستان یک بخشی از فیصدی بدست آمده آلودگی و مبتلایان کشورهای مختلف جهان را به خود اختصاص داده و از این آمار مبرا نمی باشد.

بررسی های که تا کنون در نقاط مختلف جهان در مورد کرم اسکاریس به عمل آمده است، نشان می دهد که آلودگی به آن هنوز هم یکی از مسایل مهم صحتی اکثر کشورها به ویژه جوامعی که از امکانات کمتری برخوردار اند، می باشد. نتایج حاصله از این بررسی، میزان شیوع پرازیت اسکاریس در این دو مرکز صحتی (شفاخانه تدریسی میوند و شفاخانه انتانی شهر کابل) را بلند نشان می دهد. در مطالعات مشابه که قبلاً در کشورهای دیگر صورت گرفته است اسکاریس لومبریکوئیدیس یکی از پرازیت های شایع دریافت شده است. هم چنان ارقام ثبت شده در این دو شفاخانه نیز متفاوت می باشند. مثلاً تعداد واقعات اسکاریازیس در شفاخانه میوند به مراتب نسبت به ارقام ثبت شده در شفاخانه انتانی بیشتر می باشد، دلایل آن ممکن است نواقص در ثبت دقیق واقعات و راپور دهی و مراجعه افراد به کلینیک ها و لابراتوارهای شخصی، عدم مراجعه اشخاص مصاب جهت معاینه به مراکز صحتی، موقعیت مرکزی و شهرت بیشتر شفاخانه میوند و غیره باشند.

واقعات ثبت شده شیوع مرض اسکاریازیس در این دو شفاخانه از تمام کابل نمایندگی کرده نمی تواند، چون تمام مریضان به این دو شفاخانه مراجعه نمی نمایند. واقعات آن ممکن است بیشتر از این یافته ها باشد. بنابراین لازم است مطالعات مشابه در مورد بررسی وضعیت شیوع کرم اسکاریس در سایر نقاط کشور و سایر شفاخانه های کابل انجام شود.

منابع

- Babamale OA, Ugbomoiko US, Heukelbach J.(2017) .High prevalence of Plasmodium falciparum and soil-transmitted helminth co-infections in a periurban community in Kwara State, Nigeria .*J Infect Public Health* ,S1876- 0341(17), 30094-1
- Dietrich CF, Sharma M, Chaubal N, Dong Y, Cui XW, Schindler-Piontek M, Richter J, Radzina M, Sandouk F, Kucharzik T, Schreiber-Dietrich D.(2017) .Ascariasis imaging: pictorial essay .*Z Gastroenterol*(5) 55, 479- 489
- Fernandez MC, Verghese S, Bhuvaneswari R, Elizabeth SJ, Mathew T, Anitha A, et al .(2002) A comparative study of the intestinal parasites prevalent among children living in rural and urban settings in and around Chennai .*Journal of Communicable Diseases*, 39-35,(1).
- Gehlot R, Saxena SS, Kumari I.(2017) .Post Extubation Bronchospasm in an Undiagnosed Case of Ascariasis: Anaesthetic Challenges .*Journal of Clinical and Diagnostic Research*, (2)11 ,(UD01-UD02)
- Markel EK, Voge M, John DT.(1992) .Medical parasitology, 7th Ed . WB Saunders, Philadelphia, 262-68,7
- Nishiura H, Imai H, Nakao H. .(2002) .Ascaris lumbricoides among children in rural communities in the Northern Area, Pakistan: prevalence, intensity, and associated socio-cultural and behavioral risk factors .*Acta Trop*, 233-31(3)83
- R.L. Pullan, J.L. Smith, R. Jasrasaria, S.J. Brooker.(2014) .*Global numbers of infection and disease burden of soil transmitted helminth infections in 2010 Parasit. Vectors*, 37-56,7
- Ramamoorthy K G.(2015) Anaesthesia and Ascaris pneumonia (Loeffler's syndrome) .*Indian J Anaesth*, 125-26 (2)59

Yılmaz H, Türkdoan MK, Akdeniz H, Kati, Demiroz AP.(1983) .Ascaris lumbricoides in the oral cavity: A case report .*Eastern Journal of Medicine*. 75-76, (2)3

اندازه‌گیری فقر چندبعدی در شهر کابل

بیژن اسحاق زی،^۱ داکتر سید کاظم حسینی،^۲ داکتر سید جعفر احمدی^۳

۱- نویسنده مسئول، دانش آموخته ماستری اقتصاد دانشگاه کاتب

۲- دکترای اقتصاد و عضو هیئت علمی دانشگاه کاتب

۳- دکترای روانشناسی و عضو هیئت علمی دانشگاه کاتب

چکیده

این تحقیق با هدف اندازه‌گیری فقر چندبعدی در شهر کابل که جامعه آماری آن را شهروندان کابل تشکیل می‌دهند با استفاده از روش تحقیقات توصیفی-تحلیلی انجام شده است. روش نمونه‌گیری تحقیق، تصادفی ساده و حجم نمونه آن ۵۰۰ نفر از شهروندان شهر کابل است. برای رسیدن به اهداف تحقیق، از پرسش‌نامه محقق ساخته شامل ۲۴ پرسش استفاده شده است. این پرسش‌نامه دارای پایایی بر اساس آلفای کرونباخ ۰.۷۹ است. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از آزمون‌های کولموگروف-اسمیرنوف و آزمون پارامتریک واریانس یک‌راهه استفاده شده است. بدین منظور نرم‌افزار SPSS 23 به کار گرفته شد است. یافته‌ها نشان داده است که در میان نواحی مختلف شهر، نرخ فقر چندبعدی تفاوت معنی‌داری به لحاظ آماری وجود دارد. ($p < 0.001$) نتایج و یافته‌ها نشان می‌دهد که فقیرترین مناطق شهر کابل نظر به رویکرد چندبعدی مناطق ۱۲، ۹، ۱۶، ۱۸ و ۲۰ و نظر به رویکرد صحت مناطق ۷ و ۸ و نظر به رویکرد مسکن مناطق ۱۶، ۹، ۱۲، ۱۸ و ۲۰ نظر به رویکرد درآمدی مناطق ۷، ۸ و نظر به رویکرد آموزش مناطق ۱۰، ۵ و ۲۱، ۲۲، ۱۵ است. کمترین نرخ فقر هم در مناطق ۱، ۲، ۳، ۴ شهر کابل دیده می‌شود.

کلمات کلیدی: فقر چندبعدی، خط فقر، محرومیت نسبی

مقدمه

امروزه در آستانه قرن بیست و یکم، هنوز هم فقر یکی از مشکلات اساسی جوامع بشری است. فقر، نشانه بارز توسعه نیافتگی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است و تبعات سیاسی و اجتماعی بسیاری را به دنبال دارد و از طرفی صحت روانی اقشار فقیر را به خطر می‌اندازد.

بشر، موجودی چندبعدی است و برای ادامه زندگی باید به رفع نیازهای گوناگون خود بپردازد. او به حدی دارای توان است که بتواند نیازهایش را تأمین کند؛ از این رو فقر به مفهوم جامعی بدل شده است که کل طیف زندگی بشر را دربر می‌گیرد؛ بنابراین، درآمد به عنوان شاخص فروش رفاه، شاخص مناسبی نیست و باید به وسیله دیگر صفات یا متغیرهایی همانند مسکن، سواد، امید به زندگی، دسترسی به کالاهای عمومی و موارد دیگر تکمیل شود (راغفر، ۱۳۹۰).

رویکرد اساسی و مطلق در جهت بررسی فقر در افغانستان، بررسی فقر درآمدی است که بر اساس هزینه سرانه سنجیده می‌شود؛ اما این رویکرد نمی‌تواند نشان‌دهنده تمامی ابعاد فقر باشد. امروزه کاملاً مشخص شده است که رفاه یک خانوار با مشاهده درآمدش مشخص نمی‌شود؛ از این رو محرومیت، تنها محدود به محرومیت درآمدی نیست؛ بلکه محرومیت از برخورداری از صحت، مسکن و سرپناه مناسب، آموزش، محرومیت منزلتی، سیاسی و اجتماعی از جمله اشکال مختلف محرومیت هستند. بنابراین، سنجش فقر چندبعدی، تصویر بهتر و واقعی‌تری از میزان محرومیت در نیازهای اساسی در اختیار سیاست‌گذاران می‌گذارد تا به برنامه‌ریزی دقیق‌تر در جهت رفع محرومیت‌های واقعی مردم بپردازند.

با توجه به مسائل یاد شده، لازم و ضروری است که این پدیده یعنی فقر چندبعدی در شهر کابل مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد و برای جلوگیری از آسیب‌ها، بررسی عوامل به وجود آورنده آن شناسایی شود.

فقر در فرهنگ‌ها، ملیت‌ها، موقعیت‌های جغرافیایی و اندیشه‌ها نمادهای متفاوت و ویژگی‌های گوناگونی از خود بروز می‌دهد. هر تعریف با نگاه به یکی از موقعیت‌ها و یا متناسب با یکی از شرایط ارائه می‌شود. با آن هم می‌توان گفت که فقر حالتی از کمبود منابع پولی و کمبود در تأمین نیازهای اساسی است (راغفر، ۱۳۹۲).

با استفاده از مفهوم فقر به برخی از ابعاد آن با توجه به مفهوم‌هایی که از آن استنتاج می‌شود می‌پردازیم. فقر را می‌توان به انواع مختلفی تقسیم کرد:

فقر مطلق را می‌توان به معنای نخوردن غذای کافی (گرسنگی یا سوءتغذیه) دانست. یعنی این حالت، بیانگر وضعیتی است که در آن، شرایط زندگی سختی حاکم است و نداشتن یک وعده غذایی بعدی ممکن است به معنای زندگی یا مرگ یک انسان باشد. از نشانه‌های آن می‌توان به اثرات سوءتغذیه، گرسنگی مزمن و تحلیل توان انسان به‌ویژه در کودکان اشاره کرد که در حال حاضر میلیون‌ها گر سنه، به آن گرفتارند. افراد دارای سطح درآمدی کمتر از تأمین حداقل ضروریات زندگی (سطح معیشت) به فقر مطلق دچارند. این نیازهای اساسی (حداقل امکانات معیشتی) عبارت‌اند از: غذا، بهداشت، درمان، آموزش و پرورش، لباس و... (خدادادکاشی، ۱۳۷۷).

پیتراوژند، یکی از حامیان مفهوم فقر نسبی، فقر را این‌گونه تعریف کرده است: افرادی که قادر به مشارکت در فعالیت‌های جامعه نبوده و فاقد شرایط زندگی و تسهیلات مرسوم جامعه باشند شامل تعریف فقر نسبی می‌شوند. اما فعالیت‌ها و نیازهای متداول در جامعه باید بیان شود. وی هم‌چنین معتقد است: افرادی به فقر نسبی مبتلا هستند که فاقد منابع درآمدی به منظور برخورداری از انواع رژیم‌های غذایی باشند و یا قادر به مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی نباشند و از تسهیلات بهداشتی و روزمره مقبول و عمومیت‌یافته در جامعه نصیبی نبرده باشند و نیز شاخص‌هایی مثل یک وعده غذا خوردن در رستوران در یکی از روزهای هفته، ارسال کارت کریسمس، گذراندن اوقات فراغت به صورتی مطلوب و... برخوردار نباشند. به عبارتی دیگر هنگامی افراد خانواده‌ها و گروه‌های یک جامعه را می‌توان فقیر نامید که آن‌ها منابع لازم برای دستیابی به غذا، شرکت در فعالیت‌ها و داشتن شرایط مطلوب زندگی را نداشته و از تسهیلات مرسوم (با حداقل این تسهیلات) که در جوامع آن‌ها پسندیده و مورد تشویق است بی‌بهره باشند. در واقع فقر نسبی، ارضای نیازهای فرد در رابطه با دیگران و نسبت به آن‌ها سنجیده می‌شود (خداداد کاشی، ۱۳۷۷).

هر چند در زمینه فقر مطالبی نوشته شده است اما نگاهی وسیع و کلان به آن نشده است. بیشتر مطالب نگاشته شده در این راستا با وجود برخورداری از محتوای وسیع، دارای عمق و ژرفای کافی نبوده‌اند. این تحقیق بر آن است تا گستره‌ای محدود را با ژرفای کافی کاویده و خلاصه‌ای از تحقیقات انجام شده در افغانستان را ارائه کند. به علت فقدان داده‌های احصایی مطالعات کمی در این بخش صورت گرفته است. این تحقیق در اندازه‌گیری فقر چندبعدی بسیار نادر بوده و جزء نخستین مطالعات در زمینه اندازه‌گیری آن، در شهر کابل به شمار می‌رود. این در حالی است که می‌توان تنها از یک تحقیقی که در این مورد صورت گرفته است نام برد.

سیار، فیاض احمد (۱۳۸۷) در تحقیق خود تحت عنوان «عوامل فقر در افغانستان، امکانات و راه‌های کاهش آن» که توسط مرکز ملی تحقیقات پالیسی صورت گرفته است با استفاده از پرسش‌نامه، داده‌های مربوط به ۱۷ ناحیه و ۵ ولسوالی کابل را جمع‌آوری کرده و دریافته است که مهم‌ترین عوامل گسترش فقر در افغانستان به‌طور عموم سپری شدن سه دهه جنگ و نابسامانی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی و به خصوص تاراج عمدی تأسیسات اقتصادی و اداره عامه است که در اثر مداخلات کشورهای خارجی و تحمیل جنگ‌های داخلی به وجود آمده است. همچنین بی‌اعتمادی به اوضاع سیاسی و نظام‌های حاکم در گذشته سبب فرار سرمایه‌های مادی و معنوی (اقتصادی و انسانی) به خارج از کشور شده است.

با توجه به این که هر تحقیق عملی، اهدافی را دنبال می‌کند، اهداف این تحقیق چنین خواهد بود: تعیین میزان فقر چندبعدی، تعیین میزان فقر صحت، تعیین میزان فقر مسکن، تعیین میزان فقر درآمد و تعیین میزان فقر آموزش بین نواحی شهر کابل و از دیدگاه شهروندان کابل.

روش‌شناسی تحقیق

نوع تحقیق: این تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی - تحلیلی است که به اندازه‌گیری فقر چندبعدی در شهر کابل می‌پردازد.

جامعه آماری: جامعه آماری در این تحقیق شامل شهروندان شهر کابل است که تعداد آن‌ها در زمان این تحقیق ۴۲۰۰۰۰ نفر تخمین زده می‌شود (احصائیه مرکزی، ۱۳۹۴).

نمونه آماری و روش نمونه‌گیری: در این تحقیق از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده شده است. تعداد نمونه‌ها در این تحقیق ۵۰۰ نفر انتخاب شده است. با استفاده از پیش‌برآورد وریانس متغیرهای مورد نظر از طریق مطالعه مقدماتی در جامعه آماری و همچنین با در نظر گرفتن دقت احتمالی،

ضریب اطمینان ۹۵٪ و حجم نمونه با استفاده از فرمول
$$n = \frac{Nt^2 pq}{(N-1)d^{2+t^2}pq}$$
 برآورد شده است. (منصوری فر، ۱۳۷۸).

ابزار تحقیق

الف) پرسش‌نامه اطلاعات عمومی: این پرسش‌نامه مربوط به داده‌های دموگرافیک یا جمعیت‌شناختی است که شامل مناطق، جنسیت، وضعیت تأهل، تعداد اعضای فامیل، درجه تحصیلات، سن، وظیفه و ملیت است.

ب) پرسش‌نامه اندازه‌گیری فقر چندبعدی در شهر کابل دارای ۴ بخش است. هر بخش دربرگیرنده ۶ پرسش است که در مجموع شامل ۲۴ پرسش می‌شود. بخش اول، پرسش‌های مرتبط با فقر مسکن، بخش دوم، پرسش‌های مرتبط با فقر صحت، بخش سوم، پرسش‌های مرتبط با فقر درآمدی و بخش چهارم پرسش‌های مرتبط با فقر آموزش را شامل می‌شود. این مقیاس در ۵ طیف از ۱ الی ۵ نمره‌گذاری می‌شود. به منظور برآورد پایایی^۱ یا قابلیت اعتماد پرسش‌نامه نیز از روش آلفای کرونباخ به وسیله نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. تحلیل نتایج نشان داد که میزان آلفای کرونباخ این پرسش‌نامه اصلاح‌شده ۰,۷۹ است که این مقدار برای کارهای تحقیقاتی خوب است. همچنین به منظور سنجش روایی^۲ صوری و یا اعتبار پرسش‌نامه اقداماتی از قبیل دریافت نظریات پنج نفر از خبرگان انجام شده است که نظریات آن‌ها بر تأیید روایی صوری و محتوایی پرسش‌نامه بوده است.

روش جمع‌آوری اطلاعات

برای جمع‌آوری اطلاعات به تعداد ۵۰۰ نسخه پرسش‌نامه برای شهروندان شهر کابل توزیع و پس از دو هفته جمع‌آوری شد. برای جمع‌آوری ادبیات تحقیق از کتابخانه، اینترنت، مطالعات تحقیقاتی و مقالات محققان استفاده شده است.

روش تحلیل اطلاعات

اطلاعات پس از جمع‌آوری از طریق روش‌های آماری - توصیفی و استنباطی مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهند گرفت. در تحلیل توصیفی از شاخص‌های توصیفی مانند میانگین، انحراف معیار و میانه استفاده خواهد شد. جداول و نمودارهای آن به دست خواهد آمد. به منظور تحلیل فرضیه‌های تحقیق

از آزمون‌های پارامتریک F یا آزمون تحلیل وریانس یک‌راهه^۱ استفاده شده است. تمام این تحلیل‌ها توسط نرم‌افزار SPSS انجام خواهد شد.

مدل مفهومی تحقیق

ابعاد و شاخص‌های موجود سطح فقر در یک کشور، تماماً مبتنی بر ادراک مشاهده‌کنندگان و شرکت‌کنندگان است. این امر مشکلاتی را در زمینه عینیت و قابلیت قیاس بودن این شاخص‌ها به وجود می‌آورد (کریمی، ۱۳۹۴).

پس از بررسی موضوع و استفاده از نظریات محققان، کارشناسان، اساتید و خبرگان این امر، مبانی نظری تحقیق به صورت زیر مطرح می‌شود. برای این که بتوان فرضیه‌های تحقیق را بررسی و اجرا کرد از مدل مفهومی زیر استفاده شده است که مبتنی بر مبانی نظری تحقیق است. شایان ذکر است که مدل مفهومی تحقیق برگرفته از مبنای نظری تحقیق و مقالات مرتبط با موضوع این نوشتار است. با بررسی جامع و نگرشی سیستمی به عوامل تأثیرگذار بر مقوله اندازه‌گیری فقر، با نظر اندیشمندان و صاحب‌نظران متخصص این امر، مدل زیر طراحی شده است.

جدول ۱ مدل مفهومی تحقیق

مفهوم	عوامل	ابعاد
فقر چندبعدی	مسکن	بافت واحدهای مسکونی از نظر وضعیت دوام (ستارزاده، ۱۳۸۵)
		بافت واحدهای مسکونی از نظر قدامت ساخت (ستارزاده، ۱۳۸۵)
	صحت	وضعیت صحت (محمدی، ۱۳۹۲)
		عملکرد سیستم صحت (محمدی، ۱۳۹۲)
	آموزش	امکانات آموزشی (شفیعا، ۱۳۸۰)
		محتوای آموزشی (شفیعا، ۱۳۸۰)
	درآمد	ضریب جینی (معصومه‌نژاد، ۱۳۹۲)

یافته‌های تحقیق

بیشترین در صد فراوانی مربوط است به منطقه ۱۹ با در صد ۸,۲ و کمترین در صد فراوانی مربوط به منطقه ۲۱ با در صد ۰,۸ و میانگین گروه سنی پاسخ‌دهندگان ۳۲,۱۹ است. بیشترین پاسخ‌دهندگان مربوط به مقطع تحصیلات کمتر از دیپلوم با ۲۶,۸ درصد و کمترین مربوط به مقطع تحصیلی لیسانس با ۳,۴ درصد. بیشترین پاسخ‌دهندگان مرد با ۸۳,۸ درصد و کمترین پاسخ‌دهندگان زن با درصد ۱۶,۲ درصد است. بیشترین پاسخ‌دهندگانی که متأهل بودند با درصد فراوانی ۶۵,۲ و کمترین آن‌ها زنان با در صد ۳۴,۸ و بیشترین تعداد پاسخ‌دهندگان تعداد اعضاء فامیل بین ۸ الی ۱۰ نفر با درصد ۴۸,۸ و دارایی و وظایف آزاد با درصد ۲۷,۲.

تجزیه و تحلیل استنباطی داده‌ها (آمار استنباطی)

آزمون فرضیه‌ها

در این بخش، پیش شرط آزمون‌های پارامتریک بررسی شد. اکنون در ابتدا نرمالتی را بررسی خواهیم کرد.

آزمون نرمالتی

به منظور استفاده از آزمون‌های پارامتریک لازم است که در ابتدا شرط نرمال بودن توزیع نمرات در جامعه از آزمون کولموگروف اسمیرنوف به کار گرفته می‌شود. نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنوف برای نرمال بودن توزیع نمرات در جامعه نشان می‌دهد که توزیع نمرات فقر چندبعدی، مسکن، صحت و آموزش نرمال هستند؛ بنابراین می‌توان برای بررسی فرضیه‌ها در این نمرات از آزمون پارامتریک استفاده کرد. نتایج نشان می‌دهد که شرط نرمالتی در فقر درآمد رعایت نشده است. چون تعداد افراد نمونه در این تحقیق از ۴۰ نفر بیشتر است؛ بنابراین شرط نرمال بودن لازم نیست و خطا هم در حدی نیست که روی نتیجه تأثیر داشته باشد؛ لذا برای این متغیرها هم می‌توان از آزمون‌های پارامتریک استفاده کرد.

۱. در میزان نرخ فقر چندبعدی بین نواحی شهر کابل تفاوت‌های معنی‌داری وجود دارد.

برای بررسی این فرضیه از آزمون تحلیل وریانس یک‌راهه که به آن ANOVA یا آزمون F می‌گویند استفاده شده است. برای دریافت تفاوت بین گروه‌ها از آزمون تعقیبی توکی استفاده شده است.

جدول (۲) بررسی فرضیه اصلی

مناطق	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	اطمینان برای فاصله ۹۵٪		حداکثر
					مرز پایینی	مرز بالایی	
مرکزی	۶۵	۶۲,۵۲۳۱	۱۰,۵۴۱۷۴	۱,۳۰۷۵۴	۵۹,۹۱۱۰	۶۵,۱۳۵۲	۲۹,۰۰
شمالی	۱۳۶	۶۴,۸۸۹۷	۱۶,۱۰۹۶۶	۱,۳۸۱۳۹	۶۲,۱۵۷۷	۶۷,۶۲۱۷	۳۸,۰۰
جنوبی	۶۲	۶۳,۷۲۵۸	۱۰,۷۸۲۷۶	۱,۳۶۹۴۱	۶۰,۹۸۷۵	۶۶,۴۶۴۱	۳۸,۰۰
شرقی	۹۳	۷۵,۰۸۶۰	۱۹,۲۵۵۵۲	۱,۹۹۶۷۰	۷۱,۱۲۰۴	۷۹,۰۵۱۶	۳۱,۰۰
غربی	۱۴۴	۶۷,۶۶۶۷	۱۵,۵۵۵۴۵	۱,۳۹۹۳۹	۶۵,۱۰۴۳	۷۰,۲۲۹۰	۳۷,۰۰
کل	۵۰۰	۹۷,۱۳۴۰	۱۵,۹۳۳۱۰	۷۱۲۵۱	۶۵,۷۳۴۱	۶۸,۵۳۳۹	۲۹,۰۰

فقر چندبعدی	مجموع مجزورات	درجه آزادی	میانگین مجزورات	آماره	سطح معنی داری
بین گروهی	۸۷۰۸,۸۱۰	۴	۲۱۷۷,۲۰۳	۹,۱۳۷	۰,۰۰۰
درون گروهی	۱۱۷۹۵۳,۲۱۲	۴۹۵	۲۳۸,۲۸۹		
کل	۱۲۶۶۶۲,۰۲۲	۴۹۹			

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

نتایج در جدول (۲) نشان می‌دهد که در میزان فقر چندبعدی در شهر کابل تفاوت معنی‌دار وجود دارد. نظریات شهروندان شهر کابل از لایه‌لای پر سش‌نامه می‌رساند که با فرضیه مطرح شده هم‌خوانی و هم‌سویی دارد و رتبه‌بندی محرومیت در هر یک از نواحی از نظم خاصی برخوردار نیست، طوری که بر اساس آزمون تعقیبی در مناطق شرقی شهر که نواحی ۱۲، ۹، ۱۶، ۱۸، ۲۰ را شامل می‌شود بیشترین فقر چندبعدی در آن دیده می‌شود و کمترین نرخ فقر چندبعدی را می‌توان در مناطق مرکزی شهر یعنی نواحی ۴، ۳، ۲، ۱ شاهد بود.

۲. در میزان فقر صحت بین نواحی شهر کابل تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

برای بررسی این فرضیه از آزمون تحلیلی وریانس یک‌راهه که به آن ANOVA یا آزمون F می‌گویند استفاده شده و برای دریافت تفاوت بین گروه‌ها از آزمون تعقیبی توکی استفاده شده است.

جدول (۳) بررسی فرضیه فرعی

مناطق	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	اطمینان برای فاصله ۹۵٪		حداقل	حداکثر
					مرز پایینی	مرز بالایی		
مرکزی	۶۵	۲۴,۳۵۸	۴,۹۳۵۳۰	۶۱۲۱۵	۲۳,۵۷۶۸	۲۵,۵۷۶۸	۱۲,۰۰	۳۳,۰۰
شمالی	۱۳۶	۲۶,۱۹۸۵	۵,۴۷۵۶۳	۴۶۹۵۳	۲۵,۲۶۹۹	۲۷,۱۲۷۱	۱۲,۰۰	۳۶,۰۰
جنوبی	۶۲	۲۸,۵۰۰	۵,۸۱۳۴۳	۷۴۷۲۰	۲۷,۰۰۵۹	۲۹,۹۹۴۱	۱۲,۰۰	۳۶,۰۰
شرقی	۹۳	۲۶,۰۶۴۵	۵,۷۲۱۴۴	۵۹۳۳۹	۲۴,۸۸۶۲	۲۷,۲۴۲۸	۱۱,۰۰	۳۳,۰۰
غربی	۱۴۴	۲۵,۵۳۴۷	۶,۰۹۳۵۷	۵۰۷۸۰	۲۴,۵۳۱۰	۲۶,۵۳۸۵	۱۰,۰۰	۳۷,۰۰
کل	۵۰۰	۲۶,۰۲۸۰	۵,۷۷۴۵۹	۲۵۸۲۵	۲۵,۵۲۶	۲۶,۵۳۵۴	۱۰,۰۰	۳۷,۰۰

فقر صحت	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره	سطح معنی داری
بین گروهی	۶۰۰,۱۶۷	۷	۱۵۰,۰۴۲	۴,۶۳۱	۰,۰۰۰
درون گروهی	۱۶۰۳۹,۴۴۱	۴۹۵	۳۲,۴۰۳		
کل	۱۶۶۳۹,۶۰۸	۴۹۹			

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

نتایج در جدول (۳) نشان می‌دهد که میزان فقر صحت در بین نواحی شهر کابل تفاوت معنی‌دار وجود دارد. نظریات شهروندان شهر کابل از لابه‌لای پرسش‌نامه می‌رساند که با فرضیه مطرح‌شده هم‌خوانی و هم‌سویی دارد. رتبه‌بندی محرومیت صحت در هر یک از نواحی از نظم خاصی برخوردار نیست. طوری که آزمون تعقیبی نشان می‌دهد در مناطق جنوبی شهر کابل که متشکل از نواحی ۸ و ۷ می‌شود بیشترین فقر صحت دیده می‌شود و کمترین نرخ فقر صحت را می‌توان در مناطق مرکزی شهر که متشکل است از نواحی ۴، ۳، ۲، ۱ است شاهد بود.

۳. در میزان فقر مسکن بین نواحی شهر کابل تفاوت‌های معنی‌داری وجود دارد.

برای بررسی این فرضیه از آزمون تحلیل وریانس یک‌راهه که به آن ANOVA یا آزمون F می‌گویند استفاده شده است و برای دریافت بین گروه‌ها از آزمون تعقیبی توکی استفاده شده است.

جدول (۴) بررسی فرضیه فرعی

مناطق	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	اطمینان برای فاصله ۹۵٪		حداقل	حداکثر
					مرز پایینی	مرز بالایی		
مرکزی	۶۵	۲۴,۲۶۱۵	۹,۵۹۸۶۳	۱,۱۹۰۵۶	۲۱,۸۸۳۱	۲۶,۶۴۰۰	۹,۰۰	۵۸,۰۰
شمالی	۱۳۶	۲۴,۰۳۶۸	۱۳,۱۷۳۱۵	۱,۱۲۹۵۹	۲۱,۸۰۲۸	۲۶,۲۷۰۷	۹,۰۰	۶۴,۰۰
جنوبی	۶۲	۲۰,۲۰۹۷	۹,۲۳۶۶۶	۱,۱۷۳۰۶	۱۷,۸۶۴۰	۲۲,۵۵۵۴	۱۰,۰۰	۶۲,۰۰
شرقی	۹۳	۳۵,۲۲۵۸	۱۶,۸۰۵۸۸	۱,۷۴۲۶۹	۳۱,۷۶۴۷	۳۸,۶۸۶۹	۸,۰۰	۶۶,۰۰
غربی	۱۴۴	۲۷,۸۹۵۸	۱۴,۲۲۳۳۷	۱,۱۸۵۲۰	۲۵,۵۵۳۱	۳۰,۲۳۸۶	۸,۰۰	۶۴,۰۰
کل	۵۰۰	۲۶,۷۸۴۰	۱۴,۱۸۱۹۵	۶۳۴۲۴	۲۵,۵۳۷۹	۲۸,۰۳۰۱	۸,۰۰	۶۶,۰۰

فقر مسکن	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره	سطح معنی داری
بین گروهی	۱۰۹۲۵,۳۳۲	۴	۲۷۳۱,۳۳۳	۱۵,۱۱۷	۰,۰۰۰
درون گروهی	۸۹۴۳۷,۳۴۰	۴۹۵	۱۸۰,۶۸۱		
کل	۱۰۰۳۶۲,۶۷۲	۴۹۹			

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

نتایج در جدول (۴) نشان می‌دهد که میزان فقر مسکن در بین نواحی شهر کابل تفاوت معنی‌دار وجود دارد. نظریات شهروندان شهر کابل از لابه‌لای پرسش‌نامه می‌رساند که با فرضیه مطرح‌شده هم‌خوانی و هم‌سویی دارد و رتبه‌بندی محرومیت مسکن در هر یک از نواحی از نظم خاصی برخوردار نیست؛ طوری که آزمون تعقیبی نشان می‌دهد در مناطق شرقی شهر که متشکل از نواحی ۱۲، ۹، ۱۶، ۱۸، ۲۰ بیشترین فقر مسکن دیده می‌شود و کمترین نرخ فقر مسکن را می‌توان در مناطق مرکزی شهر که متشکل از نواحی ۴، ۳، ۲، ۱ است شاهد بود.

۴. در میزان فقر درآمدی بین نواحی شهر کابل تفاوت‌های معنی‌داری وجود دارد.

برای بررسی این فرضیه از آزمون تحلیل وریانس یک‌راهه که به آن ANOVA یا آزمون F می‌گویند استفاده شده و برای دریافت تفاوت بین گروه‌ها از آزمون تعقیبی توکی استفاده شده است.

جدول (۵) بررسی فرضیه فرعی

مناطق	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	اطمینان برای فاصله ۹۵٪		حداقل	حداکثر
					مرز پایینی	مرز بالایی		
مرکزی	۶۵	۸,۰۴۶۲	۱,۴۲۹۹۳	۰.۱۷۷۳۶	۷,۶۹۱۸	۸,۴۰۰۵	۴,۰۰	۱۲,۰۰
شمالی	۱۳۶	۸,۵۷۳۵	۱,۷۳۶۸۹	۰.۱۴۸۹۴	۸,۲۷۹۰	۸,۸۶۶۸۱	۴,۰۰	۱۲,۰۰
جنوبی	۶۲	۹,۰۰۰۰	۱,۵۴۷۰۸	۰.۱۹۶۴۸	۸,۶۰۷۱	۹,۳۹۲۹	۵,۰۰	۱۱,۰۰
شرقی	۹۳	۸,۲۲۵۸	۱,۹۷۳۳۵	۰.۲۰۴۶۳	۷,۸۱۹۴	۸,۶۳۲۲	۴,۰۰	۱۴,۰۰
غربی	۱۴۴	۸,۳۹۵۸	۱,۵۷۴۳۵	۰.۱۳۱۲۰	۸,۱۳۶۵	۸,۶۵۵۲	۴,۰۰	۱۳,۰۰
کل	۵۰۰	۸,۴۴۲۰	۱,۶۹۴۸۱	۰.۰۷۵۷۹	۸,۲۹۳۱	۸,۵۹۰۹	۴,۰۰	۱۴,۰۰

فقر درآمدی	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره	سطح معنی‌داری
بین گروهی	۳۶,۴۹۶	۴	۹,۱۲۴	۳,۲۳۳	۰,۰۰۰
درون گروهی	۱۳۹۶,۸۲۲	۴۹۵	۲,۸۲۲		
کل	۱۴۳۳,۳۱۸	۴۹۹			

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

نتایج در جدول (۵) نشان می‌دهد که میزان فقر درآمد در بین نواحی شهر کابل تفاوت معنی‌دار وجود دارد. نظریات شهروندان شهر کابل از لایه‌لای پرسش‌نامه می‌رساند که با فرضیه مطرح‌شده هم‌خوانی و هم‌سویی دارد و رتبه‌بندی محرومیت مسکن در هر یک از نواحی از نظم خاصی برخوردار نیست، طوری که در مناطق جنوبی شهر کابل که شامل نواحی ۸ و ۷ می‌گردد بیشترین فقر درآمد دیده می‌شود و کمترین نرخ فقر درآمد را می‌توان در مناطق مرکزی شهر که متشکل از نواحی ۴، ۳، ۲، ۱ است شاهد بود.

۵. در میزان فقر در آموزش بین نواحی شهر کابل تفاوت‌های معنی‌داری وجود دارد.

برای بررسی این فرضیه از آزمون تحلیل وریانس یک‌راهه که به آن ANOVA یا آزمون F می‌گویند استفاده شد و برای دریافت تفاوت بین گروه‌ها از آزمون تعقیبی توکی استفاده شده است.

جدول (۶) بررسی فرضیه فرعی

مناطق	تعداد	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	اطمینان برای فاصله ۹۵٪		حداقل	حداکثر
					مرز پایینی	مرز بالایی		
مرکزی	۶۵	۵,۸۶۱۵	۱,۶۹۴۴۵	-۲۱۰۱۷	۵,۴۴۱۷	۶,۲۸۱۴	۲,۰۰	۹,۰۰
شمالی	۱۳۶	۶,۰۸۰۹	۱,۴۲۴۹۴	-۱۲۲۱۹	۵,۸۳۹۲	۶,۳۲۲۵	۲,۰۰	۹,۰۰
جنوبی	۶۲	۶,۰۱۶۱	۱,۱۶۴۳۶	-۱۴۸۱۳	۵,۷۱۹۹	۶,۳۱۲۳	۴,۰۰	۸,۰۰
شرقی	۹۳	۵,۵۶۹۹	۱,۴۷۷۳۵	-۱۵۳۱۹	۵,۲۶۵۶	۵,۸۷۴۱	۲,۰۰	۸,۰۰
غربی	۱۴۴	۵,۸۴۰۳	۱,۳۷۲۳۷	-۱۱۴۳۶	۵,۶۱۴۲	۶,۰۶۶۳	۳,۰۰	۹,۰۰
کل	۵۰۰	۵,۸۸۰۰	۱,۴۳۴۴۷	۰,۶۴۱۵	۵,۷۵۴۰	۶,۰۰۶۰	۲,۰۰	۹,۰۰

فقر آموزش	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	آماره	سطح معنی داری
بین گروهی	۱۵,۸۳۰	۴	۳,۹۵۷	۱,۹۳۸	۰,۰۰۰
درون گروهی	۱۰۱۰,۹۷۰	۴۹۵	۲,۰۴۲		
کل	۱۰۲۶,۸۰۰	۴۹۹			

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

نتایج در جدول (۶) نشان می‌دهد که میزان فقر آموزش در بین نواحی شهر کابل تفاوت معنی‌دار وجود دارد. نظریات شهروندان شهر کابل از لایه‌لای پرسش‌نامه می‌رساند که با فرضیه مطرح شده هم‌خوانی و همسویی دارد و رتبه‌بندی محرومیت مسکن در هر یک از نواحی از نظم خاصی برخوردار نیست، طوری که در مناطق شمال شهر که متشکل از نواحی ۵، ۱۵، ۱۰، ۲۲، ۲۱ است بیشترین فقر آموزش دیده می‌شود و کمترین نرخ فقر آموزش را می‌توان در مناطق شرقی شهر که متشکل از نواحی ۱۲، ۹، ۱۶، ۱۸، ۲۰ است شاهد بود.

بحث در نتایج

هدف اصلی این تحقیق اندازه‌گیری فقر چندبعدی در شهر کابل بود. جمع‌بندی مطالب فوق‌الذکر ما را به این نتیجه می‌رساند که در درون هر منطقه شهر، رتبه‌بندی محرومیت، نظم خاصی ندارد؛ به‌طوری‌که ممکن است در یک منطقه فقر درآمدی بیشترین محرومیت باشد و در منطقه‌ای دیگر فقر صحت بالاترین نرخ را داشته باشد. با بررسی شاخص‌های فقر با رویکردهای مختلف مشاهده می‌شود که فقیرترین مناطق از نظر فقر چندبعدی مناطق شرقی که متشکل است از نواحی ۱۶، ۹، ۱۲، ۲۰، ۱۸ از نظر فقر صحت مناطق جنوبی که متشکل است از نواحی ۸، ۷ و از نظر فقر مسکن مناطق شرقی شهر که متشکل است از نواحی ۲۰، ۱۸، ۱۶، ۹، ۱۲ و از نظر فقر درآمدی مناطق جنوبی شهر که متشکل است از نواحی ۸، ۷ و از نظر فقر آموزشی مناطق شمالی که متشکل است از نواحی ۱۰، ۵، ۱۵، ۲۱، ۲۲ و کمترین فقر را می‌توان در مناطق مرکزی شاهد بود. در نتیجه می‌توان عنوان کرد که مناطق در قسمت‌های شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز قرار دارند باهم از نظر محرومیت فرق دارند و این نتایج فرضیات ما را در مورد شهر کابل اثبات می‌کند. در نتیجه این تحقیق معلوم می‌شود که بین درآمد و فقر صحت یک ارتباط مستقیم و مثبت وجود دارد. چون در مناطق جنوبی شهر که متشکل است از نواحی ۸، ۷ هر دو فقر یعنی فقر صحت و درآمد نظر به مناطق دیگر شهر بیشتر وجود دارد و بر اساس این تحقیق می‌توان عنوان کرد که باید در شهر کابل یک نقشه فقر بر اساس هرکدام از نیازهای اساسی در مناطق بیست‌ودوگانه شهر کابل تهیه و برنامه‌ریزی مدون برای تمام مناطق شهر کابل با در نظر داشت نوع محرومیت اجرا شود.

در مطالعات بعدی پیشنهاد می‌شود که فقر چندبعدی در شهرهای دیگر افغانستان نیز انجام شود.

منابع

- اسلامی، سیف‌الله. (۱۳۷۹). *بررسی یارانه و خط فقر، فصلنامه علمی - ترویجی پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی ۶* (۵): ۲۴-۲۳.
- استانکزی، محمدناصر. (۱۳۸۳). *مطالعه و تحقیق وضع دموگرافی افغانستان*، کابل، آکادمی علوم.
- ارضروم چیلر، نسرين. (۱۳۸۴) ابعاد گوناگون فقر در ایران، *مجموعه مقالات پژوهشی‌های اقتصادی، اداره بررسی‌ها و سیاست‌های اقتصادی ۳* (۱۷): ۴۳-۴۴.
- اطهاری، ماهر. (۱۳۸۴) *فقر مسکن در ایران*
- ابوالفتحی قمی، ابوالفضل (۱۳۷۱) *درآمدی بر شناخت شاخص‌های نابرابری درآمد و فقر*. مرکز آمار ایران.
- بهروز، هادی. (۱۳۸۴) فقر و نابرابری درآمد در ایران. *فصلنامه پژوهش‌های رفاه اجتماعی ۳* (۶): ۲۳-۲۲.
- بهزادنسب، جانعلی. (۱۳۷۳) *مسکن روستایی در ایران. فصلنامه توسعه مسکن در ایران ۵* (۹): ۴۴-۴۳.
- پروین، سهیلا. (۱۳۸۹). تأثیرات تغییرات قیمت بر فقر. *فصلنامه اقتصاد مقداری ۴* (۱۰): ۲۰-۲۱.
- تودارو، مایکل: مترجم، فرجامی، غلام علی. (۱۳۷۲) *توسعه اقتصادی در جهان*. تهران: نشر نی.
- خداداد کاشی، فرهاد. (۱۳۷۷). اندازه‌گیری فقر در ایران برحسب خصوصیات اجتماعی و اقتصادی خانوارها. *پژوهشنامه بازرگانی ۴* (۸): ۱۱-۱۲.
- خداداد کاشی، فرهاد (۱۳۸۱) اندازه‌گیری شاخص‌های فقر در ایران. *فصلنامه گروه پژوهشی آمار اقتصادی ۶* (۵): ۴۴-۴۵.
- راغفر، حسین. (۱۳۹۲) اندازه‌گیری فقر چندبعدی در شهر تهران. *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ۲* (۷): ۱۰-۱۲.
- ریاست مستقل احصائیه مرکزی (۱۳۹۴) *سروی نفوس نواحی شهر کابل. فصلنامه احصائیه مرکزی ۱۰* (۲): ۹-۱۲.
- زاهدی مازندرانی، محمدجواد. (۱۳۹۳) فقر روستایی روند و اندازه‌گیری آن در ایران. *فصلنامه پژوهش‌های رفاه و اجتماعی ۳* (۱): ۸-۹.
- ستارزاده، داود. (۱۳۸۵) بررسی شاخص‌های جمعیتی مسکن ایران در سال ۱۳۸۵. *فصلنامه جمعیت شماره ۶۷* ۱۱ (۳): ۱۷-۲۳.

- سیار، فیاض احمد. (۱۳۸۷) *عوامل فقر در افغانستان امکانات و راه‌حل‌های کاهش آن*. مرکز ملی تحقیقات پالیسی، کابل: نشر مرکز تحقیقات و پالیسی.
- شیانی، ملیحه. (۱۳۹۲) فقر، محرومیت و شهروندی در ایران. *فصلنامه پژوهش‌های رفاه اجتماعی*، ۳ (۲): ۴۲-۴۴.
- شفیعا، محمدعلی. (۱۳۸۰) عملکرد در آموزش عالی ایران. *فصلنامه موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی*، ۲ (۴): ۵-۱۲.
- فطرس، محمدحسن. (۱۳۷۵) *بررسی برخی عوامل ایجاد فقر در اقتصاد ایران سازمان و بودجه*، ۱ (۳): ۷-۸.
- کیمیگر، مسعود. (۱۳۹۲) فقر و سوء‌تغذیه در ایران. *فصلنامه پژوهش‌های رفاه اجتماعی*، ۱۰ (۹): ۴-۶.
- کریمی، رامین. (۱۳۹۴) *رهنمای آسان تحلیل آماری با SPSS*. تهران: انتشارات مصور.
- معصومه، نژاد عبدالله. (۱۳۹۲) شاخص‌های توزیع درآمد در ایران. *مجله اقتصادی*، ۱۱ (۲): ۳-۱۲.
- مهریار، امیرهوشنگ (۱۳۷۳) فقر تعریف و اندازه‌گیری آن. *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی*، ۷ (۱۰): ۲-۴.
- ماهر، علی. (۱۳۸۴) بررسی رابطه فقر و سلامت در ایران. *فصلنامه پژوهش‌های رفاه اجتماعی*، ۳ (۲): ۲۰-۲۳.
- محمدی، خسرو. (۱۳۹۲) بررسی ابعاد چهارچوب مفهومی شاخص‌های سلامت روانی. *فصلنامه تحقیقات علوم رفتاری*، ۱۱ (۵): ۳-۱۲.

- Allison, R. A. & Foster, J. E. (1999) *Measuring Health Inequality Using Qualitative Data*; Working paper, NO. 99.10. Harverd center for population and Development studies. 2 (5): pp. 42-45.
- Anand, S. and Sen, A. K. (2000) The Income Component of the Human Development Index; *Journal of Human Development* 5 (2): pp. 54-55
- Anderson, Gordon, Crawford, Ian and Leicester, Andrew (2005) Statistical Tests for Multidimensional Poverty Analysis; *international center UK*. 12 (5): pp. 12-13
- Anand, S. and Sen, A. K. (2000) The Income Component of the Human Development Index; *Journal of Human Development*.

- Bejoy, k.Thomas, Roldan Muradian, Gerald Degroot and Arie Ruijter (2009) Multidimensional Poverty and Identification of Poor Households: A Case from Kerela, India; *Journal of Human Development and capabilities*.
- Bourguignon, F., and S. R. Chakravarty (2003) The Measurement of Multidimensional Poverty; *Journal of Economic Inequality*.
- Bibi, S. (2004) Comparing Multidimensional Poverty Between Egypt and Human Development in Africa, Oxford.
- Haughton, Janathan & R. Khandker Shahidur (2009) Handbook of Poverty and Inequality; *World Bank Press, Washington DC*.pp.45-46
- Sen, Amartya K. (1998) *Development as Freedom: Oxford: Oxford University Press*.
- Tsui, K. Y. (2002) Multidimensional Poverty Indices; *Social Choice and Welfar*.pp.10-13

بررسی تأثیر صادرات بر تولید ناخالص داخلی در منتخب کشورهای در حال توسعه

طی سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۱۳

محمد هاشم کاظمی^۱، نجیب‌الله ارشد^۲، محمدیحیی میرزا^۳

۱- دانش آموخته ماستری اقتصاد دانشگاه کاتب و نویسنده مسئول

۲- ماستر اقتصاد و عضو هیئت علمی دانشگاه کاتب

۳ - ماستر اقتصاد و عضو هیئت علمی دانشگاه کاتب

چکیده

یکی از استراتژی‌های مهم برای رشد اقتصادی، راهبرد توسعه صادرات است. تجارت و به‌ویژه صادرات از مباحث مهم اقتصادی است. با توجه به اهمیت خاص و روزافزون صادرات و درآمدهای حاصل از آن در امر برنامه‌ریزی‌های اقتصادی، لزوم بررسی جایگاه صادرات در اقتصاد کشورهای شامل تحقیق و تأثیر آن بر رشد اقتصادی این کشورها ضروری به نظر می‌آید. بنابراین این تحقیق به بررسی عواملی مانند صادرات، موجودی سرمایه و نیروی کار بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب خواهد پرداخت. بدین منظور از داده‌های ترکیبی (پانل دیتا) برای بررسی اثر هر یک از متغیرهای موردنظر بر رشد اقتصادی استفاده شده است. حدود تحقیق از لحاظ مکانی به منتخبی از کشورهای در حال توسعه (تاجیکستان، افغانستان، پاکستان، نپال، لبنان، آذربایجان، بنگلادش، بوتان و سریلانکا) و از لحاظ زمانی به دوره (۲۰۰۸-۲۰۱۳) مربوط است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که صادرات، موجودی سرمایه و نیروی کار در سطح اهمیت ۵ فیصد اثر مثبت و معنادار بر تولید ناخالص داخلی کشورهای شامل تحقیق داشته‌اند ولی اثر هریک بالای رشد اقتصادی متفاوت است.

کلمات کلیدی: صادرات، موجودی سرمایه، نیروی کار، تولید ناخالص داخلی و پانل دیتا.

مقدمه

اهمیت و نقش صادرات در فرایند رشد اقتصادی بر هیچ کس پوشیده نیست. رشد اقتصادی به دلیل اینکه راه حل بسیاری از معضلات اقتصادی از جمله فقر، بیکاری، تورم و توزیع نامناسب درآمدها تلقی می شود به عنوان یک هدف مهم مورد نظر دولت ها بوده است. اهمیت این شاخص به اندازه ای است که امروزه به عنوان نشانه ای از قدرت کشورها تلقی می شود. دستیابی به نرخ رشد اقتصادی بالاتر متضمن به کارگیری سیاست های مناسب اقتصادی است که یکی از بخش های اصلی این سیاست ها را سیاست های تجاری تشکیل می دهد (دژپسند و صبوری، ۱۳۸۷).

هنگامی که اقتصاد یک کشور از رشد بالا و مستمر برخوردار نباشد تنگنای رشد، نشانه فقدان رقابت پذیری و فناوری های باکیفیت و نهادهای توسعه ای است که این عوامل پیش شرط اساسی رشد صادرات اند. بنابراین کشوری که در دام رشدهای کند و محدود گرفتار است صادرات قابل ملاحظه و پایدار نخواهد داشت. هنگامی که در یک اقتصاد، بر صادرات پایدار تأکید می شود در واقع بر بسترهای فنی، نهادی و ایجاد رقابت پذیری در اقتصاد تأکید شده است. این الزامات نهادی همان الزامات رشد است. در واقع، صادرات واقعی و مداوم و رشد مستمر هر دو، معلول علل مشترک هستند؛ در عین حال عرضه کالاهای صادراتی جزء قابل ملاحظه رشد است (شاگری و همکاران، ۱۳۸۹).

سیاست گسترش تجارت بین الملل و توسعه صادرات از دیرباز مورد توجه اقتصاددانان و سیاست گذاران اکثر کشورهای جهان بوده و یکی از ارکان مهم برنامه ریزی را به خود اختصاص داده است. بی شک کشوری که اقتصاد آن بر محور تک محصولی باشد در تحولات اقتصادی یا بحران های اقتصادی بیش تر در معرض خطر است و در این بحران ها و تحولات ضربه پذیرتر خواهد بود. رهایی از اقتصاد تک محصولی و ایجاد تنوع در اقلام صادرات و به طور ویژه توسعه صادرات فرآورده های کالاها از ضرورت های خاص کشورهای منتخب شامل تحقیق به شمار می رود (معمارنژاد، ۱۳۸۸).

در این نوشتار محور و تمرکز بحث، بررسی میزان صادرات بر تولید ناخالص داخلی در کشورهای منتخب تحقیق است. سازمان دهی این مقاله به این شرح است که پس از مقدمه در بخش دوم، به مبانی نظری پرداخته می شود. در بخش سوم مطالعات تجربی صورت گرفته در حوزه خارجی بیان خواهد شد. در بخش چهارم الگوی مطالعه معرفی می شود. بخش پنجم به تخمین مدل اختصاص یافته است و سرانجام در بخش ششم پیشنهادها ارائه خواهد شد.

۲. مبانی نظری

صادرات کالا و خدمات، نقش مهمی در اقتصاد کشورها دارد. با رونق گرفتن تجارت، همه کشورهای دنیا تلاش می کنند که با اتخاذ سیاست های مناسب این موتور اقتصادی را فعال تر کنند. بنابراین، رقابت

در عرصه تجارت افزایش خواهد یافت. در این میان کشورهایی که دارای استراتژی مشخص و دورنمایی از صادرات محصولات خود بوده‌اند موفق‌تر عمل خواهند کرد.

منافع صادرات همواره موردتوجه اقتصاددانان بوده است. نظریه استوارت میل^۱ در خصوص منافع صادرات با وجود این که در قرن ۱۹ میلادی عنوان شده هنوز هم تازگی خود را حفظ کرده است. استوارت میل به نقل از ریکاردو^۲ عنوان می‌کند که یک کشور از طریق صادرات می‌تواند کالاهایی را وارد کند که خود قادر به تولید آن نیست. منابع و امکانات در مکان‌ها و بخش‌هایی به کار گرفته می‌شوند که از کارایی بیش‌تری برخوردار باشند؛ روش‌های تولیدی مناسب‌تری به کار گرفته خواهد شد و بهره‌وری افزایش می‌یابد. بنابراین تولید جهانی به میزان زیادی توسعه می‌یابد. رشد صادرات موجب افزایش درآمد و اشتغال شده و با فراهم آوردن امکان بهره‌گیری از صرفه‌های مقیاس، بهره‌گیری از تکنولوژی‌های پیشرفته، امکان تخصیص بهینه منابع و افزایش رقابت در تولید محصولات می‌تواند موجب افزایش بهره‌وری کل عوامل تولید و رسیدن به رشد اقتصادی بالاتر شود.

امروز رابطه میان صادرات و رشد اقتصادی به عنوان یکی از موضوعات مهم توسعه قلمداد شده است. در این رابطه بیش‌تر تجزیه و تحلیل‌ها بر اساس این فرضیه که فعالیت صادراتی منجر به رشد اقتصادی می‌شود بنا یافته‌اند. به عبارتی، توسعه صادرات منجر به رشد اقتصادی می‌شود. از آنجایی که تمام کشورها رشد جمعیت را در طول زمان تجربه کرده‌اند بنابراین رشد تولید ناخالص داخلی شرط لازم برای حفظ استاندارد فعلی زندگی است. در واقع اگر استانداردهای زندگی در طول زمان افزایش یابد پس باید تولید ناخالص داخلی سریع‌تر از جمعیت رشد کند. بنابراین رسیدن به رشد اقتصادی مطلوب امری حیاتی است.

در اقتصاد کینزی نیز گفته می‌شود که افزایش صادرات موجب افزایش تولید ناخالص داخلی می‌شود. سازوکار اثرگذاری صادرات بر رشد تولید ناخالص داخلی تنها از مجرای تقاضا و افزایش آن انجام می‌شود و علیت عمدتاً یک‌سویه و از سمت صادرات به سمت تولید ناخالص داخلی است؛ اما در اقتصادهای طرف عرضه، صادرات از این جهت به لحاظ اثرگذاری بر تولید ناخالص داخلی بااهمیت تلقی می‌شود که رشد آن انعکاس‌دهنده رشد رقابت‌پذیری، رشد فناوری، ارتقای کیفیت و بالاخره رشد بهره‌وری است (شاگری، ۱۳۹۱).

بر اساس نظریه‌های توسعه و تجارت بین‌الملل، از آنجایی که صادرات جزئی از تولید ناخالص داخلی است رشد صادرات می‌تواند تأثیر مثبتی بر رشد اقتصادی داشته باشد. به باور بسیاری از

اقتصاددانان از جمله گروسمن و هلیمن (۱۹۹۳) رشد صادرات به طور غیرمستقیم از طریق اثرات زنجیری

عواید ارزی خارجی و اثرات جانبی مثبت آن بر اقتصاد داخلی، رشد تولید ناخالص داخلی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این پدیده تحت عنوان فرضیه رشد متکی به صادرات^۱ مطرح است که مورد تأیید اقتصادسنجی نیز قرار گرفته است. تعداد از اقتصاددانان همچون فاجانا، یلیامسون و یووداس تحلیل کرده‌اند که رشد صادرات، از فشار تأثیر تغییرات خارجی بر اقتصاد داخلی کاسته و به افزایش تولید کالاهای سرمایه‌ای کمک می‌کند و در نهایت موجب رشد سریع‌تر اقتصادی می‌شود (متوسلی، ۱۳۷۸). در اقتصاد پویای در حال رشد، صادرات و رشد تأثیر متقابلی بر یکدیگر دارند و از طریق یک تعامل پویا یکدیگر را تقویت می‌کنند. صادرات از مجرای ایجاد تقاضای مازاد نیز برای اقتصادهایی که توان عرضه آنان در برخی صنایع قوی است موجب رشد می‌شود و به طور کلی در اقتصادهایی که با کمبود تقاضا مواجه‌اند با افزایش صادرات می‌توان تقاضای کل و بنابراین درآمد کل آن‌ها را افزایش داد و موجب تداوم شتاب رشد آن‌ها شد.

گسترش صادرات کالاها باعث می‌شود که بازارها به شرایط رقابتی نزدیک‌تر شده و تولیدکنندگان داخلی بتوانند هر چه بیش‌تر از ظرفیت واحدهای تولیدی خود استفاده کنند. در واقع از طریق رقابت، ناکارآمدی در بازارها اصلاح شده و تولید کالاهای دارای کیفیت پایین‌تر و هزینه‌های بالاتر کاهش می‌یابد؛ بنابراین، با توجه به محدودیت عوامل تولید، تولیدکنندگان داخلی برای حفظ و افزایش توان رقابتی خود در بازارهای داخلی و خارجی نسبت به بهبود و ارتقای سطح فناوری خود تلاش بیش‌تری خواهند کرد.

نوآوری‌ها، ابداعات و خلاقیت‌های نیروی کار در فرایند تولید و صادرات مفید و کارساز خواهد بود. در واقع سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی به توسعه توانایی‌های آن می‌انجامد. هر چه میزان تحصیلات و تخصص‌های افراد بالاتر باشد فرایند یادگیری مسائل پیچیده فنی و حرفه‌ای با سهولت و دقت بیش‌تری میسر می‌شود و سطح مهارت‌ها و قابلیت‌های افراد را ارتقا می‌بخشد. بنابراین، استفاده از مهارت‌ها و تخصص‌های نیروی انسانی ماهر و خلاق در امر صادرات کالاها نه تنها موجب استفاده کاراتر از منابع داخلی، جذب فناوری پیشرفته خارجی و خلق فناوری برای ساخت کالاهای جدید می‌شود بلکه راه‌های جدید را برای به کارگیری مؤلفه‌های تولید و یا مواد اولیه ایجاد می‌کند و از این طریق می‌تواند موجب گسترش صادرات کالاها و رسیدن به رشد اقتصادی در کشورهای موردنظر شود. با توجه به ارتباط میان رشد اقتصادی و صادرات کالا و خدمات، برای دستیابی به رشد اقتصادی و نیز

توسعه صادرات این کالاها و خدمات، سرمایه‌گذاری در نیروی انسانی نیز در کنار سایر عوامل، مورد نیاز است. بنابراین، افزایش سطح مهارت نیروی انسانی از طریق تنظیم برنامه‌های آموزشی و تحقیقاتی می‌تواند زمینه‌ساز تحول در بخش صادرات کالاها و خدمات باشد.

عامل دیگری که بالای رشد اقتصادی اثر مثبت دارد موجودی سرمایه است. با افزایش سطح پس‌انداز، موجودی سرمایه در بانک‌های تجاری افزایش یافته که از طریق افزایش عرضه وام، سبب کاهش نرخ بهره و افزایش سرمایه‌گذاری شده و در نهایت سبب رشد اقتصادی می‌شود.

پیشینه تحقیق

هرزر (۲۰۰۵)، در مطالعه‌ای به بررسی تأثیر صادرات کالاهای صنعتی، صادرات مواد اولیه بر رشد اقتصادی کشور چین طی دوره زمانی (۱۹۶۰-۲۰۰۱) پرداخت. نتایج این مطالعه حاکی از آن است که صادرات صنعتی موجب انتشار دانش، علوم و تکنولوژی‌های پیشرفته شده و بر رشد اقتصادی تأثیر مثبت و معناداری داشته است؛ اما صادرات مواد خام و اولیه تأثیر معناداری بر رشد اقتصادی نداشته است.

المیرا (۱۳۹۳)، در مطالعه‌ای به بررسی اثر صادرات کالاهای صنعتی بر رشد اقتصادی در ایران طی دوره زمانی (۱۳۵۴-۱۳۸۹) پرداخت. نتایج این مطالعه حاکی از آن است که رابطه‌ای مثبت و معنادار میان صادرات کالاهای صنعتی و رشد اقتصادی در ایران وجود دارد.

آندره و جوئل (۲۰۰۷)، به بررسی رابطه علی بین صادرات و رشد اقتصادی در بوتسوانا با استفاده از داده‌های (۱۹۹۵-۲۰۰۵) پرداختند. نتایج، حاکی از آن است که تولید ناخالص داخلی با افزایش صادرات مرتبط است.

صفدری و همکاران (۲۰۱۱)، به بررسی رابطه علیت بین صادرات و رشد اقتصادی برای ۱۳ کشور در حال توسعه با توجه به داده‌های دوره زمانی (۱۹۸۸-۲۰۰۸) پرداختند. نتایج مطالعه آنان که با به کارگیری مدل پانل (VECM) است؛ وجود علیت معکوس یک‌سویه از رشد اقتصادی به صادرات را تأیید می‌کند.

محنت فرو و خاکپور (۱۳۸۴)، در مطالعه‌ای به بررسی ارزیابی میزان صادرات غیرنفتی و اثر آن بر رشد اقتصادی در ایران طی دوره (۱۳۵۵-۱۳۸۳) با استفاده از مدل‌های اقتصادسنجی به روش حداقل مربعات (OLS) پرداخته‌اند. نتایج به دست آمده نشان‌دهنده رابطه مثبت و معنادار بین افزایش صادرات غیرنفتی و رشد اقتصادی در ایران است.

اعظم توان (۲۰۰۶)، در مطالعه‌ای به بررسی ارتباط بین صادرات و رشد اقتصادی در مالزی با به کارگیری مدل (ARDL)^۱ در دوره زمانی (۱۹۷۸-۲۰۰۲) پرداخت. نتایج این تخمین اثر صادرات بر رشد اقتصادی را مورد تأیید قرار داد.

حسین صادقی و رحمان سعادت (۱۳۸۳) با استفاده از داده‌های سری زمانی کشور ایران طی دوره زمانی (۱۳۴۶-۱۳۸۰) به بررسی روابط علیت بین رشد جمعیت، آلودگی زیست‌محیطی و رشد اقتصادی پرداخته‌اند. در این تحقیق از آزمون علیت هشیائو^۲ برای برآورد مدل استفاده شده و نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که یک رابطه علی یک‌طرفه از رشد جمعیت به تخریب زیست‌محیطی وجود دارد و همچنین یک رابطه دوطرفه بین تخریب زیست‌محیطی و رشد اقتصادی برقرار است.

سید محمدرضا صدر بافقی (۱۳۷۹) با استفاده از داده‌های سری زمانی و روش اقتصادسنجی حداقل مربعات معمولی طی دوره‌ای (۱۳۷۷-۱۳۳۸) برای ایران به مطالعه رابطه میان صادرات و تولید ناخالص داخلی پرداخته و به این نتیجه رسیده است که یک رابطه قوی میان صادرات و تولید ناخالص داخلی وجود دارد.

بهمن نصری (۱۳۹۳) با استفاده از داده‌های سری زمانی و مدل‌های (ARDL) و (ECM) طی دوره‌ای (۱۳۸۹-۱۳۴۴) برای ایران به مطالعه تأثیرات صادرات نفتی و غیرنفتی بر تولید ناخالص داخلی پرداخته و به این نتیجه رسید که سهم صادرات نفتی نسبت به صادرات کالا و خدمات روی تولید ناخالص داخلی بیش‌تر است.

عابد حسین‌پور (۱۳۸۹) با استفاده از داده‌های سری زمانی و روش تحقیق حداقل مربعات معمولی طی دوره‌ای (۱۳۸۵-۱۳۴۰) برای ایران به مطالعه تأثیر رشد صادرات بر رشد بخش‌های اقتصادی ایران پرداخته و به این نتیجه رسید که رشد محصولات زراعتی و کالای صنعتی بر رشد تولید ناخالص داخلی مؤثر بوده است.

دانشگاه سئول (۱۳۹۰) رابطه علیت بین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، صادرات و رشد اقتصادی را در شرق و جنوب شرق آسیا برای هشت کشور آسیایی طی دوره‌ای (۱۹۸۹-۲۰۰۴) با استفاده از داده‌های سری زمانی و پانل دیتا و روش تحقیق (VECM) مورد بررسی قرار داد. این هشت کشور عبارت از کوریای جنوبی، چین، تایوان، هنگ کنگ، سنگاپور، مالزی، فیلیپین و تایلند است. این مطالعه دریافت که در سه کشور تایوان، چین و کوریای جنوبی صادرات رشد سریع‌تری داشته و تأثیر آن نسبت به سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی روی تولید ناخالص داخلی بیش‌تر بوده است.

اکبر توکلی و فرزاد کریمی (۱۳۷۲) با استفاده از داده‌های اطلاعات سری زمانی و روش اقتصادسنجی (GLS) طی دوره زمانی (۱۳۳۸-۱۳۷۲) تأثیر رشد صادرات کالاها و خدمات بر رشد تولید ناخالص داخلی ایران را توسط مدل برگرفته ایمری (۱۹۶۷) میزلز (۱۹۶۸) و کراویس برآورد کرده‌اند. در این برآورد متغیرهای مستقل شامل صادرات کل، واردات کالاها و واسطه‌ای و سرمایه‌ای، ذخیره سرمایه و نیروی کار به قیمت ثابت سال ۱۳۵۳ است. با توجه به این که در دوره (۱۳۳۸-۱۳۷۲) رابطه علیت از سمت رشد صادرات بر رشد تولید ناخالص داخلی است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که افزایش رشد صادرات باعث افزایش بهره‌وری نهادهای تولید نظیر سرمایه و نیروی کار می‌شود.

روش تحقیق

مدل تحقیق

در این بخش به بررسی اثر صادرات کالاها و خدمات بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب شامل تحقیق طی سال‌های (۲۰۰۸-۲۰۱۳) پرداخته می‌شود. داده‌های مربوط به تولید ناخالص داخلی، موجودی سرمایه، صادرات و نیروی کار از بانک جهانی استخراج شده است. در برآورد الگوی اقتصادسنجی از سیستم نرم‌افزار (Eviews) و (Stata) و روش حداقل مربعات تعمیم‌یافته (GLS) استفاده شده است. مدل مورد استفاده در این تحقیق به صورت زیر است:

$$Y_{it} = \beta_1 + \beta_2 EX_{it} + \beta_3 K_{it} + \beta_4 L_{it} + u_{it} \quad (1)$$

که در آن:

Y_{it} : تولید ناخالص داخلی کشورهای شامل تحقیق در زمان t و مقاطع i .

EX_{it} : صادرات کشورهای شامل تحقیق در زمان t و مقاطع i .

K_{it} : موجودی سرمایه کشورهای شامل تحقیق در زمان t و مقاطع i .

L_{it} : نیروی کار کشورهای شامل تحقیق در زمان t و مقاطع i .

u_{it} : جزء اخلاص مدل.

برآورد مدل

آزمون ریشه واحد متغیرها

پایایی و ناپایایی یک سری از داده‌ها می‌تواند تأثیر شدید روی رفتار و ویژگی‌ها آن داشته باشد. اگر متغیرهای مورد استفاده در برآورد مدل، ناپایا باشند در عین حال که ممکن است هیچ رابطه منطقی بین متغیرهای مستقل و وابسته وجود نداشته باشد ضریب به‌دست‌آمده آن به‌اشتباه می‌تواند بسیار بالا باشد و موجب گمراهی محقق شود. آزمون مانایی عمده تا به‌منظور جلوگیری از رگرسیون کاذب انجام می‌شود. برای جلوگیری از رگرسیون کاذب باید متغیرها مانا باشند. در غیر این صورت باید از تفاضل متغیرها که معمولاً مانا هستند استفاده کرد. در این تحقیق، نتایج این آزمون قرار جدول (۱) است. نظر به آزمون لین-لوین و ایم، پسران، شین تمامی متغیرها با یک تفاضل گیری با اطمینان ۹۵ فیصد و قبول ۵ فیصد خطا مانا بوده و فرضیه صفر رد می‌شود.

جدول (۱): نتایج آزمون ایستایی متغیرهای تحقیق

متغیرها		رشد اقتصادی		صادرات		سرمایه		نیروی کار	
مرتبه	سطح	یک	سطح	یک	سطح	یک	سطح	یک	سطح
لین-لوین	-۳,۲۸۷۲	-۷,۵۵۶	-۱,۲۶۹	-۶,۳۰۲	۰,۵۰۳۱	-۵,۵۳۶	۷,۱۲۷۱	-۴,۵۴۷۷	
p-value	۰۰۰۵	۰,۰۰۰۰	۰,۱۹۲	۰,۰۰۰	۰,۶۹۲۶	۰,۰۰۰	۱,۰۰۰	۰,۰۰۰۰	
ایم، پسران و شین	۱,۴۰۸۳	-۲,۳۶۶	۰,۹۵۴	۱,۹۸۴	۲,۱۴۹۶	-۱,۹۱۹	۸,۲۴۳۷	-۴,۶۰۷	
p-value	۰۹۲۰	۰,۰۰۹	۰,۸۲۹	۰,۰۲۳۶	۰,۹۸۴۲	۰,۰۲۷۶	۱,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰	

منبع: یافته‌های تحقیق

نتایج و یافته‌ها

نتایج آزمون هم‌جمعی

در تحلیل‌های هم‌انباشتگی، وجود روابط بلندمدت رشد اقتصادی آزمون برآورد می‌شوند. در این مطالعه، از آزمون هم‌جمعی کائو استفاده شده است. چنانچه در جدول ۲ مشاهده می‌شود. آماره کائو با احتمال ۵ فیصد رد شده و نتایج آزمون نشان می‌دهد که یک تعادل بلندمدت بین رشد اقتصادی، صادرات، سرمایه و نیروی کار وجود دارد.

جدول (۲): نتایج آزمون هم‌جمعی کائو

احتمال	آماره	ADF
۰,۰۰۱۶	-۲,۹۴۶۷	

منبع: یافته‌های تحقیق

آزمون قابلیت تلفیق شدن (آزمون F لیمر)

پس انجام آزمون هم‌جمعی، این سؤال مطرح می‌شود که آیا مدل را بر اساس داده‌های پولینگ^۱ مورد بررسی قرار دهیم و یا اینکه مدل مورد نظر را بر اساس داده‌های پانلی^۲ بررسی کنیم. یعنی ابتدا باید مشخص کنیم که رابطه رگرسیونی در نمونه مورد بررسی دارای عرض از مبدأهای همگن و شیب همگن است یا اینکه فرضیه عرض از مبدأهای مشترک و شیب مشترک در بین مقاطع (مدل داده‌های تلفیقی) پذیرفته می‌شود. بدین منظور آزمون F مورد استفاده قرار می‌گیرد. در صورت که F محاسبه شده از F جدول بزرگ‌تر باشد فرضیه صفر پذیرفته شده و از داده‌های پولینگ استفاده می‌شود. با توجه به جدول ۳ که نتایج آزمون F را نشان می‌دهد، آماره F لیمر با احتمال ۵ فیصد رد شده است. لذا باید از داده‌های پانلی در تحقیق بهره جست.

جدول (۳): نتایج آزمون F لیمر

احتمال	آمار
۰,۰۰۰۰	۱۵۹,۱۲

منبع: یافته‌های تحقیق

1-Pooling Data

2-Panel Data

نتایج آزمون هاسمن

از نتایج آزمون F لیمر مشخص شد که برای تخمین مدل، باید از داده‌های پانلی استفاده جست. در این مرحله برای تشخیص مدل اثرات ثابت و اثرات تصادفی، و انتخاب یکی از این دو مدل به حیث مدل مناسب از آزمون هاسمن استفاده می‌کنیم. با توجه به جدول (۴) که نتایج آزمون هاسمن را نشان می‌دهد؛ آزمون هاسمن با احتمال ۵ فیصد رد شد است. لذا مناسب‌ترین مدل، مدل اثرات ثابت است.

جدول (۴) نتایج آزمون هاسمن

آمار	احتمال
۴۷,۵۶	۰,۰۰۰۰

نتایج آزمون واریانس ناهمسانی

در این تحقیق به دلیل این که در برآورد تابع، تعداد دوره‌های زمانی محدود و تعداد مقاطع زیاد است. ناهمسانی واریانس آزمون می‌شود که فرض H_0 به معنی همسانی واریانس است؛ در مقابل فرض H_1 این آزمون عدم همسانی واریانس است که نتایج حاصل از این آزمون در جدول زیر آورده شده است. بنابر مقادیر جدول، مشاهده می‌شود که مقدار احتمال کوچک‌تر از ۰,۰۵ است؛ لذا فرض H_0 رد شده و مدل دارای ناهمسانی واریانس است.

جدول (۵) نتایج آزمون واریانس ناهمسانی

LR	احتمال
۱۸۷,۱	۰,۰۰۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق

برای حل مشکل ناهمسانی واریانس، از روش حداقل مربعات تعمیم‌یافته (GLS) استفاده شده که نتایج آن قرار ذیل است:

جدول (۶) نتایج روش حداقل مربعات تعمیم یافته

متغیرها	ضرایب	-محاسبه شده t	احتمال
عرض از مبدأ	-۷۹۶,۹۸۶۸	-۱,۳۲	۰.۱۸۶
صادرات	۰.۷۴۰۰۳۲۵	۳,۵۱	۰,۰۰۰۰
سرمایه	۲,۵۹۴۳۹۲	۷,۲۶	۰,۰۰۰۰
نیروی کار	۰.۶۷۳۱۱۵	۵,۰۰	۰,۰۰۰۰
	$R^2 = .88$	F-statistics=108.59	0.0000

منبع: یافته‌های تحقیق

در جدول ۶ اثرات تغییرات متغیر صادرات، سرمایه و نیروی کار بالای رشد اقتصادی با استفاده از روش حداقل مربعات تعمیم یافته در کشورهای شامل تحقیق، نشان داده شده است. همان گونه که در جدول مشاهده می شود؛ عرض از مبدأ برای کشورهای شامل تحقیق (-۷۹۶,۹۸۶۸) به دست آمده است و از لحاظ آماری با احتمال ۵ فیصد معنادار نیست.

با توجه به جدول فوق، در صورت ثابت بودن سایر متغیرهای تحقیق و بر اساس ضریب برآوردی الگو، صادرات در مدل اثر معناداری بر رشد اقتصادی این دسته از کشورها داشته و علامت ضریب نیز مثبت است؛ طوری که هر واحد افزایش در صادرات به طور متوسط سبب افزایش ۰,۷۴ واحد رشد اقتصادی در کشورهای شامل تحقیق می شود. این اثر مثبت در کشورهای شامل تحقیق با احتمال ۵ فیصد معنادار است. از آنجایی که صادرات جزئی از تولید ناخالص داخلی است؛ رشد آن موجب افزایش درآمد و اشتغال شده و با فراهم آوری امکان بهره گیری از صرفه های مقیاس، بهره گیری از تکنولوژی های پیشرفته، امکان تخصیص بهینه منابع و افزایش رقابت در تولید محصولات می تواند موجب افزایش بهره کل عوامل تولید و رسیدن به رشد اقتصادی بالاتر شود. چنانچه «شجاعت» اقتصاددانان پاکستانی در سال (۲۰۱۲) اثر مثبت و معناداری صادرات را روی رشد اقتصادی پاکستان به دست آورد.

در صورت ثابت بودن سایر متغیر توضیحی مدل، میزان سرمایه در این تحقیق اثر معنادار بر رشد اقتصادی این دسته از کشورها داشته و علامت ضریب نیز مثبت بوده است. به طوری که هر واحد افزایش در سرمایه به طور متوسط سبب افزایش ۲,۵۹۴۳۹۲ واحد رشد اقتصادی در کشورهای شامل

تحقیق می‌شود. این اثر مثبت با احتمال ۵ فیصد معنادار است. اغلب نظریه‌های رشد اقتصادی مانند هارود-دومار، سولو و نظریه رشد درون‌زا اثر مثبت سرمایه را روی رشد اقتصادی تأیید کرده است. به همین ترتیب نیروی کار نیز اثر معناداری بر رشد اقتصادی داشته و علامت ضریب نیز مثبت است، هر واحد افزایش در نیروی کار به‌طور متوسط سبب افزایش ۰٫۶۷۲۱ واحد در تولید ناخالص داخلی کشورهای شامل تحقیق می‌شود. این اثر مثبت با احتمال ۵ فیصد معنادار است. با افزایش دانش و مهارت‌های نیروی کار، سطح بهره‌وری نیروی کار افزایش یافته و از این طریق موجب رشد اقتصادی می‌شود.

پیشنهادهات

نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که اثر رشد صادرات کالا و خدمات بر رشد اقتصادی مثبت و معنادار است. افزایش صادرات کالا و خدمات، تولیدکنندگان داخلی را ترغیب می‌کند تا در جهت رقابت‌پذیری، به‌کارگیری فناوری‌های پیشرفته، افزایش بهره‌وری، نوآوری و ارتقای کیفیت تولیدات خود تلاش بیشتری کنند و با جذب نیروی انسانی کارآمد و متخصص در تولید این قبیل کالاها و خدمات موجب افزایش تولید ناخالص داخلی و به‌تبع آن رشد اقتصادی شود. بنابراین از صادرات کالا و خدمات می‌توان به‌عنوان منبعی جهت افزایش درآمدهای ارزی و ارتقای بهره‌وری و تضمین رشد تولید ناخالص داخلی یاد کرد. از این‌رو توجه به صادرات کالا و خدمات برای کشورهای شامل تحقیق دارای اهمیت استراتژیک است. شایسته است که بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد. همچنان بر کیفیت نیروی کار در کنار کمیت آن توجه جدی صورت گیرد و منابع مالی محدود داخلی به سمت فعالیت‌های مولد و دارای ارزش افزوده بالاتر هدایت شود. تلاش برای ایجاد ثبات و امنیت در بازار سرمایه و بالابردن ضریب امنیت برای سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی که می‌تواند سبب افزایش رشد اقتصادی شود.

منابع

- شاگری، عباس (۱۳۸۳) عوامل تعیین کننده صادرات غیرنفتی ایران، *فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران/ شماره ۲۱* / صفحات ۵۰-۲۳.
- کميجانی، اکبر و حاجی، غلامعلی (۱۳۹۱) نقش صادرات در بهره‌وری و رشد اقتصادی: شواهد تجربی ایران، *فصلنامه پژوهشی، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال دوم، شماره هفتم*.
- سلمانی بی‌شک، محمدرضا و اشکان، المیرا (۱۳۹۲) اثر صادرات کالاهای صنعتی بر رشد اقتصادی در ایران، *مجله اقتصادی، شماره‌های ۱۲، ۱۱*، صفحات ۱۶-۵.
- شاه‌آبادی، ابوالفضل و پورجوان، عبدالله (۱۳۹۲) نهادها و رشد اقتصادی: مطالعه پانل دیتا، *فصلنامه اقتصادی و تجارت نوین، شماره‌های ۳۳، ۳۱*، صفحات ۹۳-۱۲۱.
- شاگری، عباس و مالکی، امین (۱۳۸۹) آزمون رابطه رشد صادرات غیرنفتی و رشد اقتصادی در ایران (با استفاده از داده‌های فصلی و به تفکیک کدهای دورقمی (ISIC)، *فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، شماره ۵۵*، صفحات ۲۶-۵.
- رزمی، سید محمدجواد و شهرکی، سارا و کلایی، محمدرضا (۱۳۹۰) بررسی رابطه بین تجارت بین‌الملل و رشد اقتصادی با استفاده از شاخص حکمرانی خوب، *فصلنامه پژوهش‌نامه بازرگانی، شماره ۵۹*، صفحات ۱۶۲-۱۳۷.
- منکیو، گریگوری (۱۳۸۷) *مبانی علم اقتصاد*. حمیدرضا (م)، نی.
- سالواتوره، دومینیک (۱۳۸۸) *تجارت بین‌الملل*. حمیدرضا (م)، نی.
- رحمانی، تیمور (۱۳۴۴) *اقتصاد کلان*، انتشارات لیلا.
- ناصری، بهمن، فیضی ینگجه، سلیمان و حکمتی فرید، صمد، *بررسی تأثیر صادرات نفتی و غیرنفتی بر رشد اقتصادی ایران و رشد بخش‌های کشاورزی، صنعت و خدمات، طی سال‌های (۱۳۸۹-۱۳۴۴)*، پایان‌نامه دوره ماستری، دانشگاه ارومیه، ۱۳۹۳.
- برانسون، ولیم اچ، *تئوری و سیاست‌های اقتصاد کلان*. شاگری، عباس (م) چاپ شانزدهم، تهران: نشر نی، ۱۳۸۹.
- تفضلی، فریدون، *اقتصاد کلان نظریه‌ها و سیاست‌های اقتصادی*، تهران: نشر نی، ۱۳۸۸.
- گرچی، ابراهیم و مدنی، شیما، *اقتصاد کلان دینامیک (نظریه‌های رشد)*، چاپ اول، تهران: نشر سمت، ۱۳۸۸.

سادات، سید هارون، محسنی، علیرضا و ارشد، نجیب‌الله، *بررسی عوامل تأثیرگذار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب عضو سازمان همکاری‌های اقتصادی ((ااکو)) طی سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۰۶*، پایان‌نامه دوره ماستری، دانشگاه کاتب، ۱۳۹۵.

پورمقیم، سید جواد (۱۳۸۲) *اقتصاد بین‌الملل (۱) (تجارت بین‌الملل)*، چاپ اول، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه سمت.
فیشر، استنلی و استارتز، ریچارد (۱۳۸۸) *اقتصاد کلان*. دادگر، یدالله و منجذب، محمدرضا (م) چاپ اول، تهران: نشر آسیم.

حسین‌پور، عابد، میلاد علمی، زهرا و تقی نژاد عمران، وحید، *تأثیر رشد صادرات بر رشد بخش‌های اقتصادی ایران طی سال‌های (۱۳۸۵-۱۳۴۰)*، پایان‌نامه دوره ماستری، دانشگاه مازندران، ۱۳۸۹.

نظریور، شهربانو، شهبازی، کیومرث و خداویسی، حسن، *تأثیر رونق صادراتی بر روی بی‌کاری در ایران طی سال‌های (۱۳۹۰-۱۳۵۹)*، پایان‌نامه دوره ماستری، دانشگاه ارومیه، ۱۳۹۲.

دادمهر، مهرنوش، نصیبیان، شهریار و صلاحی، جواد، *صادرات بخش کشاورزی و تولید ناخالص داخلی با تأکید بر شوک فزاینده نفتی سال ۲۰۰۷ طی سال‌های (۲۰۱۰-۲۰۰۰)*، پایان‌نامه ماستری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۲.
دلالی اصفهانی، رحیم (۱۳۸۰) *اثبات سرمایه انسانی و توسعه پایدار*، ویراست ۱، موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.

نورافشان، مژگان، جباری نوقایی، هادی و رزم‌خواه، مصطفی، *بررسی مانایی در داده‌های پانلی طی (۱۳۸۵-۱۳۷۰)*، پایان‌نامه ماستری، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۹۱.

زراءنژاد، منصور و انوار، ابراهیم (۱۳۸۵) *کاربرد داده‌های ترکیبی در روش تحلیل رگرسیون در علوم مختلف با تأکید بر علوم اقتصادی-اجتماعی*، همایش بین‌المللی روش‌های تحقیق در علوم، فنون و مهندسی.

صدر بافقی، محمدرضا، صمیمی، جعفری و علمی، سرکار خانم، *بررسی تأثیر صادرات بر روی برخی از متغیرهای کلان اقتصادی در ایران، طی سال‌های (۱۳۷۷-۱۳۳۷)*، پایان‌نامه ماستری، دانشگاه مازندران، ۱۳۷۹.

Ekanayake, E. M (1999) Exports and Economic Growth in Asian Developing countries:cointegration and Error - correction Models, *Journal of Economic Development*, vol. 24, N. 2

- Afzal, Momhammad, and Hussain, Ijaz (2010) Export-led Growth Hypothesis: *Journal of Quantitative Economics*, vol. 8, No. 1
- Balassa, B, 1978. Exports and Economic Growth: Further Evidence. *Journal of Development Economics*, vol. 5 pp. 181-189
- Shirazi, Nasim. shah and Abdul. Manap. Jurkhan. Ali (2004) Exports and Economic Growth Nexus: the case of Pakistan, *the Pakistan Development Review*, pp. 563-581
- Sultan, Arif (1997) *Exports and Economic Growth: the Pakistan's Experience*, M. A. Degree
- Mehmood, Shafaqat (2012) Effect of Different factors on Gross Domestic Product: *A comparative study Of Pakistan and Bangladesh*, Ltd., Lahore, Pakistan
- Farid. Saymeh, Abdul.Aziz (2013) the effect of Interest rate, Inflation rate, GDP, on real Economic Growth rate In Jordan, *Asian Economic and Financial review*, pp. 341- 354
- S.T.Hsiao, Frank and W. Hsiao, Mei-Chu (2006) FDI, Exports, and Growth in East and Southeast Asia-Evidence from time-series and panel data causality Analyses, *Denver university of USA*

بررسی عوامل تأثیرگذار بر رشد اقتصادی در کشورهای منتخب عضو سازمان

همکاری های اقتصادی (اكو)

سید هارون سادات^۱، داکتر علیرضا محسنی^۲، نجیب الله ارشد^۳

۱- دانش آموخته ماستری اقتصاد دانشگاه کاتب و نویسنده مسئول

۲- دکترای اقتصاد و عضو هیئت علمی دانشگاه کاتب

۳- ماستر اقتصاد و عضو هیئت علمی دانشگاه کاتب

چکیده

این تحقیق به بررسی عوامل تأثیرگذار بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب عضو سازمان همکاری های اقتصادی «اكو» می پردازد. در این تحقیق از داده های ترکیبی منتخبی از کشورهای عضو اكو طی دوره ۲۰۱۴-۲۰۰۷ که از سایت بانک جهانی جمع آوری شده، استفاده شده است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می دهد که واردات، رشد جمعیت و توسعه مالی دارای اثر مثبت و معنی دار بر رشد اقتصادی در کشورهای شامل تحقیق در سطح ۱۰ فیصد داشته است؛ در حالی که تورم اثر منفی و معنی دار می باشد. از سوی دیگر، متغیرهای صادرات و تشکیل سرمایه ناخالص اثر بی معنی در سطح ۱۰ فیصد بر رشد اقتصادی در کشورهای شامل تحقیق دارد. در ضمن نتایج نشان می دهد که متغیرهای مدنظر در این تحقیق اثرات متفاوتی بر رشد اقتصادی دارند.

کلمات کلیدی: واردات، رشد جمعیت، توسعه مالی، رشد اقتصادی و پnl دیتا.

مقدمه

شاید مهم‌ترین موضوع بحث در اقتصاد سال‌های بعد از جنگ جهانی دوم، مخصوصاً در کشورهای در حال توسعه، مسئله رشد اقتصادی بوده است. هدف نظریه‌های رشد، توضیح عوامل تعیین‌کننده نرخ‌های رشد اقتصادی در این کشور و دلایل تفاوت نرخ‌های رشد و درآمدهای سرانه بین کشورها می‌باشد و این پرسش که چه عواملی نرخ رشد اقتصادی را تعیین می‌کند و اینکه نرخ رشد چگونه از طریق سیاست‌های مختلف تحت تأثیر قرار می‌گیرد؛ همواره مورد توجه اقتصاددانان توسعه بوده است (فرجادی و همکاران، ۱۳۷۶: ۱).

به‌طور عمده، بررسی نظریات رشد مؤید رابطه مثبت میان تجارت خارجی و رشد اقتصادی است. تجارت بین‌الملل از طریق بهبود تخصیص منابع، دسترسی به فناوری‌های نوین، استفاده از صرفه‌جویی‌های ناشی از افزایش مقیاس و افزایش رقابت داخلی بر رشد اقتصادی تأثیر می‌گذارد (طیعی و همکاران، ۱۳۸۷: ۲). یکی از مهم‌ترین متغیرهای کلان که با تورم هم در تعامل است فعالیت بخش واقعی اقتصاد است. نرخ رشد واقعی اقتصادی از بارزترین شاخص‌های عملکرد بخش واقعی اقتصاد است. با توجه به اینکه دستیابی به نرخ رشد اقتصادی مناسب از مهم‌ترین اهداف اقتصادی کلان است. باید قبل از اجرای هرگونه استراتژی تثبیت تورم به تأثیر این سیاست‌ها بر رشد بخش واقعی اقتصاد هم توجه کافی کرد (تویه و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۰). امروزه تعداد جمعیت و ویژگی‌های مرتبط با آن، پایه و زیربنای هرگونه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری است. در واقع جمعیت از جمله مؤلفه‌های مهم اقتصادی و اجتماعی در هر جامعه‌ای محسوب می‌شود که بر عملکرد اقتصادی و اجتماعی جامعه اثر می‌گذارد و در عین حال از سیاست‌های اقتصادی و اجتماعی نیز تأثیر می‌پذیرد (اشرفی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲).

یکی از مهم‌ترین بخش‌های اقتصاد هر کشور، بازار سرمایه است. رشد اقتصادی می‌تواند توسعه و رونق بازار سرمایه را سبب شود. از سوی دیگر، رسیدن به رشد و توسعه اقتصادی مطلوب، بدون وجود نهادهای مالی کارآ و تجهیزات مناسب منابع مالی، غیرممکن است (دادگر و نظری، ۱۳۸۸: ۱).

جهان دارای اقتصادهایی بسیار متفاوت است. بعضی از اقتصادها ثروتمند و بعضی دیگر فقیرند. رشد اقتصادی برخی از این کشورها سریع و برخی دیگر رشدی ندارند. با این وجود، رشد بالا و توسعه اقتصادی از جمله اهداف مهمی است که اقتصادها به دنبال آن می‌باشند. علت این مسئله به دلیل وجود منافع و مزایایی (همانند بهبود و ارتقای سطح زندگی، کاهش فقر و بیکاری) است که در روند رشد تحقق می‌یابد اما دستیابی به نرخ رشد اقتصادی بالا و پایدار نیازمند پاسخ به این پرسش است که چه عواملی نرخ رشد اقتصادی را تعیین می‌کند و یا نرخ رشد اقتصادی چگونه از طریق عوامل و سیاست‌های مختلف تحت تأثیر قرار می‌گیرد.

اقتصاددانان از دیرباز برای پاسخگویی به چنین پرسشی، قسمت عمده بحث‌های اساسی خود را به بیان نظریات رشد اقتصادی اختصاص داده‌اند (درگاهی و قدیری، ۱۳۸۲: ۲). اقتصاددانان کلاسیک مثل آدم اسمت، هیوم، ریکاردو، مالتوس، استوارت میل و مارکس در نظریات اقتصادی خود به موضوع رشد نیز پرداخته‌اند. دلیل اهتمام نظریه‌پردازان کلاسیک به مباحث رشد از تأکید و اهتمام آن‌ها بر طرف عرضه اقتصاد نشأت می‌گیرد. آنچه نظریات رشد کلاسیکی را از نظریات رشد بعدی مثل نظریه رشد نئوکلاسیک‌ها متمایز می‌کند ماهیت درون‌زای آن‌ها است (شاکری، ۱۳۹۲: ۵۸۲).

سابقه نظریه‌های رشد اقتصادی همچنان به مارشال^۱ (۱۸۹۰) و شومپیتر^۲ (۱۹۴۲) برمی‌گردد. در عین حال تعریف رشد اقتصادی و اصول اولیه برای تحقیق در زمینه رشد اقتصادی بهینه به شکل امروزی توسط رمزی^۳ ارائه شده است (جلال‌آبادی و بهرامی، ۱۳۸۹: ۲۸).

از نظر تاریخی، شروع نظریه‌های رشد، به مقاله رمزی (۱۹۲۸) برمی‌گردد که چندین دهه از زمان خود جلوتر بوده است؛ به‌طوری‌که بعضی از مباحث به کار گرفته شده در تئوری ادوار تجاری و تئوری رشد با موضوع بهینه‌سازی که توسط رمزی و فیشر مطرح شده است ارتباط می‌یابد. بعد از رمزی تا سال ۱۹۵۰ میلادی، دو اقتصاددان به نام‌های هارود (۱۹۳۹) و دومار (۱۹۴۶) کوشش کردند که تحلیل‌های کینزی را با عوامل رشد اقتصادی ترکیب کنند. آن‌ها در مقاله خود از تابع تولید با قابلیت جانشینی کم در میان نهاده‌ها سود جستند تا بحث کنند که سیستم سرمایه‌داری به‌طور ذاتی بی‌ثبات است. از آن جا که آن‌ها مقاله خود را در طول رکود بزرگ نوشتند از طرف بسیاری از اقتصاددانان مورد پشتیبانی قرار گرفتند. گرچه نظریات هارود و دومار به‌عنوان یک آینده خوب در زمان خودش مطرح بود اما در فکر کنونی رشد دارای نقش کم‌تری است (درگاهی و قدیری، ۱۳۸۲: ۴).

در دهه‌های ۵۰ و ۶۰ مدل‌هایی گسترش یافتند که اکنون از آن‌ها با عنوان مدل‌های رشد نئوکلاسیکی یاد می‌شود. بر اساس مدل‌های مذکور، افزایش سرمایه‌گذاری بهترین راه افزایش سطح تولید و مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده تفاوت بین سطوح درآمدی در این کشورها، عامل سرمایه است؛ لذا انباشت بیشتر سرمایه می‌تواند نرخ رشد اقتصادی بالایی را به ارمغان آورد (درگاهی، ۱۳۸۲: ۵). مدل رشد نئوکلاسیک با کاری که سولو و سوآن در ۱۹۵۶ ارائه دادند ظهور کرد. قسمت اعظم مقاله سولو به یک مدل رشد بلندمدت اختصاص داده شده است که تمامی فروض هارود - دومار را، به‌جز یک فرض، یعنی نسبت‌های ثابت عوامل، پذیرفت؛ بدین صورت که او اجازه داد تا سرمایه و نیروی کار در فرایند تولید جایگزین هم شوند. در نتیجه با توجه به فرض مزبور او شرایط اقتصاد را بررسی و تحلیل کرده است (گرچی، ۱۳۸۸: ص ۸۹). سولو (۱۹۵۶) عواملی چون سرمایه‌گذاری خصوصی، رشد جمعیت، پیشرفت تکنولوژی و سطح اولیه درآمد سرانه را از متغیرهای مؤثر بر رشد برشمرد است (جلال‌آبادی و بهرامی، ۱۳۸۹: ص ۲۴).

1- Marshal

2- Schumpeter

3- Ramsey

در پاسخ به کاستی‌های الگوی رشد نئوکلاسیک، لوکاس (۱۹۹۸)، رومر (۱۹۹۰)، بارو (۱۹۹۷) و دیگر محققان الگوهایی را طراحی کرده‌اند که در آن‌ها رشد یکنواخت می‌تواند به‌طور درون‌زا تحقق یابد. در این الگوها، نرخ رشد یکنواخت به پارامترهای تابع مطلوبیت، تولید و... بستگی دارد (درگاهی و همکاران، ۱۳۸۲: ۷). نسل دوم مدل‌های رشد درون‌زا رومر (۱۹۹۰)، گروسمن و هلیمن (۱۹۹۱) و آقیون و هوایت (۱۹۹۲) نوآوری و ابداعات را پایه و اساس فرایند رشد اقتصادی در نظر می‌گیرند (جلال‌آبادی و بهرامی، ۱۳۸۹: ۲۹).

نونو کارلوس لیتائو^۱ (۲۰۱۲)، در مقاله‌ای برای کشور پرتغال و اتحادیه اروپا در دوره زمانی ۱۹۹۵-۲۰۰۸ با استفاده از تکنیک پانل دیتا پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که تولید ناخالص داخلی سرانه در سال پایه و نرخ تورم با رشد اقتصادی رابطه منفی دارد و همچنان تجارت بین‌المللی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و جهانی‌شدن فرهنگ موجب افزایش رشد اقتصادی می‌شود. زانگ و بایم بریج^۲ (۲۰۱۱)، رابطه بین صادرات، واردات و رشد اقتصادی برای کره جنوبی و ژاپن را از طریق مدل اتو رگرسیو برداری بررسی کردند. نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که رابطه علیت دوطرفه بین واردات و رشد اقتصادی برای کشور وجود داشته و در ضمن ژاپن فرضیه صادرات منجر به رشد اقتصادی را تجربه کرده است؛ در حالی که رشد تولید ناخالص داخلی در کره جنوبی، بر رشد صادرات، اثر منفی داشته است.

کو و همکاران (۲۰۰۹)، با استفاده از داده‌های ۲۴ کشور توسعه‌یافته جهان به بررسی نقش نهادها طی دوره زمانی ۲۰۰۴-۱۹۷۰ بر بهره‌وری کل عوامل پرداخته‌اند. نتایج مطالعه بیانگر تأثیر تعیین‌کننده مؤلفه‌های محترم‌تر شمردن، حق ثبت اختراع، بهبود محیط کسب‌وکار و کیفیت آموزش بر افزایش بهره‌وری کل عوامل است. جانگ پیین و هان^۳ (۲۰۰۸)، این مسئله را بررسی کرده‌اند که آیا نوع رژیم سیاسی، شیوه‌های تغییر رژیم سیاسی و فرایند آزادسازی اقتصادی با شتاب‌گیری رشد اقتصادی ارتباط دارد یا خیر. نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که در اثر آزادسازی اقتصادی، رشد شتاب می‌گیرد. به علاوه اگر هر رژیم سیاسی - چه دموکراسی و چه استبدادی - برای مدت طولانی‌تر در حاکمیت باشد احتمال شتاب رشد اقتصادی کم‌تر است.

سالایی مارتین و دیگران^۴ (۲۰۰۴)، با استفاده از اطلاعات مربوط به ۱۳۸ کشور جهان برای دوره‌های ۱۹۹۶-۱۹۶۰ و روش بسط‌یافته متوسط‌گیری مدل بیزی، عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی را بررسی کردند. بر اساس برخی از نتایج این تحقیق، از مجموع ۶۷ متغیر توضیحی بالقوه مؤثر بر رشد، ۱۸ متغیر حتمی بر آن داشته است. امین حق‌نژاد و همکاران (۱۳۹۰) در مطالعه‌ای به بررسی ارتباط میان رشد اقتصادی و اندازه دولت در کشورهای منتخب عضو اوپک با استفاده از تکنیک‌های پانل

3- Jong- Pin and Haan

4- Sala-i- Martin et al

1- Nuno Carlos Leitao

2- Zang and Baimbridge

دیتا برای ۹ کشور منتخب عضو اوپک طی دوره ۲۰۰۶-۱۹۷۰ پرداخته‌اند. آن‌ها به این نتیجه دست یافتند که تورم و درآمدهای نفتی آثار منفی و معنی‌دار بر رشد اقتصادی غیرنفتی داشته است و تأثیر درجه بازبودن اقتصاد بر رشد اقتصادی از نظر آماری بی‌معنی بوده است. تورم و درجه بازبودن اقتصاد آثار منفی و معنی‌داری بر اندازه دولت داشته است؛ در صورتی که یک تأثیر مثبت و معنی‌دار برای درآمدهای نفتی یافت شود.

گرچی و علی پوریان (۱۳۸۵) در مطالعه‌ای با استفاده از رگرسیون داده‌های ترکیبی و روش اثرات ثابت و روش حداقل مربعات معمولی (OLS)، به تحلیل آزادسازی تجاری بر رشد اقتصادی ایران و کشورهای عضو اوپک، در طی دوره زمانی ۲۰۰۱-۱۹۸۸ میلادی پرداختند. آن‌ها نتیجه گرفتند که آزادسازی تجاری بر رشد اقتصادی این کشورها تأثیر مثبت داشته و محدودیت‌های تجاری سبب کند شدن آهنگ رشد اقتصادی آنان خواهد شد. نتایج آن‌ها نشان می‌دهد که به دلیل وابستگی این گروه کشورها به صادرات نفت خام، هرگاه درآمدهای نفتی این کشورها بالا رود واردات آنان افزایش یافته و در نتیجه تولیدات داخلی را به دلیل غیررقابتی بودن با کالاهای مشابه خارجی با مشکل مواجه می‌سازد. بنابراین صادرات که سهم عمده آن را صادرات نفت خام تشکیل می‌دهد تأثیر منفی بر رشد اقتصادی دارد. مصدق و همکاران (۱۳۹۴)، در مطالعه تحت عنوان «تأثیر رشد جمعیت و تورم بر رشد اقتصادی کشورهای کم‌درآمد» طی سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۰۰ به روش حداقل مربعات تعمیم‌یافته (GLS) پرداخته‌اند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان می‌دهد که رشد جمعیت از لحاظ آماری دارای اثر مثبت و معنی‌دار بالای رشد اقتصادی است. با افزایش یک فیصد رشد جمعیت ۰٫۹۵ فیصد رشد اقتصادی افزایش می‌یابد. از سوی دیگر نتایج آن‌ها حاکی از آن است که نرخ تورم اثر بی‌معنی بالای رشد اقتصادی دارد. به‌طور کلی دغدغه اساسی در این تحقیق شناخت عوامل مؤثر اقتصادی و غیراقتصادی رشد و پیشرفت اقتصادی جوامع است؛ لذا یافتن شواهد بیشتر در خصوص موضوع کشوری می‌تواند نقش بسیار مؤثری در شناخت دلایل و ماهیت برخی مشکلات اقتصادی - اجتماعی این کشور داشته باشد. با شناخت مبنای این مشکلات، موانع موجود بر سر راه رشد و توسعه اقتصادی کشور بهتر شناسایی می‌شود و سیاست‌های مناسب برای خارج شدن از این مشکلات اندیشیده و اجرا می‌شود. با توجه به مباحث یادشده، این تحقیق به دنبال بررسی عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی در منتخبی از کشورهای عضو اوکو (افغانستان، آذربایجان، قزاقستان، قرقیزستان، پاکستان، تاجیکستان و ترکیه) طی دوره زمانی ۲۰۰۶-۲۰۱۳ است.

در ادامه این تحقیق نخست به ادبیات موضوع دقت توجه شده، سپس به روش‌شناسی تحقیق پرداخته خواهد شد. پس از آن، مدل برآورد می‌شود. در پایان، درباره یافته‌های تحقیق به‌صورت خلاصه بحث خواهد شد.

روش‌شناسی تحقیق

مدل تحقیق

باتوجه به مبانی نظری و پیشینه تحقیق مدل آتی در کشورهای شامل تحقیق طی سال‌های ۲۰۰۷-۲۰۱۴ مدنظر گرفته شده است:

$$Y_{i,t} = \beta_0 + \beta_1 EX_{i,t} + \beta_2 IM_{i,t} + \beta_3 I_{i,t} + \beta_4 Gpop_{i,t} + \beta_5 INF_{i,t} + \beta_6 BM_{i,t} + \varepsilon_{i,t}(1)$$

در رابطه بالا $Y_{i,t}$ رشد تولید ناخالص داخلی، $EX_{i,t}$ رشد صادرات کالا و خدمات، $IM_{i,t}$ رشد واردات کالا و خدمات، $I_{i,t}$ رشد تشکیل سرمایه ثابت ناخالص، $Gpop_{i,t}$ رشد جمعیت، $INF_{i,t}$ نرخ تورم و $BM_{i,t}$ رشد توسعه مالی را نشان می‌دهد. همچنان β_0 عرض از مبدأ، $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5, \beta_6$ به ترتیب ضرایب متغیرهای صادرات، واردات، تشکیل سرمایه ناخالص، رشد جمعیت، نرخ تورم و توسعه مالی و $\varepsilon_{i,t}$ اجزا اخلال یا استوکاستیک مدل را نشان می‌دهد.

برآورد مدل

آزمون ریشه واحد

پیش از هر چیزی در تخمین مدل‌های داده‌های ترکیبی نیز مانند مدل‌های سری زمانی لازم است ایستایی متغیرها بررسی و در صورت لزوم جهت حذف اثرات روند تصادفی از داده‌ها اقدام شود. جهت بررسی آزمون ریشه واحد در اینجا از آزمون ایم، پسران و شین استفاده شده است.

جدول ۱: نتایج آزمون ایستایی متغیرهای تحقیق

متغیرها	رشد اقتصادی	صادرات	واردات	تشکیل سرمایه ناخالص
مرتبه	سطح	سطح	سطح	سطح
ایم، پسران و شین	-۲,۵۷۲۰	-۲,۷۶۹۴	-۴,۰۸۳۲	-۳,۹۵۲۳
P – Value	۰,۰۰۵۱	۰,۰۰۲۸	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۰۰
متغیرها	رشد جمعیت	نرخ تورم	توسعه مالی	
مرتبه	سطح	سطح	سطح	
ایم، پسران و شین	-۱۱,۲۷۳۳	-۲,۷۱۶۶	۲,۱۵۹۹	
P – Value	۰,۰۰۰۰	۰,۰۰۳۳	۰,۰۱۵۴	

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به جدول ۱ در آزمون بالا تمام متغیرهای تحقیق در سطح با احتمال ۱ فیصد مانا می‌شود.

نتایج آزمون هم‌جمعی

در تحلیل‌های هم‌انباشتی، وجود روابط بلندمدت اقتصادی آزمون و برآورد می‌شود. ایده اصلی در تجزیه و تحلیل هم‌انباشتی آن است که هرچند بسیاری از سری‌های زمانی اقتصادی نامانا (حاوی روندهای تصادفی) هستند اما ممکن است در بلندمدت ترکیب خطی این متغیرها، مانا (و بدون روند تصادفی) باشند. پس از انجام آزمون ایستایی و آگاهی از وجود ریشه واحد، آزمون هم‌جمعی انجام می‌شود. در این مطالعه از آزمون هم‌جمعی کائو استفاده شده است.

جدول ۲: نتایج آزمون هم‌جمعی کائو

احتمال	آماره	ADF
۰,۰۹۱۹	-۱,۳۲۹۳	

منبع: یافته‌های تحقیق

چنانچه در جدول ۲ مشاهده می‌شود آماره کائو با احتمال ۱۰ فیصد رد شده و نتایج آزمون نشان می‌دهد که یک تعادل بلندمدت بین رشد اقتصادی و صادرات، واردات، تشکیل سرمایه ناخالص، رشد جمعیت، نرخ تورم و توسعه مالی وجود دارد.

نتایج آزمون قابلیت تلفیق شدن (آزمون F لیمر)

از آنجا که در رهیافت تابلویی با تعدادی مقاطع طی یک دوره زمانی خاص روبرو هستیم آنچه به عنوان یک پرسش مهم مطرح می‌شود این است که آیا ضرایب اثرگذاری متغیرهای توضیحی در بین مقاطع یکسان است؟ یعنی داده‌ها تلفیق‌پذیرند یا این که مقطع به مقطع تغییر می‌کند و باید جداگانه برآورد شوند. آزمون F لیمر به محقق کمک می‌کند به این پرسش پاسخ دهد. برای این که داده‌ها قابلیت تلفیق شدن دارند یا خیر آزمون F لیمر را انجام می‌دهیم.

جدول ۳: نتایج آزمون F لیمر

احتمال	آماره
۰,۸۴۰۲	۰,۴۵۱۰

منبع: نتایج تحقیق

با توجه به جدول ۳ که نتایج آزمون F لیمر را نشان می‌دهد آماره F لیمر با احتمال ۱۰ فیصد قبول شده، بنابراین باید از روش حداقل مربعات تلفیقی مدل برآورد شود.

نتایج آزمون خودهمبستگی

در این تحقیق به دلیل اینکه در برآورد تابع تعداد دوره زمانی بیش‌تر از تعداد مقاطع است خودهمبستگی نیز آزمون می‌شود که فرض H_0 به معنی عدم وجود خودهمبستگی بوده و در مقابل فرض H_1 این آزمون خودهمبستگی را نشان می‌دهد. نتایج این آزمون در جدول ۵ آورده شده است.

جدول ۵: نتایج آزمون خودهمبستگی

آماره	مقدار	p-value	نتیجه
آزمون ولدریج	۰,۵۵	۰,۴۸۶۵	عدم خودهمبستگی

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به نتایج جدول ۵ مشاهده می‌شود که مقدار احتمال (prob) بزرگ‌تر از ۰,۱ است. از این جهت فرض H_0 قبول شده و مدل دارای خودهمبستگی نمی‌باشد.

تخمین داده‌های تحقیق به روش حداقل مربعات تلفیقی

از اینکه آزمون f لمر نشان می‌دهد که عرض از مبدأ و ضرایب شیب بین تمام مقاطع مشترک می‌باشد. بنابراین برآورد مدل با روش حداقل مربعات معمولی که به روش حداقل مربعات تلفیقی معروف است صورت می‌گیرد.

در جدول ۴ نتایج اثرات متغیرهای صادرات، واردات، تشکیل سرمایه ناخالص، رشد جمعیت، نرخ تورم و توسعه مالی بالای رشد اقتصادی با استفاده از روش حداقل مربعات تلفیقی در کشورهای شامل تحقیق نشان داده شده است. همان‌گونه که در جدول مشاهده می‌شود صادرات اثر مثبت بی‌معنی، واردات اثر مثبت معنی‌دار، تشکیل سرمایه ناخالص اثر منفی بی‌معنی، نرخ جمعیت اثر مثبت معنی‌دار، نرخ تورم اثر منفی معنی‌دار و توسعه مالی اثر مثبت معنی‌دار در کشورهای شامل تحقیق دارد. همچنان عدد دوربین واتسون این مدل ۲,۳۴ به‌دست آمده است که نزدیک به عدد ۲ می‌باشد. بر علاوه ضریب تعیین (R^2) مدل ۰,۳۱ استخراج شده است که نشان می‌دهد متغیرهای توضیحی ۳۱ فیصد رشد اقتصادی کشورهای شامل تحقیق را توضیح می‌دهد.

جدول ۴: نتایج روش حداقل مربعات تلفیقی داده‌های تحقیق

متغیرها	ضرایب	t-محاسبه شده	احتمال
صادرات	۰,۰۴۸۶	۱,۲۱۶۴	۰,۲۲۹۵
واردات	۰,۰۷۹۹	۱,۶۸۶۷	۰,۰۹۷۹
تشکیل سرمایه ناخالص	-۰,۰۳۵۳	-۰,۸۲۱۶	۰,۴۱۵۲
رشد جمعیت	۱,۹۹۶۰	۳,۲۵۵۳	۰,۰۰۲۰
تورم	-۰,۱۸۰۴	-۱,۷۴۷۸	۰,۰۸۶۶
توسعه مالی	۰,۱۳۵۵	۲,۹۳۷۸	۰,۰۰۵۰
دوربین-واتسون = ۲,۲۴۵۰		$R^2 = ۰,۳۱۶۱$	

منبع: یافته‌های تحقیق

آزمون والد

جهت بررسی فرضیه دوم تحقیق مبنی بر اینکه متغیرهای تحقیق بر رشد اقتصادی کشورهای منتخب عضو اکو اثر یکسان دارد از آزمون والد در این تحقیق استفاده شده است که نتایج آن در جدول ۵ نشان داده شده است.

جدول ۵: نتایج آزمون والد

نوع آزمون	آماره	سطح معنی داری	نتیجه
آزمون والد	۶,۸۹۹۵	۰,۰۰۰۱	رد فرضیه

منبع: یافته‌های تحقیق

همان‌طور که در جدول ۵ مشاهده می‌شود آزمون والد با احتمال ۱ فیصد نشان می‌دهد فرضیه صفر مبتنی بر یکسان بودن اثرگذاری متغیرهای موردنظر بر رشد اقتصادی در کشورهای شامل تحقیق رد شده است و متغیرها اثر متفاوتی بر رشد اقتصادی دارند.

بحث در یافته‌ها

با توجه به نتایج به دست آمده، اثر واردات بالای رشد اقتصادی در کشورهای شامل تحقیق مثبت و معنی دار می باشد. با توجه به اثر مثبت و معنی دار واردات بر رشد اقتصادی به عنوان متغیر سیاستی کلان بیانگر ضرورت اتخاذ راهبردهای مناسب جهت مدیریت مطلوب واردات در اقتصاد کشورهای منتخب عضو اکو است. همچنان اثر رشد جمعیت بالای رشد اقتصادی در کشورهای شامل تحقیق مثبت و معنی دار می باشد. با توجه به اثر مثبت و معنی دار رشد جمعیت بالای رشد اقتصادی، کشورهای شامل تحقیق مکلفاند تا سرمایه گذاری لازم را در بخش افزایش مهارت این نیرو به خرج دهند تا باشد این از این نیروی ماهر در تولید کالاها و خدمات استفاده بهینه شود که این موضوع باعث تسریع رشد اقتصادی در کشورهای شامل تحقیق خواهد شد.

در ضمن، اثر تورم بالای رشد اقتصادی در کشورهای شامل تحقیق منفی و معنی دار است. با توجه به اثر منفی و معنی دار تورم بالای رشد اقتصادی، کشورهای شامل تحقیق مکلفاند تا در کنترل نرخ تورم اقدامات عملی را روی دست گیرند تا باشد که از اثر مخرب آن بالای رشد اقتصادی کاسته شود.

بر علاوه اینکه اثر توسعه مالی بالای رشد اقتصادی در کشورهای شامل تحقیق مثبت و معنی دار می باشد یکی از عواملی که باعث گسترش توسعه مالی در اقتصاد می شود خصوصی سازی نظام بانکی است. لذا پیشنهاد می شود فرضیه خصوصی سازی بانک های دولتی فراهم شود. دیگر آنکه برای تقویت مدیریت نظام بانکی، توزیع کارآمد تسهیلات و اعتبارات بانکی و کارایی نهادهای مالی در تجهیز منابع مالی بانک های مرکزی، کشورهای منتخب عضو اکو باید سیاست های مناسبی را روی دست گیرند.

در نهایت به سایر محققان پیشنهاد می شود تا اثر سایر متغیرها مانند مخارج دولت، مالیات، سرمایه انسانی و... را بالای رشد اقتصادی بررسی کنند.

منابع

اشرفی، آتنا، آبادی، ابوالفضل یحیی، صمدی، سعید. (۱۳۹۲). *تحلیل تأثیر رشد جمعیت و تورم بر رشد اقتصادی در کشورهای گروه D8*. اولین همایش الکترونیکی ملی چشم‌انداز اقتصاد ایران. نویه، محدثه سلطان، اکبری، میرعسکری، رسائیان، امیر. (۱۳۹۱). *بررسی رابطه بین تورم و رشد اقتصادی در ایران با استفاده از مدل رگرسیون خطی غلتان، پژوهش‌های پولی - بانکی، شماره ۱۴*.

جلال آبادی، اسدالله و بهرامی، جاوید. (۱۳۸۹). عوامل تعیین کننده رشد اقتصادی در گروه کشورهای مختلف (رویکردی نو به عوامل تعیین کننده رشد اقتصادی)، *فصلنامه اقتصاد مقداری (بررسی‌های اقتصادی سابق)، شماره ۱*.

حق نژاد، امین و همکاران. (۱۳۹۰)، ارتباط میان رشد اقتصادی و اندازه دولت در کشورهای منتخب عضو اوپک: یک تجزیه و تحلیل چند متغیره با استفاده از تکنیک‌های پانل دیتا، *فصلنامه اقتصاد مقداری (بررسی‌های اقتصادی سابق)، شماره ۲*.

دادگر، یدالله، کشاورزی، غلامرضا، تیاترج، علی. (۱۳۸۵). تبیین رابطه تورم و رشد اقتصادی در ایران، *پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی پرتال جامعه علوم انسانی، شماره ۵*.

درگاهی، حسن و قدیری، امرالله. (۱۳۸۲). تجزیه و تحلیل عوامل تعیین کننده رشد اقتصادی ایران (با مروری بر الگوهای رشد درون‌زا)، *پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۲۶*.

شاکری، عباس، *اقتصاد کلان نظریه‌ها و سیاست‌ها*. (۱۳۹۲). جلد دوم، چاپ چهارم، تهران: انتشارات رافع.

طیبی، سید کمال و عمادزاده، مصطفی و شیخ بهایی، آریتا. (۱۳۸۷). تأثیر تجارت خارجی و سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی، *تحقیقات اقتصادی، شماره ۴۳*.

فرجادی، غلامعلی، صمیمی، احمد جعفری، لعلی، محمدرضا. (۱۳۷۶). *تأثیر واردات کالاهای سرمایه‌ای و واسطه‌ای در رشد اقتصادی ایران (۱۳۴۰-۱۳۷۳)*، پایان نامه دوره ماستری، دانشگاه مازندران.

گرجی، ابراهیم و مدنی، شیمیا. (۱۳۸۸). *اقتصاد کلان دینامیک (نظریه‌های رشد)*، چاپ اول، تهران: نشر سمت.

گرجی، ابراهیم و علی‌پوریان، معصومه. (۱۳۸۵). تحلیل اثر آزادسازی تجاری بر رشد اقتصادی ایران (و سایر کشورهای عضو اوپک)، *فصلنامه پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۴۰*.

متفکر آزاد، محمدعلی و سجودی، سکینه. (۱۳۹۱). بررسی تأثیر هم‌زمان تجارت خارجی و سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی بر رشد اقتصادی در کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی (OIC)، *اقتصاد کلان*، شماره ۱۳.

مصدق، محمدصادق؛ محسنی، علیرضا و ارشد، نجیب‌الله. (۱۳۹۴). *تأثیر رشد جمعیت و تورم بر رشد اقتصادی در کشورهای کم‌درآمد طی سال‌های (۲۰۰۰-۲۰۱۳)*، پایان‌نامه دوره ماستری، دانشگاه کاتب.

Leitao, N. Carlos. (2012). the Impact of Cultural Globalization on Growth, *Asian Journal of Empirical Research*, No, 2(6), Pp.198-204.

Zang, W. And Baimbridge, M. (2011). Exports, Imports and Economic Growth in South Korea and Japan: A Tale of Two Economies, *Applied Economics*, No.39, Pp. 1-12.

Coe, D., Helpman, E., & Hoffmaister, A. W. (2009). International R&D Spillovers and Institutions. *Eur Opea Economic Review*, No. 53(7), Pp. 423-741.

Pin & Haan. (2008). Political Regime Change, Economic Reform and Growth Acceleratins. *Cesifo Working Paper*, No. 1905, Pp. 1-20.

Sala-i-Martin, X., G. Doppelhofer & R. I. Miller. (2004). Determinants of Long-Term Growth: A Bayesian Averaging of Classical Estimates (BACE) Approach. *American Economic Review*, No. 94 (4), Pp. 813-835

بررسی رضایت مشتریان بانک نو در شهر کابل بر اساس مدل سروکوال

احمد حارث فرازی^۱، داکتر سید کاظم حسینی^۲، داکتر سید جعفر احمدی^۳

۱- دانش‌آموخته ماستری اقتصاد دانشگاه کاتب و نویسنده مسئول

۲- دکترای اقتصاد و عضو هیئت علمی دانشگاه کاتب

۳- دکترای روان‌شناسی و عضو هیئت علمی دانشگاه کاتب

چکیده

هدف این تحقیق، تعیین تفاوت بین «انتظارات» و «ادراک» مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل است. بدین منظور بر اساس مدل سروکوال پنج بُعد موارد محسوس، پاسخگویی، اعتماد همدلی و اطمینان خاطر در بین ۳۲۱ نفر از مشتریان کابل بانک نو، بررسی شده است. این تحقیق از انواع تحقیقات توصیفی-تحلیلی است. ابزار مورد استفاده در مطالعات میدانی پرسش‌نامه بوده که بر اساس مدل تحقیق طراحی شده است. روایی محتوای پرسش‌نامه توسط کارشناسان تأیید شد و پایایی بر اساس ضریب آلفای کرونباخ ۰٫۹۱، به دست آمد. برای بررسی معنی‌داری تفاوت انتظارات و ادراک مشتریان از عملکرد کابل بانک نو در شهر کابل از آزمون تی هم‌بسته استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که تفاوت معنی‌داری بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل از تمامی ابعاد مدل سروکوال وجود دارد و این نشانگر میزان رضایتمندی بالای مشتریان است. در کل، نتایج، رضایت مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل از خدمات کابل بانک نو را نشان می‌دهد؛ لذا کابل بانک نو در شهر کابل باید راه‌های جدیدی را برای سنجش کیفیت خود بیازماید تا با افزایش رضایت مشتری و کاهش شکایت‌های مشتریان، سهم خود را در بازار بانکداری افزایش دهد.

کلمات کلیدی: موارد محسوس، اعتبار و اعتماد، پاسخگویی، همدلی و اطمینان خاطر و مدل

سروکوال

مقدمه

امروزه رقابت برای بهبود کیفیت خدمات، مسئله‌ای راهبردی و کلیدی برای سازمان‌های فعال در بخش‌های خدماتی است. از سوی دیگر موفقیت تمامی سازمان‌ها و مؤسسات تولیدی یا خدماتی، انتفاعی یا غیرانتفاعی، دولتی یا غیردولتی، از عوامل متعددی تأثیر می‌پذیرد. یکی از مهم‌ترین آن‌ها، رضایتمندی مشتریان است. اعتقاد بر این است که رقابت برای کسب سهم بیشتر از بازار و تلاش مشتریان برای رسیدن به رضایتمندی بیشتر، بنگاه‌ها را به تلاش برای کسب موقعیت ممتاز در بازار وامی‌دارد و مشتریان را به دستیابی به خدمات بهتر ترغیب می‌کند. رسیدن به این اهداف با بررسی دو مفهوم «کیفیت خدمات» و «رضایت مشتریان»، در بازارهای خدماتی به دلیل ویژگی‌های خاص خدمات، حساس‌تر و مهم‌تر بوده و برای سازمان‌های ارائه‌دهنده خدمات از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یکی از بنگاه‌ها و سازمان‌هایی که در زمینه ارائه خدمات فعالیت کرده و نقش و اهمیت آن در اقتصاد و توسعه کشور بر هیچ‌کس پوشیده نیست بانک‌ها هستند؛ لذا به نظر می‌رسد کشف روابط بین این دو مفهوم می‌تواند در ارتقاء و بهبود سطح خدمات ارائه‌شده و کیفیت این خدمات از جانب بانک‌ها از یک‌سو و کسب رضایتمندی بیشتر مشتری از سوی دیگر، تأثیرگذار باشد که نحوه چگونگی رسیدن به این امر می‌تواند از مسائل بارز سازمان‌های خدماتی و به‌ویژه بانک‌ها باشد.

سازمان‌هایی که به سطح بالاتری از کیفیت خدمات دست می‌یابند سطوح بالاتری از رضایتمندی مشتری را به‌عنوان مقدمه‌ای برای دستیابی به مزیت رقابتی پایدار خواهند داشت (گاؤ همکاران، ۲۰۰۸). رضایت مشتری زمانی به دست می‌آید که عملکرد بانک بتواند انتظارات خریدار را برآورده سازد (کاووسی و سقایی، ۱۳۸۴). از طرفی در افغانستان بعد از سقوط رژیم طالبان و با سروکار آمدن دولت جدید در طی دهه‌های اخیر، شدت یافتن رقابت میان بانک‌ها در جهت به دست آوردن سهم بیشتری از بازارهای مالی توجهشان را به سمت شناخت دقیق‌تر و عمیق‌تر نیازها و خواسته‌های مشتریان سوق داده است و نقش بانک‌ها را در فعالیتهای مالی هویدا ساخته و روزه‌روز به اهمیت آن افزوده است. کابل بانک نو نیز از امر کیفیت خدمات و رضایت مشتریان مستثنی نبوده است. برای داشتن یک رقابت سالم در بازارهای مالی امروزه به رضایتمندی مشتریان خود و ارائه خدمات بانکی بهتر توجه لازم را مبذول داشته است که این تحقیق در پی آن است که میزان موفقیت کابل بانک نو را در قسمت رضایتمندی مشتریان بعد از بحران و مهار آن‌ها بررسی کند.

امروزه «کیفیت» را خواسته مشتری تعریف می‌کنند و ادراک و انتظارات مشتری را اصلی‌ترین عامل تعیین‌کننده کیفیت می‌دانند (شارما، ۲۰۰۱). مشتریان یا دریافت‌کنندگان خدمت، کیفیت خدمات را با مقایسه ادراک و انتظارات خود را خدمت دریافت شده ارزیابی می‌کنند (لیم و تانگ، ۲۰۰۲). پاراسورمان و همکاران معتقدند «ادراک» بیانگر ارزیابی مشتری از کیفیت خدمات ارائه‌شده می‌باشد و «انتظارات» همان خواسته‌های مشتری هستند که بیانگر احساس آن‌ها نسبت به آنچه ارائه‌دهندگان خدمات باید عرضه کنند می‌باشد (پاراسورمان، ۱۹۸۵). خدمات بانکی به‌ویژه خدماتی که از طریق بانک‌ها و مؤسسات مالی ارائه می‌شوند نقش اساسی در توسعه‌یافتگی جامعه دارند؛ بنابراین توجه به ارتقای کیفیت خدمات بانکی به‌طور مستمر، مسئله ضروری به نظر می‌رسد (نورالثناء و همکاران، ۱۳۸۷).

اهداف این تحقیق علمی چنین خواهد بود: شناسایی میزان رضایت مشتریان از عملکرد کابل بانک نو (کیفیت خدمات) بر اساس مدل سروکوال، تعیین تفاوت بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در بعد ظاهر فیزیکی، تعیین تفاوت بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در بعد پاسخ‌گویی، تعیین تفاوت بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در بعد اعتماد، تعیین تفاوت بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در بعد همدلی، تعیین تفاوت بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در بعد تضمین.

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی است. از نظر هدف این تحقیق از نوع بنیادی-کاربردی است. در این تحقیق به توصیف و بررسی میزان انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل پرداخته می‌شود. جامعه آماری در این تحقیق شامل تعداد زیاد از مشتریان کابل بانک نو است که روزانه برای دریافت خدمات و جذب رضایت برای خودشان به کابل بانک نو مراجعه می‌کنند. جامعه آماری این تحقیق که تعداد آن‌ها در زمان پژوهش به‌طور تقریبی حدوداً ۲۰۰۰ در روز می‌رسد.

نمونه آماری و روش نمونه‌گیری: بر اساس علوم آماری برای تحقیقات پیمایشی صد نفر کافی است (مولوی، ۱۳۸۶). با توجه به جامعه آماری تحقیق و اهداف تحقیق، تعداد نمونه توسط نرم‌افزار تعیین نمونه ۳۲۲ نفر تعیین شده است؛ اما به دلیل احتمال ریزش ۳۵۰ پرسش‌نامه تکثیر شد. از این تعداد ۳۲۱ آن برگردانده شد که می‌توان این تعداد را به‌عنوان نمونه در نظر گرفت. باید خاطرنشان ساخت که این ۳۲۱ نفر به‌صورت تصادفی ساده جهت پاسخ به پرسش‌نامه انتخاب خواهند شد.

در این تحقیق با در نظر گرفتن عوامل مختلف با استفاده از پیش برآورد واریانس متغیرهای مورد نظر از طریق مطالعه مقدماتی در جامعه آماری و همچنین با در نظر گرفتن دقت احتمالی، ضریب اطمینان ۹۱٪ و با توجه به حجم جامعه مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل ($N=2000$) مقدار آن از طریق فرمول زیر محاسبه می‌شود؛ بنابراین حجم نمونه در این سازمان ۳۲۱ نفر به دست آمده است. $n =$

$$\frac{Npq}{(N-1)x^2 + z^2 pq} = 321$$

ابزارهای تحقیق

الف) پرسش‌نامه اطلاعات عمومی: این پرسش‌نامه مربوط به داده‌های دموگرافیک یا جمعیت‌شناسی است که شامل جنسیت، سن، ناحیه زندگی، سابقه مشتری کابل بانک نو بودن به سال، وظیفه و میزان تحصیلات است.

ب) پرسش‌نامه انتظارات و ادراک مشتری سروکوال: برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسش‌نامه استاندارد سروکوال که روایی و پایایی آن مورد تأیید قرار گرفته استفاده شده است. این پرسش‌نامه شامل پنج بعد خدمات شامل عوامل محسوس یا بعد فیزیکی، اطمینان خاطر یا تضمین، قابلیت اعتماد، پاسخ‌گویی و همدلی است. در مجموع ۲۱ زوج وجود دارد که پرسش‌های مربوط به آنان به صورتی در پی یکدیگر آمده است که در هر زوج جز اول آن مربوط به انتظار و توقع مشتری از کیفیت خدماتی که کابل بانک نو باید به مشتریانش ارائه کند درج شده و در جز دوم پرسش برداشت مشتریان از عملکرد کابل بانک نو در شهر کابل در ارتباط به همان خدمات آمده است. در این میان ۸ پرسش آن مربوط به بعد فیزیکی، ۱۰ پرسش آن مربوط به بعد قابلیت اعتماد، ۸ پرسش آن مربوط به بعد پاسخ‌گویی، ۸ پرسش آن مربوط به بعد همدلی و ۸ پرسش دیگر آن مربوط به بعد تضمین یا اطمینان خاطر است. پرسش‌های تحقیق بر اساس مقیاس پنج گزینه‌ای لیکرت تنظیم شده‌اند (خیلی زیاد=۱، زیاد=۲، نظر خاصی ندارم=۳، کم=۴ و خیلی کم=۵)، که برای کمترین مقدار آن یک امتیاز و برای بیشترین مقدار آن پنج امتیاز در نظر گرفته شده است.

روایی این پرسش‌نامه با توجه به جامعه افغانستان بازنگری شده است. برای قابل فهم بودن پرسش‌ها به صورت مقدماتی، پرسش‌ها به ده نفر از مشتریان داده شده است تا در صورتی که مشکلاتی از نظر فهم وجود داشته باشد اصلاح شده و بعد از جمع‌آوری پرسش‌نامه و اصلاح آن، پرسش‌نامه به سه نفر از متخصصین داده شده تا محتوای آن را بررسی کنند و اصلاح لازم انجام شود. به منظور پایایی پرسش‌نامه یا قابلیت اعتماد آن، از روش‌های آلفای کرونباخ استفاده شده است که با استفاده از نرم‌افزار SPSS مقداری آلفا برای نمونه ۴۲ پرسش برابر است به (۰,۹۱) به دست آمده

و بیش از ۷۰٪؛ بنابراین مقدار فوق برای انجام کارهای تحقیقاتی بسیار عالی و نشانگر پایداری این پرسش‌نامه است.

روش جمع‌آوری اطلاعات

جهت جمع‌آوری اطلاعات به تعداد ۳۵۰ نسخه پرسش‌نامه با مراجعه حضوری نزد هریک از مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل توزیع شده و پس از دو هفته جمع‌آوری شده است. باید گفت که این پرسش‌نامه بین زن و مرد به صورت تصادفی توزیع شده و پس از جمع‌آوری پرسش‌نامه‌ها، اطلاعات وارد کامپیوتر شد. همچنین جهت جمع‌آوری ادبیات تحقیق از کتابخانه، اینترنت و مطالعه تحقیقات و مقالات محققان استفاده شده است.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات

در این تحقیق بر اساس اهداف تحقیق، اطلاعات جمع‌آوری شده، تجزیه و تحلیل آماری شده است. اطلاعات در ابتدا بر اساس آماره‌های توصیفی مانند میانگین، انحراف استاندارد، مورد بررسی قرار گرفت. برای انجام فرضیات تحقیق، از آماره‌های استنباطی مانند آزمون t، اسپودنت و تحلیل واریانس چند متغیره استفاده شد. به منظور انجام تحلیل آماری از نرم‌افزار آماری SPSS نسخه ۲۳ بهره برده شده است.

مدل مفهومی تحقیق

پس از بررسی موضوع و استفاده از نظریات محققان، اساتید و خبرگان این امر، مبانی نظری تحقیق به صورت زیر مطرح می‌شود: برای این که بتوان فرضیه‌های تحقیق را بررسی و اجرا کرد باید از مدل مفهومی استاندارد سروکوال استفاده کرد. این مدل یکی از مشهورترین روش‌های اندازه‌گیری کیفیت خدمات است که در سال ۱۹۸۵ توسط پارسورامن، بری وزیتل به وجود آمد. پارسورامن و همکارانش در تحقیقات خود به این نتیجه رسیدند که مشتریان کیفیت خدمات را از طریق مقایسه عملکرد خدمات (ادراک) با آنچه که آن‌ها فکر می‌کنند واقعاً باید باشد (انتظار) ارزیابی می‌کنند. مبنای مدل سروکوال اندازه‌گیری رضایت‌مندی مشتری است که از محاسبه این شکاف حاصل می‌شود. انتظارات مشتری شامل آن چیزهایی است که واقعاً می‌خواهد و برای وی مطلوب است. درک او نیز چیزی است که واقعاً دریافت می‌کند.

باید توجه داشت که انتظارات مشتری و خواسته‌هایش پیش از پیش از مواجه با بنگاه شکل می‌گیرد و مربوط به اطلاعاتی است که وی از اطراف جمع‌آوری می‌کند؛ ولی درک وی از خدمات دقیقاً در لحظه‌ای شکل می‌گیرد که وی خدمات را دریافت می‌کند و بعداً نیز به تفسیر این درک می‌پردازد. پس می‌توان نتیجه گرفت که بهترین اندازه‌گیری کیفیت در هنگام ارائه خدمت به مشتری باید صورت گیرد.

به منظور اندازه‌گیری کیفیت خدمات پاراسورامن و همکاری‌اش در ابتدا به شناسایی ابعادی پرداختند که در نتیجه آن رضایتمندی مشتری به وجود می‌آمد. آن‌ها نخست ده بعد اصلی را در این زمینه شناسایی کردند که کلیه خدمات مطالعه شده آن‌ها را دربر می‌گرفت. آن گاه برای اندازه‌گیری این ده بعد پرسش‌نامه نودوهفت آیتم را ساخته و اجرا کردند؛ سپس به منظور تعدیل این ده بعد آن‌ها تحقیقات خود را در همان سازمان‌های پیشین پی گرفتند و توانستند در سال ۱۹۹۱ دو بعد را در پنج بعد جای دهند و ابزار نودوهفت آیتمی آن‌ها نیز به بیست و دو آیتم تقلیل یافت. (به دلیل وجود همبستگی زیاد بین بعضی از شاخص‌ها) این ابعاد به شرح زیر هستند:

لمس پذیری یا بعد فیزیکی: قابل‌رؤیت بودن تسهیلات، تجهیزات و سایر ابزارهای ارتباطی و همچنین پاکیزگی و آراستگی ظاهر کارکنان.

قابلیت اعتماد: توانایی انجام خدماتی که به مشتریان وعده داده شده؛ به‌طوری که قابل دقت و قابل اعتماد باشد.

پاسخگویی: اشتیاق برای کمک به مشتری و ارائه خدمات فوری، تمایل به کمک کردن به مشتری و ارائه خدمت فوری، این بعد از کیفیت خدمات بر روی داشتن حساسیت از طرف کارکنان نسبت به انجام خدمت و هوشیار بودن در قبال درخواست‌های مشتریان تأکید دارد. در واقع معیار تعریف مسئولیت‌پذیری «مدت زمانی است که مشتری دریافت‌کننده خدمت می‌بایست منتظر بماند» با در نظر گرفتن حساس بودن محصول خدماتی و نیز حضور مستقیم مشتری در این خط تولید واضح است که هر چه این مدت زمان کوتاه‌تر باشد رضایت بیشتری را در مشتری ایجاد می‌کند. به عنوان مثال در بخش اورژانس بیمارستان با توجه به وضعیت خاص بیمار، طولانی شدن زمان انتظار برای انجام معاینه ناراضی‌تری شدیدی را در وی و همراهانش ایجاد می‌کند. این زمان معرف مسئولیت‌پذیری پرسنل سازمان است.

تضمین یا اطمینان: آگاهی و ادب کارکنان و توانایی آن‌ها در القاء حس اعتماد و اطمینان به مشتریان و توانایی ارائه خدمتی که به مشتری وعده داده شده است. به صورت صحیح و قابل اطمینان و مداوم به عنوان مثال مشتریانی که به بخش اورژانس یک شفاخانه مراجعه می‌کنند انتظاراتی نظیر

انجام سریع تشریفات پذیرش، توجه و مراقبت خاص و ویژه از طرف کادر پزشکی و... را دارند. قابلیت اطمینان، معیاری از توانایی بخش اورژانس جهت تأمین این انتظارات است و معنای دیگر قابلیت اطمینان، عمل کردن به تعهدات اولیه است. یعنی اگر سازمان خدماتی، وعده‌هایی در زمینه خدمات به مشتریان می‌دهد می‌بایستی به آن عمل کند.

همدلی: مواظبت کردن و پیشنهاد توجهات خاص بنگاه به مشتریان؛ یعنی اینکه کارکنان هم بتوانند احساسات مشتریان را درک کنند و هم خود را در این احساسات شریک کرده و بتوانند احساسات خوشایند خود را به مشتریان انتقال دهند.

پرسش‌نامه سروکوال شامل بیست و یک جفت پرسش است که همه پنج بعد خدمات را دربر می‌گیرد. این پرسش‌ها به صورت جفت‌های در کنار هم آمده که در پرسش اول انتظار و در پرسش دوم ادراک مشتریان بر اساس الگوی لیکرت اندازه‌گیری می‌شود.

جدول ۱ مدل مفهومی تحقیق

مدل مفهومی تحقیق	فیزیکی و ظواهر	تجهیزات و تسهیلات ظاهر پرسنل، محیط سازمان و...
	قابلیت اطمینان	توانایی ارائه خدمات وعده داده شده به‌طور صحیح و قابل اطمینان
	پاسخگویی	تمایل به کمک به مشتری و ارائه خدمات به موقع
	تضمین و یا اطمینان خاطر	دانش و مهارت کارکنان و توانایی آنان جهت ارتقا و ایجاد اعتماد و اعتقاد در مشتریان
	همدلی	مراقبت و توجه خاص کارکنان به مشتریان در هنگام ارائه خدمات.

نتایج و یافته‌های تحقیق

بررسی توصیفی متغیرهای دموگرافی

جنسیت: تعداد پاسخ‌دهندگان مرد در این تحقیق عبارت از ۱۷۶ که ۵۴٫۸ درصد کل پاسخ‌دهندگان را تشکیل می‌دهد و تعداد پاسخ‌دهندگان مؤنث ۱۴۵ نفر که ۴۵٫۲ درصد کل پاسخ‌دهندگان را تشکیل می‌دهد.

سن پاسخ‌دهندگان: انحراف معیار سن تمامی پاسخ‌دهندگان ۷٫۳۱ و میانگین آن‌ها ۳۹٫۶۵ می‌باشد. بیشترین درصد فراوانی مربوط به سن ۲۵ سال می‌شود و کمترین درصد فراوانی مربوط به سن‌های ۹۰، ۶۳، ۵۴، ۴۶، ۴۴، ۳۹، ۱۸ پاسخ‌دهندگان این تحقیق را تشکیل می‌دهند.

ناحیه زندگی مشتریان: پرسش‌نامه برای تمامی نواحی به‌طور مساویانه توزیع شده است. بیشترین درصد فراوانی مربوط به ناحیه سوم است که ۴۴ پاسخ‌دهنده را تشکیل می‌دهد و کمترین درصد فراوانی مربوط به ناحیه اول می‌شود که سه پاسخ‌دهنده را تشکیل می‌دهد.

سابقه مشتری بودن با کابل بانک نو به سال: در این تحقیق بیشترین درصد فراوانی مربوط به سه سال سابقه مشتری بودن مشتریان با کابل بانک نو است که ۶۱ نفر پاسخ‌دهنده را تشکیل می‌دهد و کمترین درصد فراوانی مربوط به چهارده سال سابقه مشتری بودن مشتریان با کابل بانک نو می‌باشد که سه پاسخ‌دهنده را تشکیل می‌دهد.

وظیفه: در این تحقیق وظیفه پاسخ‌دهندگان به چهار کتگوری تقسیم شده است که بیشترین درصد و فراوانی مربوط به مشتریان پاسخ‌دهنده‌ای است که کارمند دولت هستند و کمترین درصد و فراوانی مربوط به مشتریان پاسخ‌دهنده‌ای است که محصل هستند.

میزان تحصیلات پاسخ‌دهندگان: در این تحقیق فراوانی و فیصدی پاسخ‌دهندگان برحسب میزان تحصیلات آن‌ها در پنج بخش «بی‌سواد»، «بکلوریا»، «فوق بکلوریا»، «لیسانس»، «ماستر» تقسیم شده است؛ بیشترین درصد و فراوانی مربوط به مشتریان پاسخ‌دهنده‌ای است که لیسانس هستند و کمترین درصد و فراوانی و فیصدی مربوط به مشتریان پاسخ‌دهنده‌ای است که بکلوریا هستند.

تجزیه و تحلیل استنباطی داده‌ها (آمار استنباطی)

آزمون فرضیه‌ها

آزمون فرضیه اصلی: رضایت مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل از عملکرد این بانک مثبت و معنی‌دار است یا به عبارت دیگر بین کل انتظارات و کل ادراک مشتریان کابل بانک نو تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

جدول (۲) بررسی تفاوت بین کل ادراک و کل انتظار مشتریان بر اساس آزمون t همبسته						
متغیرها	درجه آزادی	میانگین‌ها	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین	t	سطح معنی‌داری
انتظارات	۳۲۰	۳۷,۷۱۹۶	۱۲,۱۵۲۷۷	۱۴,۰۰۹۳۵	۲۱,۸۸	۰,۰۰۱
ادراک	۳۲۰	۵۱,۷۳۹۰	۱۴,۰۰۶۸۵			

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

نتایج در جدول (۲) نشان می‌دهد که میانگین انتظار ۳۷,۷۱۹۶ و میانگین ادراک ۵۱,۷۳۹۰ است. آزمون تی همبسته با میزان اطمینان ۰,۹۹ یا در سطح آلفای ۰,۰۱ نشان می‌دهد تفاوت معنی‌دار بین این دو میانگین وجود دارد. ($p < 0,0001$) این بدان معنی است که بین انتظارات و ادراک شکاف وجود دارد و چون علامت تفاوت مثبت است و ادراک بیشتر از انتظار است بنائاً نشانگر رضایت مشتریان است و فرضیه اصلی که در بالا بیان شد مورد تأیید قرار می‌گیرد.

آزمون فرضیه‌های فرعی

الف: بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در بعد پاسخگویی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

برای بررسی این فرضیه از آزمون تی از زوجی همبسته استفاده شده است که نتایج آن در جدول (۳) آورده شده است.

جدول (۳) بررسی تفاوت بین ادراک و انتظار مشتریان بر اساس آزمون t همبسته در بعد پاسخگویی						
متغیرها	درجه آزادی	میانگین‌ها	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین	t	سطح معنی‌داری
انتظارات	۳۲۰	۷,۱۱۸۴	۳,۰۱۳۲۵	۲,۷۲۲۷۴	۱۶۶۸	۰,۰۰۱
ادراک	۳۲۰	۹,۸۴۱۱	۳,۴۶۱۸۰			

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

نتایج در جدول (۳) نشان می‌دهد که در بعد پاسخگویی میانگین انتظار ۷,۱۱ و میانگین ادراک ۹,۸۴ می‌باشد. آزمون تی همبسته با میزان اطمینان یا در سطح آلفای ۰,۰۱ نشان می‌دهد که تفاوت

معنی‌داری بین این دو میانگین وجود دارد ($p < 0,0001$)؛ این بدان معنی است که بین انتظارات و ادراک، شکاف وجود دارد و چون علامت تفاوت، مثبت است و ادراک بیشتر از انتظار است نشانگر رضایت مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل در بعد پاسخگویی است. نتایج میانگین‌های انتظار و ادراک هریک از مؤلفه‌های بعد پاسخگویی در جدول (۳-۱) ذکر شده است. (جدول در صفحه بعد)

جدول (۳-۱) میانگین و انحراف استاندارد انتظار و ادراک مؤلفه‌های بعد پاسخگویی							
ارائه خدمات سریع به مشتریان		خدمات بی‌وقفه		توجه به خدمات به‌هنگام		مسئولیت‌پذیری	
میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
۱	۱,۰۹	۱	۱,۱۸	۱	۱,۰۶	۱	۰,۹۷
۲	۱,۳۱	۲	۱,۲۷	۲	۱,۳۸	۲	۱,۰۳

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

ب: بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در بعد عوامل محسوس تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

برای بررسی این فرضیه از آزمون تی زوجی هم‌بسته استفاده شده که نتایج آن در جدول (۴) آورده شده است.

جدول (۴) تفاوت بین ادراک و انتظار مشتریان بر اساس آزمون t هم‌بسته در بعد عوامل محسوس						
متغیرها	درجه آزادی	میانگین‌ها	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین	t	سطح معنی‌داری
انتظارات	۳۲۰	۷,۰۸۷۲	۲,۸۶۰۰۵	۲,۹۰۳۴۳	۱۸,۳۰	۰,۰۰۱
ادراک	۳۲۰	۹,۹۹,۷	۳,۵۷۳۰۱			

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

نتایج در جدول (۴) نشان می‌دهد که در بعد عوامل محسوس یا ظاهر فیزیکی، میانگین انتظار ۷,۰۸ و میانگین ادراک ۹,۹۹ است. آزمون تی هم‌بسته با میزان اطمینان یا در سطح آلفای ۰,۰۱ نشان می‌دهد تفاوت معنی‌داری بین این دو میانگین وجود دارد ($p < 0,0001$)؛ این بدان معنی است که بین انتظارات

و ادراک، شکاف وجود دارد و چون علامت تفاوت مثبت است و ادراک بیشتر از انتظار است نشانگر رضایت مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل در بعد عوامل محسوس است. نتایج میانگین‌های انتظار و ادراک هر یک از مؤلفه‌های بعد عوامل محسوس در جدول (۴-۱) ذکر شده است.

جدول (۴-۱) میانگین و انحراف استاندارد انتظار و ادراک مؤلفه‌های بعد عوامل محسوس							
فرامهم نمودن امکانات		سازگاری امکانات		موقعیت بانک		توجه به تجهیزات	
میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
۱	۰,۷۱	۲	۰,۹۸	۱	۱,۰۳	۲	۱,۲۰
۲	۱,۰۶	۲	۱,۱۸	۲	۱,۱۸	۲	۱,۴۷

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

ج: بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در بعد قابلیت اعتماد تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

برای بررسی این فرضیه از آزمون تی زوجی هم‌بسته استفاده شد که نتایج آن در جدول (۵) آورده شده است.

جدول (۵) تفاوت بین ادراک و انتظار مشتریان بر اساس آزمون t هم‌بسته در بعد اعتماد						
متغیرها	درجه آزادی	میانگین‌ها	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین	t	سطح معنی‌داری
انتظارات	۳۲۰	۹,۱۷۴۵	۳,۹۶۷۱۴	۳,۳۴۵۷۹	۱۶۶۳	۰,۰۰۱
ادراک	۳۲۰	۱۲,۵۲۰۲	۴,۳۷۵۴۰			

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

نتایج در جدول (۵) نشان می‌دهد که در بعد اعتماد، میانگین انتظار ۹,۱۷۴۵ و میانگین ادراک ۱۲,۵۲ است. آزمون تی هم‌بسته با میزان اطمینان یا در سطح آلفای ۰,۰۱ نشان می‌دهد تفاوت معنی‌داری بین این دو میانگین وجود دارد ($p < 0,001$)؛ این بدان معنی است که بین انتظارات و ادراک، شکاف وجود دارد و چون علامت تفاوت، مثبت است و ادراک بیشتر از انتظار است نشانگر رضایت مشتریان

کابل بانک نو در شهر کابل در بعد اعتماد است. نتایج میانگین‌های انتظار و ادراک هریک از مؤلفه‌های بعد اعتماد در جدول (۵-۱) ذکر شده است.

جدول (۵-۱) میانگین و انحراف استاندارد انتظار و ادراک مؤلفه‌های بعد اعتماد									
ارائه خدمات وعده شده		رسیدگی به شکایات		حل سریع نواقص		سمع شکایات		ارائه توضیحات دقیق	
میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
۱	۰,۹۳	۱	۱,۰۰۷	۱	۱,۰۰۹	۲	۱,۱۸	۲	۱,۰۸
۲	۱,۰۶	۲	۱,۱۸	۲	۱,۲۷	۲	۱,۲۹	۲	۱,۳۱

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

د: بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در بعد همدلی تفاوت معنی‌دار وجود دارد.
برای بررسی این فرضیه از آزمون تی زوجی هم‌بسته استفاده شد که نتایج آن در جدول (۶) آورده شده است.

جدول (۶) تفاوت بین ادراک و انتظار مشتریان بر اساس آزمون t هم‌بسته در بعد همدلی						
متغیرها	درجه آزادی	میانگین‌ها	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین	t	سطح معنی‌داری
انتظارات	۳۲۰	۷,۲۳۳۶	۳,۲۷۹۴۲	۲۶۰	۱۴,۰۱	۰,۰۰۱
ادراک	۳۲۰	۹,۸۱۳۸۰	۳,۹۸۱۸۲			

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

نتایج در جدول (۶) نشان می‌دهد که در بعد همدلی میانگین انتظار ۷,۲۳ و میانگین ادراک ۹,۸۳ است. آزمون تی هم‌بسته با میزان اطمینان یا در سطح آلفای ۰,۰۱ نشان می‌دهد تفاوت معنی‌داری بین این دو میانگین وجود دارد ($p < ۰,۰۰۱$)؛ این بدان معنی است که بین انتظارات و ادراک، شکاف وجود دارد و چون علامت تفاوت، مثبت است و ادراک بیشتر از انتظار است نشانگر رضایت مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل در بعد همدلی است.

نتایج میانگین‌های انتظار و ادراک هریک از مؤلفه‌های بعد همدلی در جدول (۶-۱) ذکر شده است.

جدول (۶-۱) میانگین و انحراف استاندارد انتظار و ادراک مؤلفه‌های بعد همدلی							
توجه به کم کردن ازدحام		ارائه خدمات به‌روز		منفعت مشتریان		معذرت‌خواهی	
میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار
۱	۱,۰۰۲	۲	۱,۱۱	۱	۱,۰۸	۱	۱,۱۲
۲	۱,۲۴	۲	۱,۲۵	۲	۱,۳۲	۲	۱,۴۵

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

۵: بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در بعد تضمین، تفاوت معنی‌دار وجود دارد.

برای بررسی این فرضیه از آزمون تی زوجی هم‌بسته استفاده شد که نتایج آن در جدول (۷) آورده شده است.

جدول (۷) تفاوت بین ادراک و انتظار مشتریان بر اساس آزمون t هم‌بسته در بعد تضمین یا اطمینان خاطر						
متغیرها	درجه آزادی	میانگین‌ها	انحراف استاندارد	تفاوت میانگین	T	سطح معنی‌داری
انتظارات	۳۲۰	۷,۱۰۴۶۳	۳,۲۳۰۹۰	۲,۴۳۳۰۲	۱۳,۰۱	۰,۰۰۱
ادراک	۳۲۰	۹,۵۳۸۹	۳,۷۰۴۶۳			

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

نتایج در جدول (۷) نشان می‌دهد که در بعد تضمین، میانگین انتظار ۷,۱۰۴ و میانگین ادراک ۹,۵ است. آزمون تی هم‌بسته با میزان اطمینان یا در سطح آلفای ۰,۰۱ نشان می‌دهد تفاوت معنی‌داری بین این دو میانگین وجود دارد ($p < ۰,۰۰۰۱$)؛ این بدان معنی است که بین انتظارات و ادراک، شکاف وجود دارد و چون علامت تفاوت، مثبت است و ادراک بیشتر از انتظار است نشانگر رضایت مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل در بعد تضمین یا اطمینان خاطر است. نتایج میانگین‌های انتظار و ادراک هریک از مؤلفه‌های بعد تضمین یا اطمینان خاطر در جدول (۷-۱) ذکر شده است.

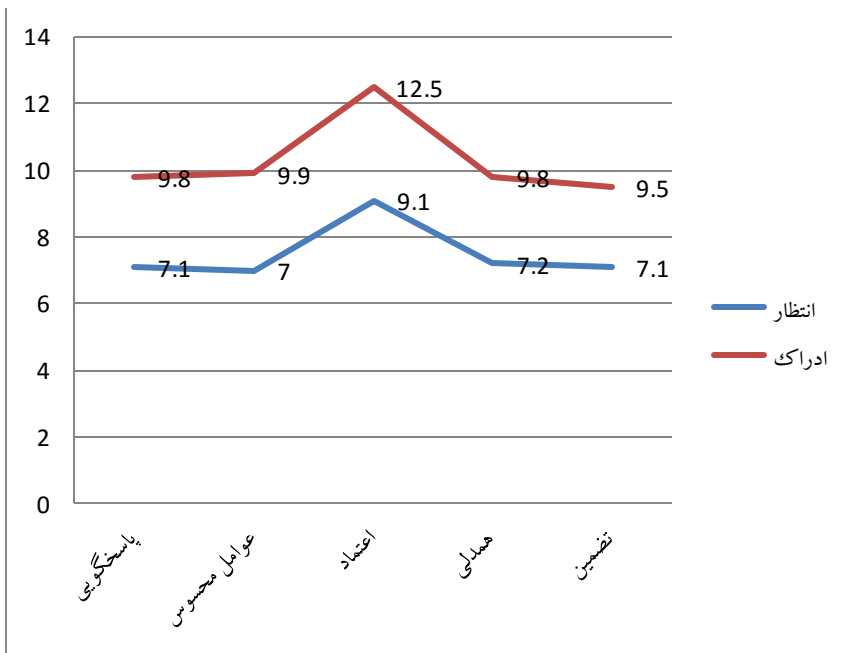
جدول (۷-۱) میانگین و انحراف استاندارد انتظار و ادراک مؤلفه‌های بعد تضمین								
ار تباطات و اطلاع‌رسانی		رفتار مؤدبانه		قطع شدن تماس		جلب اعتماد		
انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
۱,۰۷	۱	۱,۱۲	۱	۱,۰۶	۱	۱,۰۷	۱	انتظار
۱,۳۱	۲	۱,۲۵	۲	۱,۲۴	۲	۱,۲۰	۲	ادراک

منبع: یافته‌های محاسباتی تحقیق

خلاصه نتایج کلی فرضیات تحقیق

برای بررسی تمامی ابعاد فرضیه‌ها با استفاده از میانگین در جدول (۸) آورده شده است.

جدول (۸) میانگین انتظار و ادراک تمامی ابعاد که در تحقیق ذکر است						
ابعاد	پاسخگویی	عوامل محسوس	اعتماد	همدلی	تضمین	
	میانگین	میانگین	میانگین	میانگین	میانگین	مجموع کل
انتظار	۷,۱	۷,۰	۹,۱	۷,۲	۷,۱	۳۷,۵
ادراک	۹,۸	۹,۹	۱۲,۵	۹,۸	۹,۵	۵۱,۵

نمودار (۱) مقایسه بین ادراک و انتظارات تمامی ابعاد

نتایج در جدول (۸) و نمودار (۱) نشان می‌دهد که در این جدول بیشترین میانگین انتظار مربوط به بعد قابلیت اعتماد و کمترین میانگین انتظار مربوط به بعد عوامل محسوس است و در قسمت میانگین ادراک نیز بیشترین میانگین ادراک مربوط به بعد اعتماد و کمترین میانگین ادراک مربوط به بعدهای پاسخگویی و همدلی است. این نشانگر آن است که رضایت مشتریان در ابعاد پاسخگویی و همدلی نسبت به دیگر ابعاد کمتر است.

بحث در یافته‌های تحقیق

بر اساس مشاهده جدول شماره دوم در این تحقیق، این فرضیه توسط آزمون تی هم‌پسته مورد آزمون قرار گرفت و نتایج نشان داد به‌طور کلی در تمام ابعاد مدل سروکوال بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل از خدمات این بانک شکاف وجود دارد. این بدین معنی است که با توجه به این که شکاف مثبت است مشتریان در کل از خدمات بانک راضی هستند.

برای بررسی دقیق این فرضیه باید به جزئیات آن هم توجه کرد. مدل سروکوال دارای ابعاد مختلفی است که در این تحقیق به تمام ابعاد آن پرداخته شده است. لذا در این بخش به تفسیر و توضیح این فرضیه پرداخته نمی‌شود بلکه در فرضیه‌های فرعی به بحث نتایج پرداخته شده است.

بر اساس مشاهده جدول شماره (۳) و (۳-۱) در این تحقیق، این فرضیه توسط آزمون تی هم‌بسته مورد آزمون قرار گرفت و بر پایه بعد پاسخگویی مدل سروکوال تفاوت معنی‌داری بین انتظارات و ادراک مشتریان از عملکرد کابل بانک نو در شهر کابل وجود دارد. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون تی هم‌بسته نشان داد که تفاوت معنی‌داری بین انتظارات و ادراک مشتریان این بانک از حیث بعد پاسخگویی مدل سروکوال وجود دارد؛ بدین معنی که مشتریان قبل از استفاده از خدمات این بانک انتظار داشتند که کارمندان این بانک خدمات را بدون کدام وقفه به مشتریان این بانک ارائه کنند. هم‌چنان خود را متعهد به ارائه خدمات سریع به مشتریان خود بدانند و مسئولین و کارمندان احساس مسئولیت‌پذیری در مقابل مشتریان خود داشته باشند و آنان نیز توجه خاص به خدمات به‌هنگام مبذول دارند. بعد از این که مشتریان از خدمات بانک استفاده کردند آنچه را مشاهده کردند با آنچه که تصور می‌کردند تا حدودی متفاوت بود. یعنی ادراک آن‌ها بیش از آن بود که در انتظارش بودند؛ یعنی مشتریان کابل بانک نو در بعد پاسخگویی از عملکرد این بانک راضی هستند.

در مؤلفه‌های بعد پاسخگویی، بیشترین رضایتمندی مشتریان در مؤلفه توجه کردن مسئولین به خدمات به‌هنگام به مشتریان است که نسبت به دیگر مؤلفه‌ها رضایت مشتریان در این قسمت بیشتر است و در مقابل کمترین درک مشتریان نسبت به دیگر مؤلفه‌های بعد پاسخگویی، مؤلفه مسئولیت‌پذیری است که مشتریان نسبتاً شکایت از این بابت داشتند که مسئولین و کارمندان کابل بانک نو در شهر کابل نسبت به وظایفشان احساس مسئولیت‌پذیری چندان ندارند و در بعضی موارد کارهای آن‌ها چندین روز به تعویق می‌افتد و به دلیل نپذیرفتن مسئولیت کامل، بزرگ‌ترین سرمایه این بانک، یعنی مشتریان، سرگردان می‌شوند.

نتایج آزمون تی هم‌بسته در جداول شماره (۴) و (۴-۱) نمایانگر این است که بین انتظارات و ادراک مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل در بعد ظاهر فیزیکی و یا عوامل محسوس تفاوت وجود دارد. یعنی این که مشتریان از ظاهر فیزیکی بانک راضی‌اند. البته بعد ظاهر فیزیکی بانک شامل فراهم کردن امکانات، موقعیت بانک، سازگاری امکانات و توجه کردن به تجهیزات این بانک است. در نتایج این تحقیق مشخص شد که رضایت بیشتر مسئولین و کارمندان این بانک در توجه به تجهیزات این بانک است. در مقابل رضایت کمتر مشتریان نسبت به دیگر مؤلفه‌های بعد فیزیکی، مؤلفه فراهم کردن امکانات است. بناً از مسئولین این بانک انتظار بیشتر می‌رود تا در این حصه توجه زیاده‌تر کنند تا باشد که رضایت بیشتر مشتریان خویش را به دست آورند.

بر اساس مشاهده جدول‌های شماره (۵) و (۵-۱) در این تحقیق، این فرضیه توسط آزمون تی هم‌بسته مورد آزمون قرار گرفت و بر پایه بعد اعتباری مدل سروکوال تفاوت معنی‌داری بین انتظارات و ادراک مشتریان از عملکرد کابل بانک نو در شهر کابل وجود دارد. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون تی هم‌بسته نشان داد که تفاوت معنی‌داری بین انتظارات و ادراک مشتریان این بانک از حیث بعد اعتباری مدل سروکوال وجود دارد؛ بدین معنا که مشتریان قبل از استفاده خدمات این بانک، انتظار داشتند که کابل بانک نو در حصة خدمات وعده داده و حل سریع نواقص به مشتریان بیشتر کوشش کند. کارمندان و مسئولین آمادگی لازم را برای رسیدگی به شکایات مشتریان نشان داشته باشند و از این دو مؤلفه مهم‌تر، مسئولین باید شکایات مشتریان را بشنوند و پس از طی مراحل این‌همه مؤلفه‌ها باید مسئولین و کارمندان، خود را متعهد به پیگیری و ارائه توضیحات دقیق به مشتریان بدانند. بعد از اینکه مشتریان از خدمات این بانک استفاده کردند آنچه که مشاهده کردند این بود که آنان بیش از آنچه انتظار داشتند در عمل دیدند و این موضوع نشانگر آن است که مشتریان کابل بانک نو در بعد اعتماد از این بانک راضی هستند.

در بین مؤلفه‌های این بعد، رضایت بیشتر مشتریان در مؤلفه سمع شکایات است و در مقابل رضایت کمتر در بین پنج مؤلفه این بعد در مؤلفه ارائه خدمات وعده داده شده است.

بر اساس مشاهده جدول‌های شماره (۶) و (۶-۱) در این تحقیق، این فرضیه توسط آزمون تی هم‌بسته مورد آزمون قرار گرفت و بر پایه بعد همدلی مدل سروکوال تفاوت معنی‌داری بین انتظارات و ادراک مشتریان از عملکرد کابل بانک نو در شهر کابل وجود دارد. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون تی هم‌بسته نشان داد که تفاوت معنی‌داری بین انتظارات و ادراک مشتریان این بانک از حیث بعد همدلی مدل سروکوال وجود دارد. بدین معنا که مشتریان پیش از استفاده از خدمات این بانک انتظار داشتند که بانک با وجود اهمیت گذاشتن به منفعت خود به منفعت مشتریان نیز توجه داشته باشد و در پهلوی این مؤلفه، باید به ارائه خدمات به‌روز یعنی معطل قرار ندادن کار مشتریان به روز بعد، خود را متعهد بدانند.

بانک باید بتواند ازدحام نمایندگی‌های پرازدحام را کاهش دهد. یعنی در نواحی پُرمشتری، بانک باید بکوشد نمایندگی دیگری بسازد و با تعداد کارمندان و امکانات نمایندگی را افزایش دهد تا مشکل مشتریان، از میان برود. همچنین در صورت مشاهده رفتار غیرمنطقی کارمندان و مسئولین، بانک باید از مشتریان - حداقل از طریق صفحات اجتماعی و یا سایت‌های دیگر اینترنتی - معذرت بخواهد. بعد از استفاده مشتریان از خدمات بانک، آنچه را که مشاهده کردند تفاوت چندان وجود ندارد. یعنی ادراک آن‌ها بیش از آنچه در این بعد انتظار داشتند در عمل دیدند و این موضوع نشانگر آن است که مشتریان کابل بانک نو در بعد همدلی از این بانک راضی هستند. در بین مؤلفه‌های این بعد، رضایت بیشتر

مشتریان در مؤلفه «ارائه خدمات به‌روز» و «معذرت‌خواهی» است و در مقابل، رضایت کمتر در بین چهار مؤلفه این بعد، در مؤلفه «توجه به کاهش ازدحام» است.

نظر به مشاهده جداول شماره (۶) و (۶-۱) در این تحقیق، این فرضیه توسط آزمون تی هم‌بسته مورد آزمون قرار گرفت و بر پایه بعد اطمینان خاطر یا تضمین مدل سروکوال تفاوت معنی‌داری بین انتظارات و ادراک مشتریان از عملکرد کابل بانک نو در شهر کابل وجود دارد. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون تی هم‌بسته نشان داد که تفاوت معنی‌داری بین انتظارات و ادراک این بانک از حیث بعد اطمینان مدل سروکوال وجود دارد؛ بدین معنی که مشتریان قبل از استفاده از خدمات این بانک، انتظار داشتند که رفتار کارمندان و مسئولین بانک با مشتریان، به‌طور کامل مؤدبانه باشد. کارمندان در حصة اطلاع‌رسانی و ارتباطات با مشتریان کوشا باشند تا توجه به قطع تماس‌های ناگهانی مشتریان در هنگام تماس به مرکز ۳۱۳۱ و باارزش‌تر از همه این‌ها که کارمندان و مسئولین با این ابتکاراتشان، اعتماد مشتری را جلب کنند که خوشبختانه بعد از اینکه مشتریان از خدمات بانک استفاده کردند آنچه را که دیدند با آنچه تصور می‌کردند تفاوت خاصی ندارد. یعنی ادراک آن‌ها بیش از آن بود که در انتظارش بودند و این موضوع نشانگر آن است که مشتریان کابل بانک نو در بعد تضمین از این بانک راضی هستند.

در بین مؤلفه‌های این بعد رضایت بیشتر مشتریان در مؤلفه رفتار مؤدبانه است و در مقابل رضایت کمتر مشتریان در سه مؤلفه دیگر که عبارت از جلب اعتماد، قطع شدن تماس و ارتباطات و اطلاع‌رسانی است.

خلاصه کلی تفسیر نتایج فرضیات تحقیق

قرار مشاهده (۸) و نمودار اول در سطح کل مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل از عملکرد این بانک راضی هستند. این بدین معنی است که قبل از استفاده از خدمات کابل بانک نو مشتریان انتظار داشتند که کابل بانک نو در ابعاد پاسخگویی، عوامل محسوس، اعتماد یا اعتبار، همدلی و اطمینان خاطر یا تضمین و مؤلفه‌های که شامل فراهم کردن امکانات، سازگاری امکانات، موقعیت بانک، توجه به تجهیزات، ارائه خدمات وعده داده شده، رسیدگی به شکایات، حل سریع نواقص، سمع شکایات، ارائه خدمات سریع به مشتریان، ارائه توضیحات دقیق، خدمات بدون وقفه، توجه به خدمات به‌هنگام، مسئولیت‌پذیری، توجه به کم کردن ازدحام، ارائه خدمات به‌روز، منفعت مشتریان، معذرت‌خواهی، جلب اعتماد، قطع شدن تماس، رفتار مؤدبانه، ارتباطات و اطلاع‌رسانی توجه کنند که بعد از نتایج به‌دست‌آمده از آزمون تی هم‌بسته نمایان شد که عملکرد این بانک در تمامی این ابعاد و مؤلفه‌های آن بیش از انتظارشان است که این نتیجه نشانگر رضایت مشتریان کابل بانک نو در شهر کابل از عملکرد این بانک است.

منابع

- انواری، علی اصغر، ترابی، مریم و محمدلو، مسلم علی. (۱۳۸۴). بررسی مقایسه‌ای کیفیت خدمات بانکی از دیدگاه مشتریان و کارکنان، *فصلنامه مدرس علوم انسانی*، ویژه‌نامه مدیریت.
- الوانی، سید مهدی - ریاحی، بهروز. (۱۳۸۲). *سنجش کیفیت خدمات در بخش عمومی*، مرکز آموزشی و تحقیقات صنعتی ایران، چاپ اول.
- پورسلیمی، مجتبی، حسینی، محمدرضا، قاسمی، آتنا، اسماعیلیان، حسن. (۱۳۹۳). *تأثیر کیفیت خدمات و شرایط عاطفی کارکنان بر اعتماد مشتریان شعب بانک ملت در شهر مشهد*، ص ۲۳-۵۸.
- حسینی، م، قادری، س. (۱۳۸۹، پاییز). مدل عوامل مؤثر بر کیفیت خدمات بانکی، *نشریه چشم‌انداز مدیریت بازرگانی*، ۳، ص ۸۹-۱۱۵.
- رشیدی، داریوش. (۱۳۹۰). *بازاریابی خدمات بانکی*. انتشارات کوهسار.
- صادقی، سید کمال، ابراهیمی، سعید، کیانی، سیمین. (۱۳۹۱). *توسعه مالی در کشورهای که نسبت به تجارت و جریان سرمایه باز هستند* ص ۱۲۲.
- صمدی، عباس، اسکندری، سهیلا. (۱۳۹۰). بررسی تأثیر کیفیت خدمات بر رضایت مشتریان بانک ملی شهرستان توسرکان، بر اساس مدل سروکوال، *فصلنامه مدیریت، سال هشتم، شماره ۲۱*، ص ۳۱-۴۰.
- عثمانی، محمدمتقی (۱۳۸۲) *اقتصاد اسلامی*، ترجمه، رعایت الله: روانبد، ص ۱۹۷-۲۹۳.
- علوی، فرشید. (۱۳۸۰). *سیستم مدیریت کیفیت*، تهران: نشر آنتا.
- علوی، اسحاق. (۱۳۸۹). *کلیات علم اقتصاد*: عرفان.
- غفاری، فرهاد- جعفری، پژمان، امیرمدحی، اشکان. (۱۳۹۰). مطالعه رابطه‌ای ابعاد کیفیت خدمات و رضایت مشتری در صنعت بانکداری، ایران- *فصلنامه علوم مدیریت ایران، شماره ۲۴* ص (۴۱-۶۶).
- فرجی، یوسف. (۱۳۹۰). *پول، آرزو بانکداری*: انتشارات نشر بازرگانی، ص ۶۳-۱۱۴.
- فراهانی، مجتبی. (۱۳۹۰). *پول ارز و بانکداری*: انتشارات نشر بازرگانی.
- قلاوندی، حسینی، بهشتی راد، ر، و قلعه‌ای. ع. (۱۳۹۱). بررسی وضعیت کیفیت خدمات آموزشی دانشگاه ارومیه بر اساس مدل سروکوال. *فرایند مدیریت و توسعه*، ۲۵، ۴۹-۶۶.
- کاوسی سید محمدرضا، سقایی، عباس (۱۳۸۴). *روش‌های اندازه‌گیری رضایت مشتری*، تهران: سبزان.

کریستو فرلاولاک، لارن رایت. (تابستان ۱۳۸۹). *اصول بازاریابی و خدمات*، ترجمه، تاجزاده تمین، ابوالفضل (اردشیر)، چاپ دوم، تهران، انتشارات سمت، ص ۱۷۱.
گوهری، مهدی (۱۳۹۳)، *تعیین و طبقه‌بندی عوامل مؤثر بر رضایت مشتریان*، ایران، انتشارات ماه نوین، شماره شصت و هشت.

لزگی، فهمیه، امینی، علیرضا و حقیقت، علی. (۱۳۸۸). بررسی و تحلیل میزان اثربخشی تسهیلات اعطایی شبکه بانکی استان قزوین بر رشد بخش‌های عمده اقتصادی طی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۴، *فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی سال هفدهم شماره ۴۹* ص ۷۳-۹۲.
لاولاک، کریستوفرو لارن. (۱۳۸۲). *اصول بازاریابی و خدمات*، ترجمه: ابوالفضل (اردشیر) تاجزاده، چاپ اول، تهران.

محمدی، احمد علی. (۱۳۹۲). *بررسی کیفیت خدمات دانشگاه پیام نور واحد کابل به روش سروکوال*، ص ۱۵-۵۲.

نظیفی. (۱۳۸۳). *تأثیر توسعه مالی بر رشد اقتصادی و کانال انتقال دهنده اثرات توسعه مالی بر رشد در ایران را طی دوره (۱۳۳۸-۱۳۸۱)* صادقی، سید کمال، ابراهیمی، سعید، کیانی، سیمین (۱۳۹۱)، ص ۱۲۳.

وزارت عدلیه. (۱۳۹۴). *قانون بانکداری افغانستان*، مطبعه بهیر، کابل
ونوس، داور و صفائیان، میترا. (۱۳۸۱). *بازاریابی خدمات بانکی*، تهران: نشر نگاه دانش

Ghobadian, A., Speller, S., and Jones, M., (1994), "Service Quality: Concepts and Models", *International Journal of Quality & Reliability Management*, 11(9), 43-49.

Gronroos, C., (2001), "Service Management & Marketing", Willey.

Johnson, W. and Sirikit, A. (2002). "Service quality in the Thai telecommunication industry", *Management Decision*, Vol 40, pp693-701.

Johns, N. (1999), "What is this Thing Called Service?", *European Journal of Marketing*, 33(9/10), 958-973.

Kotler, P. (1997), "Marketing Management: Analysis, Planning, Implementation, and Control", Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, Inc.

Morgan, R.M. & Hunt, S.D. (1994). The commitment Trust theory of relationship marketing. *Journal of Marketing*, 58, 20-38.

- Mayer, J.D. and Salvoes, P. (1997), "What is emotional intelligence?", in Salvoes, P. and Sluyter, D. (Eds), *Emotional Development and Emotional Intelligence*, Basic Books, New York, NY, pp. 3-31.
- Parasuraman, A, Zeithaml, V. A. and Berry, L, (1988), "SERVQUAL: Multiple Item Scale for Measuring Consumer Perception of Service Quality", *Journal of Retailing*, 64(1), 12-37.
- Parasraman and etal, (1998). *A conceptual model of service planning*, 21-23.
- Stafford, M. R., and et al., (1998), "Determinants of Service Quality and Satisfaction in the Auto Casualty Claims Process", *Journal of Service Marketing*, 12(6), 426-440.
- Zeithaml, V.A. (1988). Consumer perceptions of price, quality and value: a means-end model and synthesis of evidence. *Journal of Marketing*, 52, 2-22

ABSTRACTS

Studying customer satisfaction of New Kabul Bank (Kabul)-based on SERVQUAL model

Ahmad Haris Farazi¹, Dr. Sayed Kazim Hussani², Dr. Sayed jafar Ahmadi³

¹Corresponding Author: Graduated From Kateb University
2 & 3 -Scientific Board Member of kateb University

Abstract

This research intends to Study customer satisfaction of New Kabul Bank (Kabul) based on Seroquel model to determine the gap between these expectations and present guidelines to fill or remove this gap or reduce it. In this order based on Seroquel model, five dimensions such as sensible, validity, responsiveness, sympathy and trust have been studied among 321 customers. This research aspect of goal is applicable and aspect of gathering data is descriptive from surveying kind, for gathering data field and library studies have been used. Used tool in field research has been questionnaire which it has been designated based on research mode. To determine the validity of tool, a questionnaire and to determine reliability of Corenbakh Alpha coefficient have been used respectively. For studying significant difference of customers' expectations and conceptions about performance of New Kabul bank in Kabul city, paired-t test has been used. The results of the research show that exist not significant difference among expectations and conceptions of customers in all dimensions of Seroquel model.

Key words: Sensible dimension, validity dimension, responsiveness dimensions sympathy dimension and trust dimension, Seroquel model.

evaluation of effective factors on economic growth of ECO member countries

Sayed Haron Sadat¹, Dr. Alireza Mohseni², Najibullah Arshad³

¹-Corresponding Author: Graduated from Kateb University

² & ³ -Scientific Board Member of Kateb University

Abstract

Giving the reality that the structure of developing countries is different from those with advanced theories of development, a single theory cannot be selected easily, but requires conducting researches to find the appropriate choice. Therefore, this study focuses on evaluation of effective factors on economic growth of ECO member countries. In this research, the panel data is used to see the impacts of selected variables on economic growth. Geographically, this research covers some ECO's member countries including Afghanistan, Azerbaijan, Kazakhstan, Kirghizstan, Pakistan, Tajikistan, and Turkey and uses the data from 2007-2014. All variables used in this study are in percentage with annual frequency and are taken from the World Bank's website. All the stages of this research are Libraries. The statistical software of EVIEWS has been used to estimate the models. The findings of the study show that exports, imports, population growth and financial development have positive effects, while inflation rate and capital formation have negative effects on economic growth of the selected countries. Among all, the impacts of changes in imports, population growth, inflation rate and financial development are meaningful, while the impacts of other variables use in the study are not meaningful. Moreover, the results of the study show that the impacts of variables considered in the research on economic growth are different.

Key words: exports, gross capital formation, imports, inflation, population growth, financial development, economic growth, and panel data.

Evaluation of Export's Effect on GDP in Selected Developing Countries Over Year (2008-2013)

Mohammad Hashim kazimi¹, Najibullah Arshad², Mohammad Yahia Merza³

¹Corresponding Author: Graduated From kateb University
² & ³ -Scientific Board Member of kateb University

Abstract

Assessing the effect of export on Gross Domestic Products (GDP) in selected developing countries (Tajikistan, Afghanistan, Pakistan, Nepal, Labanon, Azerbaijan, Bangladesh, Bhutan and Sri Lanka) for the period of 2008 to 2013 is an important strategy for economic growth and development. Trade and specially export is an important economic discussion. Due to the increasing importance of export and its income, it is vital to assess its impact on economic growth of the selected countries and further researches are needed to be conducted up on this theme. This paper assesses the impact of export, capital and human resource as explanatory variables on economic growth of the selected countries. Using Panel Data, the impact of each explanatory variables are assessed on the economic growth of the selected countries the result of regression shows that impact of each explanatory variables are positive and statistically significant on economic growth but the coefficients of their impact are different.

Key words: Exports, Trade, Capital Stocks, Labor Force, GDP and Panel Data.

Measuring Multidimensional Poverty in Kabul city
Bezhan isaqzai¹, Dr. Sayed Kazam Hosseini², Dr. Sayed jafar Ahmadi³

¹Corresponding Author: Graduated From kateb University
² & ³ -Scientific Board Member of kateb University

Abstract

The aim of this study is "measuring multidimensional poverty" in Kabul city. The research type is Descriptive and Analytical, Statistical population of the study are residents of Kabul city. Survey sampling is random sampling of 500 people of Kabul residents, to achieve the research goals a questionnaire containing 30 questions of researcher was used, This questionnaire validated based on the Quran and traditions Cronbach's alpha which is 0.79. In order to analyze the data from the Kolmogorov–Smirnov F sampling and parametric tests were used. SPSS software was used for this purpose, findings showed that the poverty rate among the different areas of the city which there are significant statistically differences, The results obtained shows that the highest rates of multidimensional poverty in the Kabul city is in districts 18, 16, 9, 12 and 20, and the least rates of multidimensional poverty in the Kabul city is in districts 1, 2, 3 and 14 the highest rate of poor health is in districts 7 and 8 and the less poor health is in 1, 2, 3 and 4 the highest rate of lack of housing is in districts 6, 9, 12 and 18, and least lack of housing is in districts 1, 2, 3 and 4, poorest region of the Kabul based on the income approach is district 7 and 8 the highest rate of illiteracy is in district 5, 10, 21, 22 and 15 the least rate of illiteracy is in districts 16, 12, and 9.

Key words: Multidimensional poverty, poverty line, relative deprivation and component of the poverty line.

The Prevalence of Ascariasis among people visiting some health facilities in Kabul city

Hamidullah Rashekh¹ & Rohullah Roien^{2*}

¹⁻ Department of Microbiology, faculty of pharmacy, Kabul University

²⁻ Medicine faculty, Kateb university, Kabul, Afghanistan. * Rohullahroien@yahoo.com

Abstract

Ascaris lumbricoides is the largest and most common parasitic helminthes in human, which is mostly seen in poor countries, under poor hygiene and lack of health facilities. In this article, the prevalence of *Ascaris lumbricoides* in relation to age, sex and season of the year has been studied in some health facilities in Kabul city. In this research, the files of patients who visited these health centers during four years, was studied and also stool samples of patients were collected and examined by saline and iodine wet mount methods. The number of patients infected with *Ascaris lumbricoides* during 2012 to 2015 shows that *Ascaris lumbricoides* is the most prevalent helminthes of the gastrointestinal system, and high incidence of that was recorded in these health centers. According to statistics comes from this study, the highest incidence of this helminthes is seen among children (up to 12 years of age), then in men than women. The highest rate of this infection has been seen during warm seasons from April to August compared to other months of the year. Studies in other parts of the world also indicate that Ascariasis is an important health problem in most countries, especially among nation with poor health facilities. According to the results from this study the prevalence of Ascariasis is high in these health centers and further studies in other parts of the country are needed.

Key words: Ascariasis, *Ascaris lumbricoides*, parasite, helminthes, health center, Kabul.

The relation of compatibility and identity crisis of Afghan immigrant students residing in Iran, Isfahan city

Khadijeh Mohammadi¹, Dr. Mehdi Eslami^{2*}, Dr. Maryam Ghorbani³

1- Master of Clinical Psychology, Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran

*2 & 3 - Professor in Faculty of Psychology, Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran

Abstract

This study aimed to investigate the relationship between identity crisis and compatibility among afghan immigrant students living in Isfahan. The statistical population of this carried out study consisted of all Afghan immigrant student residing in the city of Isfahan in the academic year of 2015-2016 participants included 180 male and female university students from Azad, paym Noor and non-for-profit universities. Participants were selected by available sampling method. The data were collected through identity style and (Bell- 1961) compatibility questionnaires. For data analysis pearson correlation and step-wise regression was used. The obtained data which were analyzed by spss22 software indicated, that there is a negative significant Correlations between Identity compatibility and its seven subscales (General compatibility, home compatibility, social adjustment, emotion adaptability, academic occupational and health compatibility).

Key words: identity crisis, mental health, migration

The Effect of Culture on Self-Referent and Other-Referent Memory among Afghan, American, and Iranian Students

B. Rezaei, J. Hatami, R.K. Nouri, H. Louis, R. Mirzaei, P. Nejat, M. Ghane , A.Moradi

Abstract

The present study aims at investigating the effect of culture on the self-referent and other-referent memory among Afghan, American, and Iranian Students. Participants were 98 male and female students from Afghanistan (15 male, 15 female), America (18 male, 16 female), and Iran (15 male, 19 female). They were 22-70 years old and the SD was 4.5, furthermore, they were born in their own countries and had lived there and studied psychology. The subjects were in front of their computers in a separate room without any audio or visual disturbance and were doing their assignments that were designed to measure their memory. Their self-referent, mother-referent, and friends-referent memory was also measured in terms of word recognition speed. Findings showed that there was significant difference in the speed of word recognition among the so-called three groups and that the average speed of word recognition of Afghan students was more than that of American and Iranian students. Furthermore, the word recognition speed of self-referent and friends-referent memory was more than the processing speed of mother-referent words. There wasn't any significant relationship between the type of group and the kind of processing effect, namely, there wasn't any difference among Iranian and Afghan students with American students in terms of self-reference and other-reference. This means that the difference observed between the studies conducted among Far East and western countries was not observed among Afghan, Iranian, and American students.

Key words: Culture, Long-term Memory, Processing levels, Self-reference and other-reference.

Effectiveness of Specific Recall Training (New Technic) on the Symptoms of Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) of Bereaved Afghan Adolescents

Dr. Sayed jafar Ahmadi¹, Dr. M. B. Kajbaf², Dr. H. T. Neshatdost³

1-Scientific Board Member Of Kateb University, E-mail: Sjahmadi2002@yahoo.com

2 & 3 - Professor in Isfahan University

Abstract

The purpose of this study was to study the effectiveness of Specific Recall Training on the Symptoms of Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) of Bereaved Afghan Adolescents. In this study, a quasi-experimental design with pretest-posttest and fallow-up with experimental and control group was used. The samples of this study selected from a shelter in Kabul city in Afghanistan (n Exp=8 and n Con=8). They had PTSD of war as experimental. The instruments were the Impact of Event Scale-Revised (IES-R-13), clinical interview and demographic questionnaire. The SRT group (n=8) participated and consisted of five sessions. Data were analyzed by AVCOVA test. The results of ANCOVA test showed that there was a significant different between whole Symptoms of Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) in control and experimental group after specific recall training in posttest and fallow-up. The effect size rating of SRT on PTSD symtoms in post test was 0/57 and in fallow-up was 0/49. On the whole it can be concluded that the SRT intervention is effective in reducing PTSD symptoms.

Key words: Specific Recall Training, PTSD, Autobiographical Memory, Reminiscence and Bereaved Afghan Adolescents

CONTENTS

Effectiveness of Specific Recall Training (New Technic) on the Symptoms of Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) of Bereaved Afghan Adolescents5

Dr. S. Jafar Ahmadi, Dr. M. Bagher Kajbaf, Dr. H. Neshatdost

The Effect of Culture on Self-Referent and Other-Referent Memory among Afghan, American, and Iranian Students6

B. Rezaei, J. Hatami, R.K. Nouri, H. Louis, R. Mirzaei, P. Nejat, M. Ghane, A. Moradi

The relation of compatibility and identity crisis of Afghan immigrant students residing in Iran, Isfahan city.....7

Khadijeh Mohammadi, Dr. Mahdi Eslami, Dr. Maryam Ghorbani

The Prevalence of Ascariasis among people visiting some health facilities in Kabul city.....8

Hamidullah Rasekh, Rohullah Roien

Measuring Multidimensional Poverty in Kabul city.....9

Bezhan Isaqzai, Dr. S. Kazem Hosseni, Dr. S. Jafar Ahmadi

Evaluation of Export's Effect on GDP In Selected Developing Countries Over Year (2008-2013).....10

Mohammad Hashem Kazemi, Najibullah Arshad, Mohammad Yahia Merza

evaluation of effective factors on economic growth of ECO member countries.....11

Sayed Haron Sadat, Dr. Alireza Mohseni, Najibullah Arshad

Studying customer satisfaction of New Kabul Bank (Kabul)-based on SERVQUAL model.....12

Ahmad Haris Farazi, Dr. S. Kazim Hossani, Dr. S. Jafar Ahmadi

Proprietor: Kateb University

Managing Director: Dr. Alireza Mohseni

Chief Editors: Dr. Abdulaziz Danesh
Dr. Zakiya Adeli
Dr. S.Ali Moallemzada
Dr. S. Jafar Ahmadi
Eng. Aliakbar Ahmadi

Editorial Board: Dr. Alireza Mohseni
Dr. Abdulaziz Danesh
Dr. Zakiya Adeli
Dr. S.Ali Moallemzada
Dr. S. Jafar Ahmadi
Dr. Amanullah Fasihi
Dr. Abbas Basir
Dr. Mohammadgol Tanin
Dr. Mohammad Aref Naimzad
Dr. M.A Arefi
Dr. A.J. Ghanizada

Executive Director and Editor:
Dr. Sayed Jafar Ahmadi

Cover Design and Page Views:
Mohammad Reza Samadi

Address: Opposite Habibiye high school, Darulaman St. Kabul

Phone: 072 900 19 70

Website: www.kateb.edu.af/rm

Email: researches@kateb.edu.af

All Rights Reserved For Kateb University

In The Name of God

KATEB QUARTERLY

Scientific & Research
Vol. 4 – No. 4, Spring 2017

